

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra sociologie a andragogiky

TILLYHO MODEL FORMOVÁNÍ STÁTŮ
CHARLES TILLY'S MODEL OF STATE FORMATION

Magisterská diplomová práce

Jan Kalenda, Bc.

Vedoucí magisterské diplomové práce: PhDr. František Znebežánek, Ph. D.

Olomouc 2010

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně a uvedl v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použil.

.....

vlastnoruční podpis

V Olomouci dne

Obsah

Seznam schémat			4
Seznam ilustrací			4
Anotace			5
1. kapitola	1.0	ÚVOD	6
2. kapitola	2.0	AUTOBIOGRAFICKÝ KONTEXT TILLYHO DÍLA	9
	2.1	Život a pracovní kariéra	11
	2.2	Charles Tilly a jeho historicko-sociologický výzkum	12
	2.2.1	Rané období	13
	2.2.2	Střední období	15
	2.2.3	Pozdní období	16
	2.3	Závěr 2. kapitoly	16
3. kapitola	3.0	TEORETICKÉ PŘÍSTUPY K FORMOVÁNÍ STÁTŮ	18
	3.1	Obecná koncepce státu a jeho formování v sociologii	19
	3.2	Soudobé přístupy k formování státu	22
	3.2.1	Poggiho klasifikační koncepce	23
	3.2.2	Tillyho klasifikační koncepce	25
	3.3	Závěr 3. kapitoly	27
4. kapitola	4.0	TILLYHO TEORETICKÁ VÝCHODISKA A IDEOVÉ ZDROJE	29
	4.1	Teoretická východiska (implicitní ideové zdroje)	30
	4.1.1	Americký rurální marxismus	30
	4.1.2	Evropský historický strukturalismus	31
	4.2	Explicitní ideové zdroje	32
	4.2.1	Barrington Moore	32
	4.2.2	Stein Rokkan	34
	4.2.3	Lewis Mumford	35
	4.3	Závěr 4. kapitoly	37
5. kapitola	5.0	DESKRIPCE A ANALÝZA TILLYHO MODELU FORMOVÁNÍ STÁTŮ	39
	5.1	Tillyho model formování států	41
	5.1.1	Kapitál – vykořisťování – města	41
	5.1.2	Prinucení – dominance – státy	43
	5.2	Válka jako hnací síla formace a transformace států	47
	5.2.1	Příčiny formování států	47
	5.2.2	Dvouúrovňový konflikt	50
	5.3	Vztah Tillyho modelu formování států a společnosti	52
	5.4	Tillyho model jako dlouhodobý vývojový proces	56
	5.4.1	Dlouhodobé trendy a interakce	56
	5.4.2	Periodizace procesu formování států	59
	5.4.3	Temporalita procesu formování států	60
	5.4.3.1	Tillyho model a dlouhé trvání	62
	5.4.3.2	Tillyho model a čas konjunktury	62
	5.4.3.3	Tillyho model a čas krátkého trvání	66
	5.5	Závěr 5. kapitoly	67
6. kapitola	6.0	ZÁVĚR	69
	6.1	Tillyho model formování států a jeho kritika	70
	6.1.1	Pozitivní hodnocení Tillyho teorie	70
	6.1.2	Negativní kritika Tillyho teorie	71
	6.2	Sumarizace poznatků	77
Seznam použité literatury			79

Seznam schémat

Schéma 3.0	Alternativní koncepce formování států	25
Schéma 3.1	Postavení Tillyho analýzy v diskursu formování států	28
Schéma 4.1	Rokkanova konceptuální mapa Evropy	35
Schéma 4.2	Model urbanizace Lewise Mumforda	37
Schéma 5.0	Vztah mezi přinucením, kapitálem, státy a městy	42
Schéma 5.1	Jak kapitál přispívá k růstu měst	43
Schéma 5.2	Alternativní způsoby růstu měst	43
Schéma 5.3	Jak přinucení generuje vzrůst států	44
Schéma 5.4	Alternativní podmínky pro růst států	45
Schéma 5.5	Diagram dvouúrovňového konfliktu	50
Schéma 5.7	Vztah mezi hlavními společenskými aktéry formování států	54
Schéma 5.8	Změny v koncentraci kapitálu a přinucení (1000 - 1800 n. l.)	56
Schéma 5.9	Vztah války, formování států a geograficko-ekonomických regionů	58
Schéma 5.10	Multilineární vývoj evropských států	67

Seznam ilustrací

Obr. 1.0	Oblast současného Německa v dobách Karla V.	6
Obr. 2.0	Charles Tilly	10
Obr. 3.0	Příjezd kupců do Londýna ve 13. století	18
Obr. 4.0	Studentské bouře v Paříži 1968	29
Obr. 4.0	Bitva u Waterloo 1815	40
Obr. 6.0	Evropa dneška	68

Anotace

Autor: Bc. Jan Kalenda
Katedra: Katedra sociologie a andragogiky
Fakulta: Filozofická fakulta UP Olomouc
Název diplomové práce: Tillyho model formování států
Vedoucí práce: PhDr. František Znebežánek, Ph. D.
Počet znaků: 172 923
Počet příloh: 0
Počet titulů použité literatury: 160

Klíčová slova: formování států, historická sociologie, dějiny Evropy, Charles Tilly, sociální změna.

Abstrakt: Práce se zabývá analýzou modelu formování evropských států v teorii amerického historického sociologa Charlese Tillyho. Pro tento účel zkoumá jak autobiografický kontext Tillyho díla, tak i teoretické přístupy, jež konceptualizují vývoj států. Studie se dále věnuje badatelovým teoretickým východiskům a v nedposlední řadě i jednotlivým částem modelu formování států. Zvláštní pozornost je věnována temporální dynamice formačních procesů a kritice Tillyho teoretického konceptu.

KAPITOLA 1.

Úvod

Obr. 1.0 Oblast současného Německa v dobách Karla V. [dle Ward, Prospero 1912].

Desítky různorodých státních entit: Městské státy, státečky, svobodná města a ligy, teokracie, vévodství, knížectví a mnohonárodnostní státy. Byla Evropa v tuto dobu odsouzena k budoucnosti národních států?

„Vznik státu je událostí, již se dějiny rozdělily na dvě části a lidské společnosti vstoupily do zcela nové epochy; [stát, J.K.] naprosto změnil jejich vztah ke změně a nastolil skutečný rytmus změn“ [Gauchet 2004: 39].

1.0 Úvod

„*Před tisícem let Evropa neexistovala*“ [Tilly 1992a: 38]. Tak zní jedna z ústředních myšlenek Charlese Tillyho o formování evropských států, jednoho z nejzajímavějších a nejvýznamnějších amerických sociologů druhé poloviny dvacátého století, jehož téměř nikdo nezná, jak se o něm vyjádřil Geoff Mulgan [2005].

Předmětem této práce je interpretace jedné z nejdůležitějších částí Tillyho celoživotního díla. Teorie či modelu formování států. Není sporu, že tato teorie tak, jak je zkoncipována v knize *Coercion, Capital, and European States, AD 990 – 1992*¹, patří k jednomu z nejdůležitějších počínů v této vědecké oblasti – historické sociologii. Dnes je již Tillyho studie označována téměř za klasickou a odkazy na ni je možné sledovat jak v monografiích zabývajících se problematikou historické sociologie [Collins 1999; Smith 1991; Delanty a Engin 2003] a politickou analýzou moderních společností [Held 1997; McGrew 1995; Spybey 1997], tak i v sociologických slovnících [Borgatta 2000] či v časopiseckých studiích [Lynn 1991, Schwarze 2004, atd.]. Z těchto důvodů se domníváme, že je vysoce přínosné provést interpretaci této práce a poukázat na to, v čem spočívá její výjimečnost pro sociologickou teorii.²

Hlavním cílem magisterské diplomové práce je interpretace Tillyho teorie formování států, jejímž výchozím poznatkem je model formování států³, který předložil v již výše zmíněné práci z roku 1992 [Tilly 1992a]. Abychom mohli vytčeného cíle dosáhnout, je nutné sledovat cíle dílčí, které by napomohly vytvořit co nejkomplexnější obraz Tillyho modelu formování států, jeho vzniku, autobiografického kontextu, ideových zdrojů, vztahů

¹ Tato kniha poprvé vyšla v roce 1990. Zde předložená interpretace je vystavěna na dodatečně přepracované finální verzi z roku 1992.

² S opětovným odvoláním na G. Mulgana je možné říci, že ani v Čechách nepatří Ch. Tilly k nejznámějším zahraničním sociologům: V roce 1992 vyšla vůbec první česky psaná Tillyho studie: *K čemu je dobrá sociologie města?* [1992b] a v nedávné době pak monografie: *Politika kolektivního násilí* [Tilly 2006]. Obě tyto práce jsou relativně vzdáleny od jedné z ústředních os Tillyho výzkumů. Právě té bych se zde chtěl věnovat a přispět tak k rozšíření teoretických poznatků nejenom o Tillyho díle, ale i (v Čechách) o nepříliš tematizované problematice formování států.

³ Tillyho teorie je ve své podstatě specifickým druhem sociologického modelu *dlouhodobého sociálního procesu*, proto v následujícím textu nerozlišuji mezi teorií a modelem, jelikož jsou v tomto případě identické. Takového pojetí je možné nalézt např. u Marshalla [1994].

k ostatním teoriím a samozřejmě i jeho samotné vnitřní struktury. Jedná se zejména o následujících pět sekundárních cílů:

(1) *Zasazení Tillyho teorie formování států do kontextu jeho vlastní pracovní biografie.* To je nutné z důvodů načrtnutí vztahů mezi Tillyho celoživotním bádáním a námi analyzovaným, dílčím úsekem výzkumné kariéry. Jde o nahlédnutí subjektivního kontextu analýzy formování států.

(2) *Zasazení Tillyho modelu formování států do vztahu k ostatním sociologickým teoriím zabývajícím se formováním států.* Zde je třeba lokalizovat vztah Tillyho teorie k ostatním teoriím formování států tak, aby jí bylo možno porozumět v celém kontextu diskursu o formování evropských států.

(3) *Analyzovat teoretická východiska a ideové zdroje Tillyho práce.* Při interpretaci Tillyho modelu formování států je třeba vzít na vědomí důležité teoretické zdroje a ideové vlivy, jež se v něm odrazily a na nichž je celý model vystavěn. I Tilly, řečeno s R. K. Mertonem, „staví na ramenou obrů“, proto je vhodné si jeho „opory“ připomenout.

(4) *Provést deskripci a analýzu Tillyho modelu formování států, dominantně založenou na práci Coercion, Capital, and European States, AD 990 – 1992.* Tento dílčí cíl je ze všech nejobsáhlejší a obsahuje jak popis jednotlivých proměnných zmiňovaného modelu, tak i dynamiku vzájemného fungování. Navíc je nutno nejenom poukázat na stavbu samotného modelu, ale i na základní příčiny formování států a vztah společnosti k emergenci státní organizace. V neposlední řadě bychom se měli věnovat jeho interpretaci jako dlouhodobému vývojovému procesu.

(5) *Zhodnotit reflexi – přijetí či jinak řečeno přínos – Tillyho teorie ve vědecké obci.* To představuje rozbor ohlasů a kritiky adresovaných Tillyho teorii – jejích kladných a záporných stránek, stejně tak pokus o jejich systematizaci.

Domníváme se, že těchto pět dílčích cílů by mělo přispět k co nejobsáhlejší interpretaci Tillyho teorie formování států a tím i k naplnění ústředního cíle magisterské diplomové práce. Struktura dále pokračujícího textu by měla v mnohém korespondovat s hierarchií stanovených dílčích cílů a věrně ji

následovat. Kapitola druhá by se měla věnovat autobiografickému kontextu Tillyho díla. Navazující kapitola třetí je zaměřena na teoretické přístupy k formování států. V kapitole čtvrté bychom se měli zaměřit na Tillyho teoretická východiska a ideové zdroje. Kapitola pátá bude obsahovat deskripci a analýzu Tillyho modelu formování států. Rozboru reakcí na Tillyho práci a její kritiky společně se sumarizací poznatků, reflexí splnění dílčích cílů a zhodnocení dosažení cíle hlavního je vyhrazena závěrečná šestá kapitola.

KAPITOLA 2.

Autobiografický kontext Tillyho díla

Obr. 2.0 Charles Tilly

*„Mým cílem je dělat sociologii,
historii a politickou analýzu v jeden okamžik.
Tyto pokusy ovšem vždy selhávají.
Naštěstí, z chyb se lze poučit“* [Tilly podle Martin 2008].

*„Mezi historií a sociologií už zavládlo smírnější ovzduší a dřívější
nedůvěra mezi nimi [...] ustoupila rozváznému přesvědčení, že obě
vědy mohou získat ze vzájemné spolupráce“* [Bláha 1968: 57].

2.0 Autobiografický kontext Tillyho díla

Obsah této kapitoly tvoří vymezení biografického kontextu Tillyho teorie formování států. Měli bychom představit Charlese Tillyho jako jednoho z autorů působících v oblasti historické sociologie, kde je mnoha odbornými publikacemi řazen [např. Kent 2000; Skocpol 1984; Smith 1991] a tím poukázat na postavení samotného konceptu formování států v autorově téměř čtyřicetileté intenzivní vědecké činnosti.

Tillyho badatelská činnost se neomezovala pouze na oblast historické sociologie, ale týkala se i takových témat, jakými jsou sociologie politiky, sociální hnutí, sociální změna, sociologie urbanizace či přímo metodologie společenských věd. Tilly [2005] sám uvádí: „...všeobecně lze říci, že mým hlavním pracovním zaměřením bylo zkoumání procesů celospolečenských transformací a konfliktních vztahů v politice, zejména v Evropě od XVI. století“.

Mezi jednapadesáti napsanými či redigovanými publikacemi a téměř šesti sty články Tillyho díla jsou nejvýraznější⁴: *Politics of Collective Violence*; *Contention and Democracy in Europe: 1650-2000*; *Social Movement: 1768-2004*; *Popular Contention in Great Britain: 1758-1834* a *Coercion, Capital, and European States AD 990-1992*.

Z výše nastíněného je zřejmé, že na tomto místě – v rámci této kapitoly – se nelze zabývat celým autorovým dílem a všemi jeho aspekty v jednom jediném koherentním celku. K tomu by byla nutná celá jedna monografická publikace. Ne nadarmo je Tilly někdy označován za Maxe Webera současných sociálních věd [Blažek, Hoder 2007]. Proto v této kapitole představíme Charlese Tillyho pouze jako historického sociologa; respektive se zaměříme na parciální část badatelovy vědecké činnosti, nejvíce se dotýkající tématu diplomové práce – problému formování států.

Tato „představovací“ část není z mého pohledu jen jakousi formalitou. Ve skutečnosti umožňuje vhodnější zařazení a tím i porozumění analýze a popisu modelu formování států v kontextu jeho vědecké i pracovní kariéry. Umožňuje zodpovědět otázku, jakými cestami se ubíralo Tillyho myšlení na půdě sociální historie v období před začátkem bádání o formování států.

⁴ Jedná se o Tillyho subjektivní hodnocení vlastní vědeckovýzkumné činnosti [Tilly 2005].

Proto se v následující části textu: (1) Zaměřím na život a pracovní kariéru tohoto amerického sociologa. (2) Samotnou analýzu jeho vědecké práce s ohledem na vývoj badání věnovanému problematice formování států, tzn. na proměny autorova díla.

2.1 Život a pracovní kariéra Ch. Tillyho

Charles Tilly se narodil 20. května 1929 v Lombardu v Ilinoi nedaleko Chicaga. Vystudoval prestižní univerzity Oxford a Harvard. Tam v roce 1958 získal titul Ph.D v oboru sociologie.⁵ Během svého života vyučoval na mnoha univerzitách. Zmiňme alespoň delawerskou, harvardskou, torontskou, michiganskou, na níž bylo jeho působení nejdelší, a kolumbijskou univerzitu. Zde získal titul profesora společenských věd. Od počátků své učitelské dráhy střídal výuku historie s výukou sociologie i politických věd, což přinášelo do jeho vlastní práce výraznou interdisciplinaritu. Důsledkem bylo časté propojování výše zmíněných oborů [Tilly 2005].

Americký sociolog se kromě své vlastní práce proslavil pořádáním interdisciplinárních seminářů a nesmírně aktivní učitelskou činností. Jeho vedením prošly desítky společenských vědců, mezi nimi například i současní významní američtí sociologové: S. Tarrow, D. McAdam a J. Scott [Aminzade 2008].

Tillyho život se radikálně proměnil po roce 2000. Tehdy onemocněl rakovinou a o osm let později, 20. dubna 2008, jí podlehl. A. Ashforth ve vzpomínkovém článku hovoří o Tillym jako o *sociologu pro 21. století* [Martin 2008].

Po celou svou vědeckou kariéru se Tilly zapojoval do mezinárodních výzkumných projektů. Poprvé v roce 1962, tehdy navštívil Centrum pro mezinárodní studie princetonské univerzity, naposledy roku 1999, jako hostující profesor na letní škole v Oslu, zaměřující se na komparativní sociálně vědní výzkum. Tyto mezinárodní projekty stejně jako domácí

⁵ Na Harvardu patřili k jeho učitelům (a podle Tillyho vlastních slov, jej zásadně ovlivnili) Pitirim Sorokin, George Homans a Barrington Moore [Stave 1998: 186]. Tilly navíc označuje za paradoxní to, že do historické analýzy jej zasvětil Homans – odborník na teorii směny [Alonso, Guimarães 2004: 292].

pracovní semináře napomáhaly vzniku a sjednocení interdisciplinárního pole mezi historií, sociologií a dalšími vědami [Tilly 2005: 2; Calhoun 2008].⁶

Tilly [op. cit.: 5] sám své veškeré výzkumy a spisy členil do šesti kategorií: (1) Studie zabývající se soupeřením (sociálními konflikty) a sociální změnou ve Velké Británii, Francii a Evropě jako celku od roku 1650. (2) Syntézy výzkumů týkajících se nerovnosti, práce a pracovního trhu. (3) Kritická hodnocení kauzálního vysvětlování a historické analýzy v sociálních vědách. (4) Syntézy prací zabývajících se politickým soupeřením, demokracií, nacionalismem, kolektivním násilím a dalšími příbuznými tématy. (5) Spoluautorství učebnic o světové historii. (6) Spoluautorství a spolueditorství příruček o politické analýze.

Diplomová práce klade převážně důraz na analýzu dokumentů týkajících se bodu (1) a (4). Ty její cíl reflektují nejblíže. Nicméně je zajímavé, že autor v členění vlastního badatelského díla nevyhrazuje žádné speciální místo pro tematiku formování států, i když je to právě ona, která je mnoha autory ve spojení s jeho jménem zmiňována nejčastěji.⁷

2.2 Charles Tilly a jeho historicko-sociologický výzkum

Když se hlouběji zaměříme na Tillyho pracovní biografii v oblasti historické sociologie, můžeme identifikovat tři relativně konzistentní etapy výzkumu.⁸ Každou nejenom vymezenou časově, nýbrž i obsahově – specifickými tématy výzkumu. V následující části si tyto tři období přiblížíme, a tak se pokusíme zmapovat proměny Tillyho díla.

2.2.1 Rané období (1959 – 1975)

Tilly svou práci zavítal na půdu historické sociologie záhy, již v počátcích své badatelské dráhy. Výrazněji se však jednalo o sociální historii nežli o

⁶ Joan Scott [2008] se proto domnívá, že je třeba Tillyho považovat za jednoho ze zakladatelů sociální historie a architekta tohoto oboru a to jak skrze jeho vlastní práci, tak i studenty, jež vyškolicil, a semináře, které vedl.

⁷ Srovnej s Burke [1980]; Collins [1999: 9]; Hobden, Hobson [2002]; Kent [2000: 1195]; Smith [1991:82-86; 2006: 206].

⁸ Je třeba říci, že jde o mé vlastní specifické členění Tillyho díla, s ohledem na zaměření této práce – formování států a oblast historické sociologie. Odlišnou systematizaci můžeme nalézt v *Sociologickém časopise* v Tillyho medailonu od M. Skovajsy [2008: 800-806].

historickou či historizující sociologii.⁹ Ve svém prvním tvůrčím období se z počátku zabýval analýzou kontrarevoluce ve Vendée. Tato tematika se stala námětem pro práci, která vyšla po sérii časopiseckých studií pod stejnojmenným názvem *The Vendée* [1964].

Poté se jeho zájem přesunul k odlišné problematice – migraci a urbanismu (patří sem práce z let 1965-70 a 1973-74). Tilly se v těchto letech věnoval rozmanitým tématům spojených s migracím v amerických městech (šlo především o Boston); antropologii města, o níž vydal publikaci s tímž názvem [Tilly 1967]; obecným formám a trendům v soudobé urbanizaci. Začátkem sedmdesátých let sice Tillyho zájem o rozmanité aspekty sociologie města postupně klesal, ale i v pozdějších letech se k tomuto tématu častokrát vracel, zejména v rámci propojování této problematiky s jinými výzkumnými poli.

Ve stejnou dobu – na počátku sedmdesátých let – se začíná zaměřovat na oblast později prostupující většinu jeho prací – na fenomén kolektivního násilí. O němž píše dílem metodologické články, *Methods for study of Collective Violence* [1969a], dílem teoretické opusy, *Collective Violence in European Perspective* [1969b]. Zabývá se i empirickými výzkumy: *The Shape of Strike in France, 1830 - 1960* [1971]. Ve stejném období pak upíná pozornost k ještě jednomu příbuznému tématu – sociologii revolucí.

Již jsem zmiňoval, že Tilly problematiku urbanismu, které se dominantně věnoval v druhé polovině šedesátých let, úplně neopustil. Naopak, své znalosti z této oblasti dokázal dobře využít v sérii syntetizujících studií, spojujících na jedné straně témata kolektivního násilí a revoluce a na straně druhé otázky urbanismu. S problematikou urbanismu jsou spojeny klíčové práce: *Urbanization, Criminality and Collective Violence in Nineteenth-Century France* [1973a], *The Chaos of the Living City* [1973b], *An Urban World* [1974a] a *Town and Country in Revolution* [1974b]. Toto syntetizující úsilí poprvé přivedlo Tillyho až k problematice formování států a k editorství práce *The Formation of National States in*

⁹ Někteří autoři v tom však nespátřují rozdíl [Goldthrope 2000: 28, Giddens 1979: 230, Scott 2008]. Systematizaci názorů na vztah mezi oběma vědami nabízí Šubrt [2008].

Western Europe [1975]¹⁰ a ke spoluautorství na vskutku „rodinné“ knize *The Rebelious Century, 1830 - 1930* [Tilly, Tilly, Tilly 1975].

2.2.2 Střední období (1976 -1994)

Po úspěšných analýzách kolektivní akce ve Francii pokračoval Tilly ve stejných výzkumech i v anglosaském prostředí. Mezi léty 1976-81 vyšly nejpodstatnější práce k tomuto tématu, k nimž patří velmi uznávaná a ceněná kniha *From Mobilization to Revolution* [1977]. Tudíž je patrné, že mezi raným a středním obdobím badatelské činnosti existuje jistá kontinuita. V čem Tilly svou práci modifikoval, bude zřejmé z následujících odstavců.

Rozhodně můžeme uvést, že se nechal výrazně ovlivnit svým bývalým učitelem Baringtonem Moorem.¹¹ To se projevilo určitou změnou obsahu a zároveň i výzkumných strategií mnoha prací. Konkrétně šlo o nahrazení tradičních témat urbanizace a migrace komplexními studiemi rurálních oblastí a analýzami rolnických kolektivních akcí. *Proletarization and Rural Collective Action in East Anglia and Elsewhere 1500-1900* [1982] či *Demographic Origins of the European Proletariat* [1984] jsou nejzářivějšími příklady změn v Tillyho výzkumu.

Dalším charakteristickým znakem pro Tillyho tvorbu od konce sedmdesátých let je mimo jiné i to, že téměř každoročně (od roku 1978 do

¹⁰ Ovšem je třeba dodat, že tato práce nevznikala jako přímé pokračování výše zmíněných studií (urbanismu a kolektivního jednání). Práci na ní Tilly začíná v roce 1969, kdy byl ustanoven vedoucím *Komise pro výzkum politického vývoje*, jež měla načrtnout budoucí vývoj politiky a ekonomiky ve státech „třetího světa“. Tilly se toho úkolu zhostil tak, že se rozhodl sestavit tým (sám podotýká: „hvězdný tým“) odborníků z nejrůznějších oblastí, kteří by společně sestavili knihu o politickém vývoji států v západní Evropě. Hlavní hypotéza této práce vycházela z teze, že na základě analýzy vývoje evropských států by bylo eventuálně možné porozumět nastávajícím (obsahově podobným) procesům v neevropském světě; tedy procesům, které soudobá sociologie označuje souhrnně jako modernizaci.

A tak se ve Standfordu v létě 1969 sešel Tillyho tým, snažící se společnými silami (často využíval seminární formy analýzy textů) vytvořit knihu o všech aspektech politického vývoje Evropy; jejího formování do podoby národních států. Samotná práce byla po určitých revizích a dodatkách vydána o šest let později a Tilly k ní sepsal, jako její editor, úvod, závěr a jednu z částí, pojednávající o „výživě“ populace [Aminzade 2008, Tilly 2007, Scott 2008, srovnej taktéž s Fine, Chernilo 2003: 242].

¹¹ Především jeho práci *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World* [1966].

roku 1990) vydal alespoň jednu teoretickou studii nebo článek s tematikou historické sociologie.¹²

Pokud bychom měli ty nejpodstatnější rysy druhé periody Tillyho vědecké činnosti shrnout, pak bychom měli uvést, že Tilly podobně jako v předchozím období kombinoval dvě mírně obměněná témata výzkumu – kolektivní násilí a urbanizaci. Co je však podstatné, přibyla k nim ještě dvě zcela nová výzkumná pole – válka a ekonomický kapitál. Tyto dvě nové výzkumné oblasti, Tillym „objevené“ na začátku osmdesátých let, měly zásadně proměnit jeho pohled na vztah mezi státem, urbanizací a sociálními hnutími.

Tematikou války se poprvé začal zabírat ve studii *Sinews of War*, později ve dvou studiích z roku 1985: *War and Power Warmakers in Western Europe and Elsewhere* [1985a] a v proslaveném článku *War Making and State Making as Organized Crime* [1985b]. Válka a kapitál otevřely, společně se starými tématy, Tillymu cestu k revizi editorské práce o formování států z roku 1975. Tilly pak od poloviny osmdesátých let obnovil svůj zájem o problematiku formování států, v němž propojil veškeré dosavadní předměty bádání. Články *Space for Capital, Space for States* [1986], *Geography of European Statemaking and Capitalism since 1500* [1989a] a *Cities and States in Europe* [1989b] završuje pro nás klíčová monografie *Coercion, Capital, and European States AD 990 - 1992* [(1990) 1992a]. Tilly poté pokračoval ve výzkumech tohoto tématu až do poloviny devadesátých let. Dále je však prohlubil o vztahy mezi válkou a státní mocí, budoucnost formování států, problematiku revolucí a také nacionalismus [Tilly 2005: 15-18].

2.2.3 Pozdní období (1995 – 2008)

V pozdním období své tvůrčí činnosti se Tilly pouští do opětovného rozpracování analýz sociálních hnutí, politické identity, politických transformací a nově i příčin přetrvávajících nerovností, především

¹² Mezi více než desítkou prací jsou v odborných debatách nejčastěji zmiňovány: *Historical Sociology* [1980] a *Big Structures, Large Processes, Huge Comparisons* [1985c]. Mnohými vědci [např. Hunt 1984] je tato činnost vnímána jako konstituování vědeckého pole historické sociologie.

s akcentem na generalizaci svých bádání.¹³ Jeho dílo vrcholí sérií prací z let 1998 – 2005, kdy o jmenovaných tématech vydal sedm monografických studií.¹⁴ Ovšem v relevanci s cílem výzkumu této práce je pro nás „pozdní“ období nejméně zajímavé, jelikož se, až na výjimky, tématu formování států nijak nedotýká.

2.3 Závěr 2. kapitoly

Cílem této části textu tak, jak jsem predestřel (viz. str. 11-12), bylo přiblížit vývoj Tillyho odborného bádání, který ho na přelomu osmdesátých a devadesátých let vedl až k sestavení modelu formování států; zasazení teorie formování států do autorovy vědecké biografie a tím i do kontextu k ostatním oblastem bádání. V neposlední řadě i nalezení „kořenů“ této teorie v autorově práci.

Na základě uvedeného můžeme konstatovat, že Tilly začal vytvářet svůj model formování států na konci osmdesátých let, ve snaze o revizi své předchozí teorie formování států z roku 1975.¹⁵ V tomto modelu pak spojil dvě hlavní oblasti výzkumu, jimiž se zabýval od počátku své vědecké kariéry. Urbanismus a kolektivní jednání. K nimž připojil dva nové okruhy analýz s tematikou války a kapitálu.

¹³ Tilly se k tématice sociálních hnutí vrátil po téměř dvacetileté odmlce, způsobené rozčarováním nad desinterpretací pojmu sociálních hnutí. Podle něj nejde o univerzální kategorii lidského jednání, ale o historicky partikulární projev kolektivní akce s politickým cílem [Di Perna 2008].

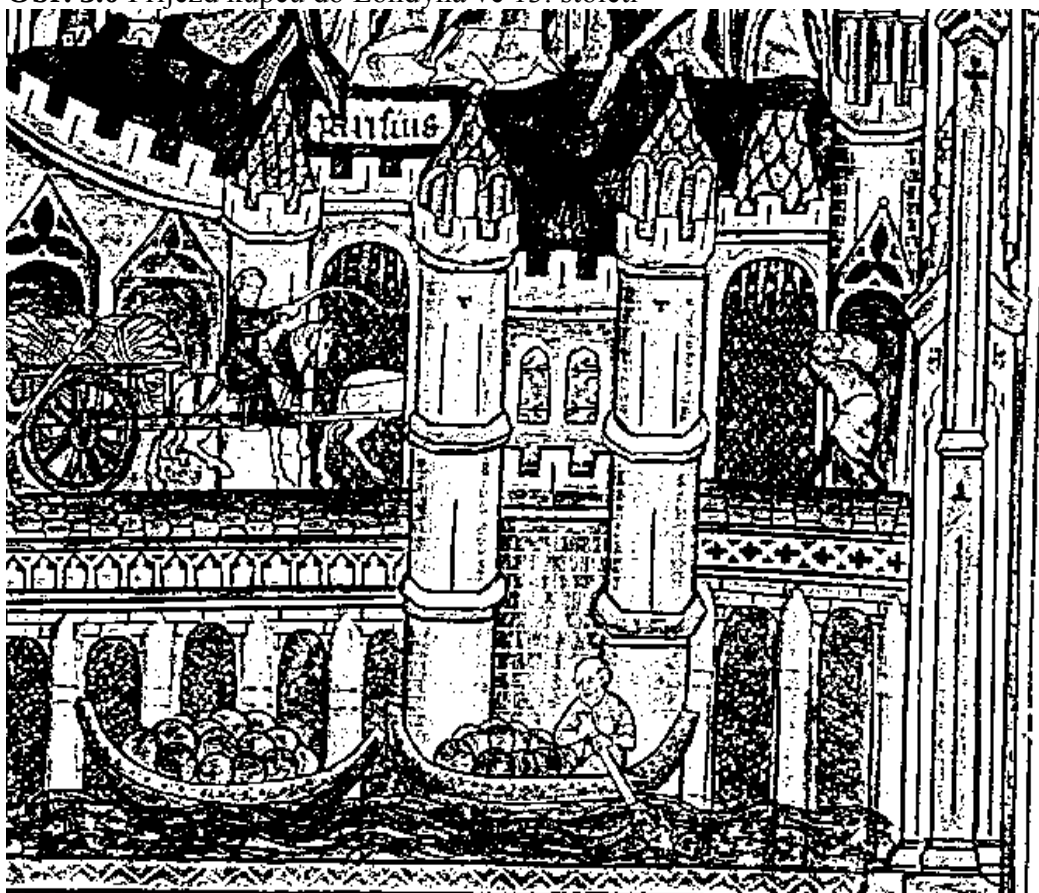
¹⁴ Tillyho zdravotní stav se od počátku tohoto období rapidně zhoršil (byl mu diagnostikován zhoubný nádor) a tak podstatně urychlil publikaci mnoha svých prací [Aminzade 2008].

¹⁵ Hovoříme zde o revizi, protože sám Tilly nebyl spokojen se svou editorskou prací z roku 1975, zejména s názvem knihy. Ten se stal, pro údajnou teleologičnost konceptu, terčem kritiky [Tilly 1992a: 12, Tilly 2007].

KAPITOLA 3.

Teoretické přístupy k formování států

Obr. 3.0 Příjezd kupců do Londýna ve 13. století

„Města tvarovala osud evropských států, zejména prostřednictvím poskytovaných služeb, jako kontejnery a distribuční body na kapitál“ [Tilly 1989b: 565, Tilly 1992a: 51].

„To, co ve skutečnosti pořebujeme, není nová, renovovaná „velká teorie státu“. Spíše bychom měli usilovat o solidně ukotvené a analyticky přiměřené porozumění kauzálním zákonitostem, které doprovázejí historii států, sociálních struktur a mezinárodních vztahů v moderním světě“ [Skocpol 1985: 28].

3.0 Teoretické přístupy k formování států

Následující část textu by měla umístit problematiku formování států do širšího teoretického rámce. Objasnit používanou terminologii a včlenit předmět této práce do vztahů k ostatním teoriím. Zaměříme se na objasnění pojetí termínů stát a formování států v sociologii. Dále se v kontextu tohoto vymezení budeme zabývat Tillyho definicí státu a jeho formování, včetně osvětlení pojmu model z hlediska problematiky formování států. V neposlední řadě bude uveden přehled současných přístupů k výzkumu formování států.

3.1 Obecná koncepce státu a jeho formování v sociologii

Počátky bádání o problematice států spadají do období nástupu modernity v XIX. století, kdy začalo docházet k rozsáhlé centralizaci a unifikaci moci a k jejímu formování do podoby tzv. národních států. A právě vznik národních států na území Evropy, společně s povahou jejich relace ke společnosti, se stal předmětem sociologické reflexe.

V sociologii existuje mnoho nejrůznějších definic termínu stát. Dalo by se konstatovat: „co sociolog – to vlastní definice“. Je však třeba poznamenat, že pod touto zdánlivou diverzitou existuje jistá shoda ve vymezení hlavních atributů státu.

Za jednu z prvních a pravděpodobně dodnes nejvlivnějších definicí státu lze považovat tu formulovanou Maxem Weberem. Podle Webera lze za základ formální charakteristiky států považovat: (1) administrativní a (2) právní řád. Tyto řády si nárokují závaznou autoritu nejenom ve vztahu k příslušníkům státu – občanům, z nichž většina získala státní příslušnost tím, že se ve státě narodila, ale ve velké míře také nad veškerým jednáním, jež se odehrává v oblasti jejich jurisdikce. Stát v takovéto definici představuje donucovací organizaci s teritoriální základnou. [Weber 1922: 56; 1998: 247].¹⁶

¹⁶ Tradič weberovského vymezení státu se úzce drží i další autoři Miliband [1994: 506-7] či Duran [1999: 88-9]. Naopak nesouhlasí s ní Ernest Gellner, podle něhož: „Existují státy – nebo rozhodně instituce, které bychom normálně byli nakloněni tak nazývat – které nemonopolizují zákonné násilí uvnitř území, které více nebo méně účinně ovládají.“ To je podle Gellnera exemplární případ feudálních států [Gellner 1993: 14].

V soudobých teoriích vystupuje stát jako: „Komplex organizací, osob, omezení a činností vykonávaných skrze politickou moc na určitém území“ [Goldstone 2000: 2996]. Podobně definuje stát i Vincent: Stát existuje na geograficky identifikovaném teritoriu, nad nímž má soudní pravomoc. Disponuje dominantním postavením ve vztahu k ostatním asociacím, organizacím a skupinám na tomto území. Moc státu je regulována pomocí pravidel. Monopol na moc je zaměřen na ustálení vnitřního řádu a obranu proti možnému vnějšímu ohrožení [Vincent 1987: 19; podobně i Giddens 1981: 190, 1985: 20, 2004: 75-76]. Je patrné, že se na platnosti charakteristiky státu Maxe Webera příliš mnoho nezměnilo.

Britský sociolog italského původu Gianfranco Poggi k tomuto tématu navíc dodává, že stát je spíš abstraktní termín. Skrze čas a prostor se povaha státu, jeho koncentrované organizační formy, druhy osob, určité zákony a omezení náležitě proměňovaly jak v závislosti na historickém vývoji společností, tak na kulturních a geografických odlišnostech. Moderní národní stát je velice specifickým druhem státu, který se vyvinul v Evropě v XVIII. až XIX. století a v současnosti se rozšířil po celém světě [Poggi 1990].

Poggi tedy upozorňuje na důležitou věc, že většina sociologických analýz státu popisuje stát moderní – tak, jak to činí např. Weber – stát XIX. a XX. století a zároveň stát evropského, národního typu.¹⁷ Právě proces, v kterém došlo k vytvoření těchto specifických donucovacích organizací s teritoriální základnou, se nazývá formování států.

Pro popis a analýzu Tillyho modelu formování států je samozřejmě klíčová Tillyho vlastní definice. Ta bude východiskem pro jakoukoliv další činnost na tomto poli: „Stát je přinucení ovládající organizace, která je odlišná od rodinných a příbuzenských skupin a která zastává jasnou prioritu

¹⁷ Jednoduché společnosti, tj. předmoderní, nejsou organizovány jako státy, ale jako skupiny rodin, jako rody nebo jako náčelnictví; politická moc není separována od příbuzenských vztahů nebo náboženství. Tyto společnosti také postrádají komplexní organizaci a specializované osoby (vyjma vůdce) pro výkon politické autority a proto nejsou skutečnými státy v dnešním pojetí. Stát vzniká až s rozvojem více komplexních společností, buď v podobě městských, nebo rodových konfederací, které vytvořily základy pro městské státy, monarchie a říše“ [Goldstone 2000: 2996-7]. Podrobněji k tématice uspořádání společnosti před vznikem států viz. Van Creveld [1999: 1-58], Evans-Pritchard a Fortes [1940], tematizující podobu předstátních společenství v Africe, či nejimaginativnější zachycení této problematiky francouzským antropologem Clastresem [1977], píšícím o „antistátní“ společnosti amazonských indiánů.

a respekt nad všemi ostatními organizacemi na určitém území. Takováto definice v sobě zahrnuje městské státy, říše, theokracie a další formy vlády, ale vylučuje kmeny, rody, firmy a církve jako takové“ [Tilly 1992a: 1-2; Tilly 1985b: 170].

Tillyho definice je na jedné straně shodná s klasickými definicemi státu a klade důraz na určité základní prvky, stát je organizace, má schopnost přinucení, odlišuje se od jiných organizací, rozkládá se na přesně definovaném území; na druhou stranu je mnohem širší a vztahuje se i na předmoderní formy států.¹⁸

Tilly [1992a] se shoduje s Poggim [1990] na tom, že moderní národní stát je skutečně velmi specifickým druhem státu, a že jeho současné rozšíření po celém světě je až výslednicí procesů formování státních struktur na území Evropy, trvající posledních tisíc let. Jeho celoglobální institucionalizace je pak záležitostí necelého sta let, zejména období po roce 1950.

Pokud jsou evropské národní státy XVIII. a XIX. století prototypem národních států dneška, jaké jsou cesty, jež vedly k jejich zformování? Jak je možné, že to byla právě varianta národního státu, která nakonec triumfovala nad všemi ostatními formami státní moci (městskými státy, teokraciemi a dalšími typy)?¹⁹ To jsou hlavní výzkumné otázky, které se Tilly ve svém výzkumu o státech a jejich formování snaží zodpovědět. A jelikož původ národních států leží v Evropě, je podle něj třeba zkoumat vývoj nejrozumnějších forem státního uspořádání právě na území tohoto kontinentu [Tilly 1992a: 5-6]. Ovšem Tilly upozorňuje, že stejné procesy působily i při kolonizaci Nového světa a při vzniku Spojených států amerických [Stave 1998: 201-202].

Ve shodě s Tillym se v dalším textu budeme primárně zabývat procesem formováním států, jenž je definován jako: Proces vedoucí

¹⁸ Tilly sám přiznává, že jeho široká definice státu může být považována za kontroverzní a že neodpovídá některým jiným vymezením, typickým pro americkou akademickou půdu, především teorii mezinárodních vztahů. K tomuto tématu srovnej zejména Gilpin [1981] a Waltz [1979]. K bližší reflexi autorova pojetí mezinárodních vztahů srovnej [Barša, Císař 2008: 273-289].

¹⁹ V originále formuluje Tilly [1992a: 5] tuto otázku následovně: „Jaké jsou důvody pro tak velkou variabilitu v průběhu času a prostoru v jednotlivých družích států, převládajících v Evropě od roku 990 n. l., a proč posléze evropské státy konvergovaly v odlišné varianty národního státu? Proč byly směry změn tak podobné a jejich cesty tak odlišné?“

k centralizaci politické moci nad přesně definovaným souvislým územím a tato moc navíc drží monopol na zdroje přinucení. Výsledkem tohoto tisíciletého procesu je vznik národních států. Pokud nebude uvedeno jinak, proces geograficky ohraničíme na evropský kontinent a časové rozmezí vymezíme lety 990 – 1992.²⁰

Z termínů zbývajících k objasnění tak zůstává poslední – *model*. Ten představuje pojem, jenž dostal od sociologů mnoho odlišných významů. V některých případech je považován za synonymum teorie, jindy je používán jako abstraktní popis zachycující výsledky empirických zkoumání. Ústřední charakteristikou obou těchto variant modelu je vždy snaha zjednodušit zkoumaný či teoretizovaný jev takovým způsobem, aby jej bylo možné uchopit v jeho zkoumatelné a vysvětlitelné podobě [Marshall 1994: 427]. S tím souhlasí i Yves Chevalier, navíc dodávající, že současnou tendencí je vypracovávat modely formální, které je možno definovat jako relativně jednoduché, symbolické a logické konstrukce, jež jsou vytvořeny mentálně a navíc disponují stejnými strukturálními vlastnostmi, shodnými s původním zkoumaným systémem v sociální realitě [Chevalier 1999: 154-155].

Tyto dvě definice ve své práci reprezentuje i Tilly, když zdůrazňuje, že jeho cílem je identifikovat a postihnout procesy vedoucí k formování států. Jeho model je analytickou „pomůckou“, která mu má v jeho snaze pomoci [Tilly 1992a: 34].²¹

3.2 Soudobé přístupy k formování států

Již jsem vymezil všeobecný i specifický (Tillyho) pohled na proces formování států. Nyní bych chtěl představit možné analyzační roviny/přístupy k formování států vyskytující se v soudobé literatuře.

²⁰ Držíme se Tillyho vymezení procesu formování států tak, jak je představeno v *Coercion, Capital and European States, AD 990 – 1992*; podobně i Schwarz [2004].

²¹ V další části textu budu následovat výše uvedené definice modelu, pod které svými charakteristikami spadá i Tillyho model formování států: (1) představuje synonymum pro teorii; (2) snaží se zjednodušit realitu formování států na zkoumatelné procesy, komponenty a na vztahy mezi těmi komponentami; (3) toto zjednodušení však podle něj reprezentuje strukturální vlastnosti zkoumaného problému a umožňuje analyzovaný předmět co nejlépe „uchopit“. Jak z analýzy později vyplyne, právě v posledním bodu vidí mnoho kritiků největší slabinu Tillyho modelu.

Studium formování států a jejich rozpadu bylo vždy centrálním bodem makrosociálního bádání, především v oblasti srovnávací historické sociologie. Studie formování států zkoumají povahu státní moci a procesu, v němž se vyvinula. Zatímco někteří sociologové považují za příčinu vzniku státu vnitřní dynamiku společnosti – především v termínech zájmu a střetu sociálních tříd – jiní sociologové kladou větší důraz na vnější dynamiku společnosti, vliv tržních sil a kapitalistického systému.²²

Tato část textu je důležitá zejména z důvodu zařazení Tillyho modelu na konkrétní místo v diskursu formování států, do vztahů k jiným teoriím či modelům. Na samotný proces formování států se lze dívat z mnoha pohledů. Současná literatura nabízí dvě klasifikační koncepce (členění diskursu) formování států²³: (1) Poggiho klasifikační koncepci a (2) Tillyho klasifikační koncepci. Obě jsou svým způsobem ideálními reprezentanty dvou krajních forem analytických přístupů k formování států. Zatímco Poggi vychází ve svém členění převážně z vnitřní dynamiky společnosti (státu), Tilly sleduje převážně vnější determinanty ovlivňující konstituci státní organizace.

3.2.1 Poggiho klasifikační koncepce

Italský teoretik státu a odborník na dějiny sociologie klasifikuje diskurs zabývající se urvářením státní organizace do čtyř analytických přístupů podle zaměření na určitý okruh problémů spojených s formováním států [Poggi 2003: 253-259]:

(1) *Sjednacení versus rozptýlení*. Autoři spadající pod tento přístup kladou do centra svých úvah problém sociální inkluze a exkluze. Zdali

²² Marshall [1994: 508-509] si klade otázku: „... Lze vysvětlit formování států primárně v termínech zájmu a střetu sociálních tříd nebo je možné počítat i s netřídními faktory? Je formování států možné nejlépe studovat v termínech vnitřní dynamiky a konfliktu v dané zemi anebo je potřeba brát v úvahu vnější dynamiku? Například mezinárodní politické konflikty, válku a ekonomickou dominanci.“

²³ Jde o jediné dva pokusy, snažící se zachytit v určité ucelené klasifikaci celý diskurs formování států. Ačkoliv musím být kritický a shledat, že jde o klasifikace velmi povrchní, s autory často zařazenými bez skutečně metodologicky podloženého klíče a mnohdy důležité badatele opomíjící. Teoreticky by zde bylo možné ještě zařadit *koncepci Barkeyhové a Parikhové*, pracující s členěním na (1) teorie zaměřené na evropské státy, (2) teorie zaměřené na neevropské státy. V druhé analyzáční linii se zabývají vztahy státu a války, státu a ekonomiky, státu a ideologie [Barkey, Parikh 1991: 523-49]; anebo *Genetovu klasifikaci témat k výzkumu státu* [Genet 1996: 15-21] či některé Mannovy pokusy [1984: 185-213; 1993: 44-52]. Nicméně tyto koncepce nijak nepřevyšují dvě zde použité analýzy, a proto se jimi nebudeme zabývat.

proces *statalizace*²⁴ přispívá k nárůstu solidarity nebo naopak rivality mezi hlavními společenskými skupinami. Zastánci „sjednocení“ tvrdí, že statalizace přispívá k sjednocování diferenciováných politických entit do stále centralizovanějších celků.²⁵ Stoupenci rozptýlení naopak upozorňují, že nedochází jen k centralizačním tendencím, ale i k divergentním procesům, jakými byly např. rozpad říše Karla Velikého, SSSR a Jugoslávie.

(2) *Válka versus societální řízení jako kritické součásti formování států*. Představuje analytický přístup, vysvětlující statalizaci z perspektivy vnějších vlivů (válek a válečného zápolení států) anebo v kontrastu z hlediska vnitřních zdrojů států (societálního řízení). Oba přístupy se zabývají metaforickým motorem formováním států – který aspekt žene celý proces kupředu. „Válečný přístup“ se v literatuře objevil na začátku devadesátých let, z důvodů předchozí ignorace vlivů války na formování států. Poggi sem řadí Downinga [1992], Portera a především Tillyho [1992a].²⁶ V opozici k těmto badatelům stojí Strayer, jenž předpokládá, že za procesem konstituce států stojí úsilí velkých vlastníků půdy zvýšit výdělek na jejich územích prostřednictvím lepšího řízení rurálních prací [Strayer 1970].

(3) *Vzestup moci versus krocení moci*. Tato perspektiva se podobně jako prvně jmenovaná perspektiva zajímá o vztahy mezi hlavními skupinami aktérů uvnitř státu. Ústředním tématem těchto teorií je přerod rolníků v občany a vznik občanské sféry. Věnuje se tedy v sociologii dlouho tradovanému tématu vztahu komunity a státu – administrativní moci disponující přinucením a občanské společnosti.²⁷ Ústřední linii debaty tak netvoří sama statalizace, ale její produkty – občanská společnost a občanská, politická a sociální práva, jež občané na státu vymáhají.

²⁴ Tak označuje Poggi proces formování států (v originále: „*statalization*“).

²⁵ Zde je možné zařadit Brennera s jeho tezí o středověké centralizaci západní Evropy a naopak o relativně slabé míře sjednocujících trendů v Evropě východní [Brenner 1985].

²⁶ Za základní myšlenku tohoto směru je považováno tvrzení, že státy rozšiřují svá území, protože je to jejich jediná možnost jak zůstat u moci – na živu. Prostředkem takovéto expanze je válka [Poggi 2003: 253-4]. Podobně se vyjadřuje i Tickamyer a Li: „Tilly ukazuje, že moderní stát byl stvořen v procesu koncentrace kapitálu a konsolidace pod tlakem rostoucího mezinárodního vojenského soutěžení (válek a přípravy na válku)“ [Tickamyer, Li 2000: 1707-8]. Podrobněji o „válečném přístupu“ pojednává Lynn [1991: 83-95].

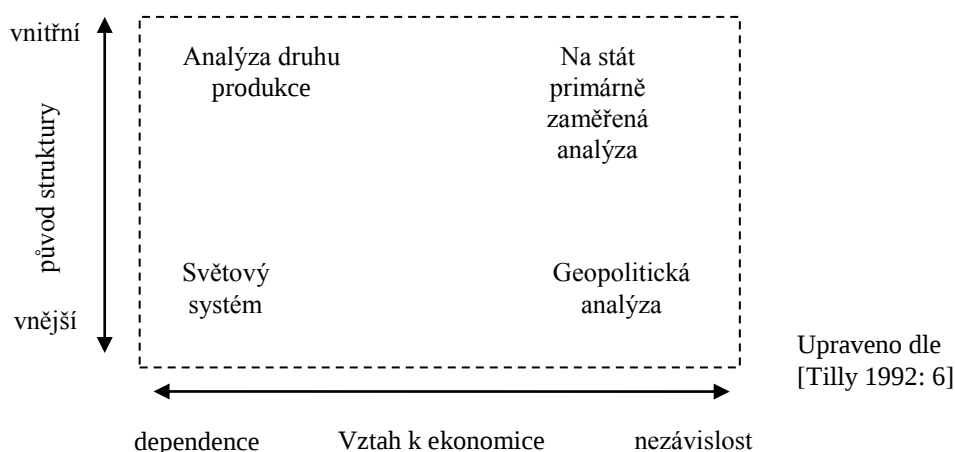
²⁷ Seznam badatelů zabývajících se touto problematikou by byl nesmírně dlouhý a patrně by obsahoval jména jako Nisbet, Foucault, Habermas, Giddens, ale i Tocqueville a další, kteří jsou typickými reprezentanty této problematiky.

(4) *Kontinuita versus změna*. Je přístupem upínajícím svou pozornost k problematice politické moci ve státě, k soutěži o dominantní mocenské postavení. Poggi rozlišuje dvě hlavní myšlenkové tradice: *marxistickou školu*, považující stát za ideologicky specifickou a materiálně nejefektivnější cestu dohledu a výkonu politické kontroly vládnoucí třídy, adaptovaného na kapitalistickou společnost; a teorii elit, věnující se vzájemné dualitě a zároveň střetům mas s vládnoucími vrstvami (Pareto, Mosca, Michels).

3.2.2 Tillyho klasifikační koncepce

Tilly [1992a: 5-6] analyzuje přístupy k formování států z odlišné roviny než Poggi. Nezajímají jej prvořadě vztahy mezi hlavními společenskými skupinami a státem, ale původ státní struktury – zda pochází z vnějších či vnitřních zdrojů – a závislost či naopak nezávislost na vnějších činitelích, respektive na nejdůležitějším z nich, ekonomice. Tillyho klasifikační přístup je tedy značně deterministický a v zásadě strukturalistický. Podle Schwarze [2004: 3] se Tilly ve své klasifikaci snaží identifikovat a izolovat primární síly utvářející formování států. Vztahy mezi těmito primárními silami lze podle Tillyho vyjádřit následujícím schématem:

Schéma 3.0 Alternativní koncepce formování států

* Na základě dvouosého dělení lze rozlišit čtyři analytické přístupy k formování států: (1) přístup naprosto nezávislý na vztahu k ekonomice s vnitřním původem struktury (státu); (2) přístup nezávislý na vztahu k ekonomice s vnějším původem struktury; (3) přístup závislý na ekonomice s vnitřním původem struktury; (4) přístup, podle něhož je formování států jak závislé na ekonomice, tak i na vnější státní struktuře.²⁸

²⁸ Tilly používá pojmy vnitřní a vnější struktura ve smyslu vnitřních politických (či mocenských) vztahů mezi dominantními třídami a vnějších politických vztahů mezi státy.

Pod tyto čtyři ideální typy koncepcí, lze podle Tillyho klasifikovat celý stávající diskurs formování států [Tilly 1992: 6-11; Schwarz 2004: 3-4]:

(1) *Na stát primárně zaměřená analýza*. Ta identifikuje částečně autonomní politické změny, produkující interní krize a ovlivňující politickou moc vládnoucích elit. Práce spadající do tohoto okruhu se převážně věnují dopadům a konsekvencím událostí uvnitř státu. Velký důraz je v rámci tohoto směru kladen na „racionální volbu“. K nejdůležitějším vědeckým reprezentantům tohoto směru patří Mesquita, Gilpin nebo Waltz (tedy klíčové postavy teorie mezinárodních vztahů).²⁹

(2) *Geopolitická analýza*. Ta je Collinsem [1999: 7-8] považována za jeden z předstupňů moderní makrosociální komparace. Jako badatelský směr klade důraz na důležitost mezinárodního systému při formování států. Obecně řečeno, na vnější vlivy při formování státní struktury, jež jsou nezávislé na ekonomických procesech. Tilly sem řadí Rosenana a Thomsona.

(3) *Analýza druhu produkce*. Sleduje vztah logiky produkce a reprodukce kapitálu – zejména na historické analýze feudalismu a kapitalismu, skrze analýzu jejich výrobních základů. Hlavními autory tohoto směru jsou: Brenner, Corrigan, Clark a Dear. Tento přístup je rovněž někdy nazýván *marxistickou analýzou*. Jí na poli teorie formování států dominuje Perry Anderson [1974a, 1974b].

(4) *Světový systém*. Tento přístup je nerozlučně spojen s A. G. Frankem a I. Wallersteinem. Pro teorii světového systému je typické považovat proces formování státu za součást historických transformací světové ekonomiky, hrajících dominantní úlohu při vytváření jeho struktury. Stát v teorii světového systému představuje adaptační mechanismus společnosti na proměny světového ekonomického systému. Jedním z charakteristických

Je zajímavé, že tuto koncepci převzala i jedna ze současných vůdčích osobností teorie mezinárodních vztahů Georg Sørensen [2005: 91].

²⁹ Tilly na toto místo řadí i další autory, ti se však podle něj mírně odlišují od jádra státocentrické analýzy. Jde o Berenda, Hitchinse, Roksandice a navíc, podle Tillyho, dvojici nejvíce inspirativních autorů s velmi podobnými analýzami: Paula Kennedyho a jeho *Vzestup a pád velkých mocností* [1996] a Marca Olsona s knihou *Vzestup a úpadek národů*. Všichni tito autoři nekladou takový důraz na původ státní struktury z vnitřních podmínek a na ekonomickou nezávislost. Naopak počítají i s vnější ekonomickou dependencí a geopolitickými vlivy [Tilly 1992a: 6-7]. V Tillyho schématu 3.0 by pak tito autoři byli řazeni mírně doleva, směrem ke středu schématu. Spadají tedy pod jakýsi smíšený/přechodný typ analýzy.

rysů je převedení principů přerozdělení kapitálu a práce do globálních měřítek.

3.3 Závěr 3. kapitoly

Je patrné, že se obě klasifikační koncepce od sebe liší a to jak východisky, tak i zařazenými autory. Např. Brenner je Poggim řazen mimo marxistickou školu, avšak podle Tillyho je jejím ukázkovým představitelem. Při podrobné analýze by bylo možné odhalit další nesrovnalosti. Třetí kapitola tohoto textu má ale pouze představit soudobé varianty přístupů k formování států. Analýza jejich klasifikací je již nad rámec této kapitoly.

Nyní bychom poukázali na důležitý aspekt rozboru. Je třeba zařadit do dvou zmíněných klasifikací Tillyho verzi formování států tak, aby ji bylo možno sledovat v kontextu vztahů k ostatním teoriím a autorům. V případě Poggiho analýzy nám sám autor usnadnil práci, když Tillyho model zařadil do tzv. „válečného přístupu“, pro nějž je dominantní důraz na válku jako hnací sílu statalizace [Poggi 2003: 254-55]. Tilly ve své vlastní verzi klasifikační koncepce formování států si nevyhrazuje místo v žádném z přístupů, ale vidí své postavení v jejich revizi: „...žádná z těchto čtyř vysvětlujících linií, ani jejich kombinace, nepřináší uspokojující soubor odpovědí na položené otázky ohledně evropského formování států. Mnoho předložených vysvětlení selhává z důvodů faktu, že velké množství naprosto odlišných typů států bylo životaschopných v různých údobích evropských dějin a protože tyto linie vysvětlují formování států v duchu variací – země od země, v individuálních charakteristikách států, spíše než ve vztazích mezi nimi [...], a tak nedokáží vysvětlit, proč centralizované státy začaly dominovat evropskému životu během XIX. a XX. století“ [Tilly 1992a: 11].

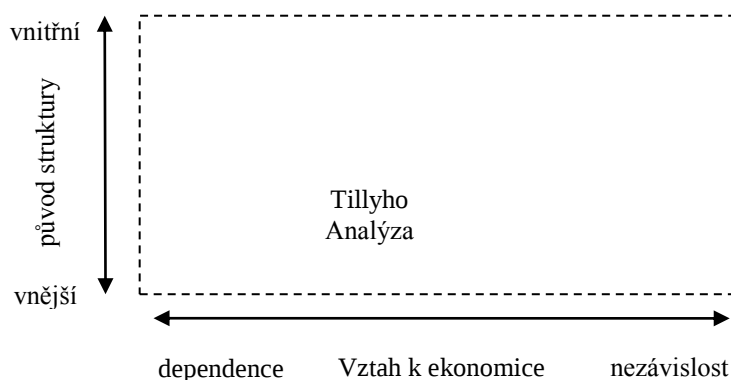
Tilly se tedy ve své práci snaží překonat výše zmíněné nedostatky existující literatury a poukázat na vymáhací a represivní stránku formování států. Na válku, policejní dohled, zdanění obyvatel, kontrolu potravinového zabezpečení a další spřízněné procesy, jež napomáhaly spoluvytvářet národní státy. Na druhou stranu nechce opakovat chybu unilineárního modelu, jež prezentoval dříve [viz. Tilly 1975].³⁰ Při formování států je

³⁰ Tilly se zmiňuje o podstatné chybě, jíž se se svými kolegy v knize *The Formation of National States in Western Europe* dopustil. Tato práce byla vystavena na konceptu unilineárního modelu vývoje evropských států, podle něhož se všechny evropské země

podle něj nutné vzít v úvahu i geografické, ekonomické a urbanistické zvláštnosti evropských regionů tak, aby bylo možno celý proces zmapovat v jeho složitosti.

Čistě hypoteticky, z informací, kterými prozatím disponujeme, můžeme zasadit Tillyho model do jeho vlastního klasifikačního schématu. Tilly se ve svých úvahách o původu státní struktury přiklání k vnějším vlivům, s čímž souhlasí i Poggi. Co se týče vztahu formování státu k závislosti na ekonomice, dává Tilly za pravdu částečné dependenci. Uznává teorii světového systému, avšak nesdílí s ní její výrazný ekonomický determinismus. Tillyho teorie se tak v diskursu formování států nachází na pomyslném přechodu mezi teorií světového systému a geopolitickou analýzou.³¹

Schéma 3.1 Postavení Tillyho analýzy v diskursu formování států

dříve či později vydaly stejnou cestou, na níž jako první nastoupily Británie, Francie a Prusko (Německo). Za hlavní činitele tohoto procesu byly považovány válka, vymáhání a represe, vedoucí k postupné profilaci státních organizací v národní státy. Ovšem tato studie nepočítala s vlivem takových činitelů, jakými byla geografická a ekonomická konstelace různorodých regionů. Navíc (za co byla nejvíce kritizována) ukazovala vývoj k národnímu státu teleologicky, celý proces formování států měl od počátku vést k jedinému cíli – národnímu státu [Tilly 1975, 1992a, 2007]. Na obranu Tillyho práce z roku 1975 je nutné podotknout, že odezva na ni byla v tehdejší vědecké obci více nežli kladná, jednalo se totiž o téměř pionýrský počín v dané výzkumné oblasti: viz. McCaughrin [1976], Engelmann [1976], Eisenstadt [1977], Pettengill [1976], Lebrun [1976].

³¹ Tento přechod je pro Tillyho práci typický, jelikož, jak bude popsáno dále, autor kombinuje dva hlavní zdroje – příčiny a zároveň složky – formování států: (1) *problematiku kapitálu*, „symbolizovaného“ teorií světového systému a (2) *problematiku přinucení*, projevující se soupeřením mezi státními organizacemi. Ta je v mnohém typická pro geopolitickou analýzu. Na tomto místě je nutno dodat, že se Tilly později s teorií světového systému ještě více sblížil. To je zejména patrné v jeho studii věnující se novým východiskům sociologie války: *War in History* [Tilly 1992c: 189-190].

KAPITOLA 4.

Tillyho teoretická východiska a ideové zdroje

Obr. 4.0 „Studentské bouře v Paříži 1968“

Státní struktura je z velké části produktem interakce mezi vládoucí třídou disponující přinucením a populací pod státní jurisdikcí; tato interakce může nabývat forem: souhlasu, vyjednávání, ale i protestů a kolektivního násilí [Tilly 1992a].

„Uvažovat o státě nese s sebou nebezpečí, že vezmeme za svou myšlenku vlastní státu, že budeme na stát aplikovat kategorie myšlení jím samotným produkované a garantované a v důsledku toho se té nejzákladnější pravdy o státě nedobremé“ [Bourdieu 1998: 69].

4.0 Tillyho teoretická východiska a ideové zdroje

Nadcházející kapitola se zabývá Tillyho ideovými a inspiračními zdroji. Jejím ústředním cílem je poukázat na nejdůležitější myšlenkové vlivy, jež Tillymu napomohly k sestavení modelu formování států. Dělení čtvrté kapitoly je následující. (1) První část se zaměřuje na implicitní zdroje Tillyho práce, na dlouhodobé inspirace určitými autory a vědeckými školami. (2) Druhá část poukazuje na explicitní inspirace. V této části jsou uvedeni vědci, o nichž sám autor tvrdí, že jejich koncepce, teorie či výzkumy byly pro podobu jeho vlastní knihy o formování států v Evropě rozhodující.

4.1 Teoretická východiska (implicitní ideové zdroje)

Identifikovat Tillyho implicitní ideové zdroje není samozřejmě tak jednoduché, jako je tomu u explicitních inspirací. Navíc při rozsahu Tillyho vědecké činnosti by pravděpodobný výčet všech možných relevantních ideových zdrojů mnohonásobně přesáhl rozsah tohoto textu. Proto se následně zaměřím pouze na jeden problémový okruh. Jedná se o hlavní dlouhodobé ideové zdroje, jež představovaly ty nejdůležitější podněty pro Tillyho práci v průběhu jeho kariéry. Tyto zdroje jsou patrné ve většině článků a monografií, zejména těch, které se zabývají problematikou formování států.

U Charlese Tillyho lze identifikovat dva dlouhodobé teoretické zdroje, z nichž po celou svou kariéru vycházel.

4.1.1 Americký rurální marxismus

Je směr úzce spojený jednak s americkým akademickým prostředím a jednak je neoddělitelně provázán s rodící se interdisciplinární vědou – historickou sociologií, jejíž počátky spadají do šedesátých let dvacátého století.³²

³² Uvažuji zde o historické sociologii jako o institucionalizovaném a specializovaném oboru bádání v sociálních vědách, tak, jak je obvykle pojmám v anglosaských zemích [viz. Skocpol 1984; Smith 1991, 2006: 193-214; Delanty, Engin 2003: 1-6]. Tento koncept je mírně odlišný od prezentace historické sociologie v Čechách, která se blíží pojetí historické sociologie Philipa Abramse [1983]. Zde jsou k historickým sociologům často řazeni i

Tilly, v šedesátých letech studující na Harvardu, byl postaven před důležitou volbu. Rozhodnout se pro v té době dominující strukturálně funkcionalistickou sociologii svého staršího spolužáka Talcotta Parsonse nebo pro teorii G. Homanse, vysvětlující lidské jednání z pohledu teorie směny. Tilly si nevybral ani jednu z těchto variant a raději si zvolil třetí cestu, únik k interdisciplinárnímu výzkumu [Stave 1998: 189].

V šedesátých a zejména v sedmdesátých letech došlo v USA k posílení zájmu o dlouhodobé sociální transformace a makrosociální komparativní studie. Randall Collins [1999] dokonce mluví o „zlatém věku“ historické sociální teorie. Mnoho autorů³³ se v tomto období obrací k dlouhodobým interakcím mezi různorodými sociálními třídami a do popředí se dostává úloha a role do té doby opomíjeného rolnictva, některými vědci označovaného jako rolnický proletariát [Hilton 1993: 10]. Tito badatelé zastávají názor, že rolníci hráli v koncepci třídního boje mnohem důležitější roli než se předpokládalo. Problematická byla také otázka přechodu společnosti od feudalismu ke kapitalismu a nezbytně i industrializace zemědělství. Proto na tomto místě hovořím o rurálním marxismu. O americkém pak proto, že je svázán zejména s americkými sociology, kteří se snažili do své práce inkorporovat historiografické prvky. V Evropě se podobné tématice věnovali a věnují spíše historici, kteří se naopak do své práce snaží zavést poznatky sociologických teorií.³⁴ Výše zmiňované charakteristiky prostupují téměř všemi Tillyho pracemi od roku 1964 až do roku 2008 a jsou dobře zřetelné v koncepcích velkých historicko-sociologických syntéz, jakými je i model formování států.

autoři, kteří se dotýkají historicko-sociologických problémů okrajově a rovněž sem patří sociálně filosofické koncepce „otců zakladatelů“ [srovnej s Šubrt 2007a].

³³ Zejména Bendix [1976], Moore [1966], Skocpol [1979], Tilly nejcharakterističtěji [1964, 1974b, 1982, 1984].

³⁴ Zatímco v Evropě převažuje koncept sociální historie nebo v současnosti možná spíše historické antropologie, inspirované Maxem Weberem a Cliffordem Geertzem [srovnej s Dülman 2005], pak pro USA a Velkou Británii je typická historická sociologie, opírající se o marxismus a strukturalismus. Jinými slovy lze diferencii mezi oběma kulturními okruhy vyjádřit tak, že zatímco americkou historickou sociologii zajímají makrostrukturní témata, evropská sociální historie – disponující rozsáhlým makrostrukturním zakotvením v klasické historiografii – se orientuje směrem k mikrostrukturním problémům. Nejexemplárněji viz. Dülman [1999] nebo Le Roy Ladurie [2005].

4.1.2 Annales: Evropský historický strukturalismus

S tímto směrem se měl Tilly možnost seznámit již záhy, při práci na své disertaci ve Francii (v šedesátých letech). Většina badatelových rozsáhlých empirických výzkumů probíhala v Anglii a Francii, tudíž jeho vztahy k francouzské historiografické škole *Annales* byly nesmírně úzké.³⁵ Evropský historický strukturalismus můžeme považovat za směr vyznačující se důrazem na podmíněnost stavu soudobé společnosti historickým vývojem. Společnost je v jeho koncepcích produktem působení dlouhodobých struktur, ať už geografických, politických, ekonomických či psychologických (tzv. historie mentalit). Reprezentují ho autoři sdružení převážně okolo časopisu *Annales*, kteří, ačkoliv historici, mají velice blízko k sociologii. Stačí zmínit badatele, jakými byli a jsou: Maurice Halbwachs, François Furet, Marc Bloch, Jaques Le Goff či Fernand Braudel. Někdy se dokonce mluví o pokračování durkheimovské školy prostřednictvím *Annales* [Burke 2004]. Tilly si od tohoto směru „vypůjčil“ koncept rozdílných temporalit, konkrétně jedné z nich, *longue durée* (dlouhé trvání)³⁶ a strukturalistický determinismus v podobě materiálních a geografických omezení.

4.2 Explicitní ideové zdroje

Autor práce *Coercion, Capital a European States AD 990 – 1992*, na níž je zde předložená analýza vystavěna, se zmiňuje o třech autorech, jež ho v konceptu evropského formování států nejvíce ovlivnili a z jejichž prací celý model výrazně těží. Jsou to *Barrington Moore jr.*, *Stein Rokkan* a *Lewis Mumford*. V následujícím textu se budu věnovat právě přínosu těchto tří

³⁵ Tilly se dokonce považuje za jednoho z jejích členů: „Mé extenzivní zájmy ve francouzské akademické obci znamenaly, že jsem získal větší odstup od americké akademické půdy. To mě také situovalo do pozice jednoho z nově přichozích členů gangu *Annales*, kde bylo snadnější se dostat v šedesátých a sedmdesátých letech, nežli později“ [Alonso, Guimarães 2004: 292]. Částečně i skrze jeho prostřednictvím tento typický francouzský směr pronikl do Spojených států, jelikož mnohé Tillyho články v amerických společenskovědních časopisech a sbornících se věnují škole *Annales* [např. Tilly 1980, 1984b, 1985c].

³⁶ V Tillyho textech se často objevuje termín *long-last process*, který je považován za ekvivalent francouzského pojmu „*longue durée*“ [viz. např. Tilly 1975, 1981, 1985b, 1985c]. Dokonce i Goldstone, při interpretaci Tillyho teorie formování států, píše o „*Longue Durée of State Formation*“ [Goldstone 1991a: 176].

badatelů pro model formování států a způsobu, jakým jej Tilly zapracoval do své knihy.

4.2.1 Barrington Moore: *Třídní koalice a politická forma státu*

Ve výčtu Tillyho inspiračních zdrojů snad nelze na prvním místě nezmínit jiného autora než Barringtona Moora. Ten patřil k Tillyho učitelům na Harvardu a dokonce vedl jeho doktorskou disertaci *Vendée* [1964], v níž je Moorův vliv přímo patrný.³⁷ To sám přiznává i její tvůrce [Di Perna 2008].

Moore se ve svém nejslavnějším díle *Social Origins of Dictatorship and Democracy* [1966] snažil odhalit příčiny hlavních politických trajektorií ve vývoji největších světových států. Ústřední koncept tvoří zodpovězení otázky. Jakou politickou roli hrál pozemkový proletariát a rolníci v transformaci od agrární společnosti ke společnosti industriální [Moore 1966: xvii]. Moore se snaží poukázat na to, že v agrární společnosti představovali rolníci klíčovou složku a že povaha jejich vztahu k ostatním třídám, zejména ke střední třídě reprezentované buržoazií, byla rozhodujícím prvkem ve vývoji států na cestě k demokracii nebo diktatuře [op. cit.]. Původ vládních – politických – režimů je tudíž v třídních koalicích, které v určité zemi převládly, a v komercializaci zemědělství. Zdali bylo zemědělství integrováno do státního systému skrze tržní nebo represivní síly [op. cit.: xxiii].

Moorova analýza, ale není bez vady, protože je redukována na komparativní sekvence, na události jednoho okamžiku, omezené na zkoumání sociálních revolucí a tudíž není schopná vysvětlit proměny třídních koalic z dlouhodobé perspektivy. Navíc ignoruje malé státy a vztahy mezi státy v globálním politickém a ekonomickém systému. Dále lze této analýze vytknout i to, že opomíjí ty státy, jenž v průběhu revolučních událostí zanikly. Ne vždy musí být revoluce transformačním procesem, který posunuje stát k nové formě vlády [Tilly 1992a: 12].³⁸ Tilly nenechává na svém učiteli „nitku suchou“ a dodává, že Moore, i přes všechn svůj

³⁷ Tilly ve „Vendée“ pracuje s Moorovým konceptem spojení rurální třídy s jinými třídami, konkrétně s aristokracií proti buržoazním transformacím, a proto je někdy Vendée označována jako antiburžoazní či protikapitalistická kontrarevoluce [Tilly 1964: 1 a 8-9].

³⁸ S podobnými výhradami se na Moora obrací i Skocpol [1979] a Goldstone [1991], kteří ve svých modelech revolucí počítají i s rozpadem – zhroucením – států (*state-brakedown*), nejenom s transformací v jiný politický režim.

přínos, neříká v celku nic o tom, jak se mechanismus třídních sil přetavil ve specifickou formu vlády v různých částech Evropy; neexistuje zde popis konkrétního procesu proměn třídních koalic v jednotlivých regionech [Tilly 1992a: 12].

I přes tuto kritiku je Moorova myšlenka o třídních spojenectvích dostatečně nosná, aby ji Tilly ve své práci využil a zapracoval v kombinaci s jinými koncepty, například s teorií Steina Rokkana.

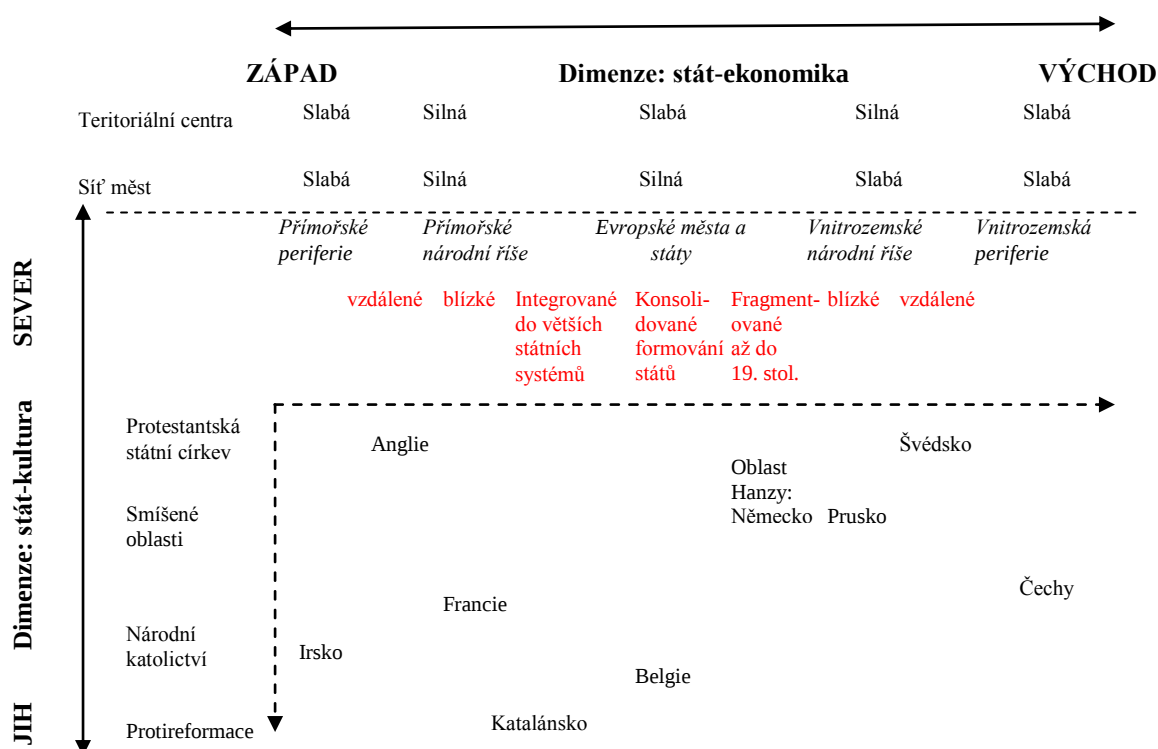
4.2.2 Stein Rokkan: *Konceptuální mapa Evropy*

Rokkan se ve své vlastní práci snažil vysvětlit dva prostupující se problémy. Variabilitu evropských politických systémů a tendenci států vytvářet stejná politická uspořádání. Rokkan tyto dva problémy řeší, prostřednictvím generalizací monokauzálních teorií Immanuela Wallersteina a Perryho Andersona, ve svém modelu konceptuální mapy Evropy [Rokkan 1983: 1-32]. V ní schematizuje různorodé variace mezi evropskými státy na základě dvou hlavních analyzačních dimenzí:

(1) *Severojižní dimenze*. Reflektuje různorodé vlivy římskokatolické a ortodoxní církve. Tato dimenze zachycuje kulturní variabilitu evropských regionů.

(2) *Západovýchodní dimenze*. Ta strukturuje evropskou pevninu na přímořské periferie, přímořské říše, skupiny městských států, vnitrozemské národní říše a vnitrozemský nárazníkový pás. Toto rozdělení by navíc mělo vystihovat i ekonomické difference mezi jednotlivými oblastmi [tamtéž]. Schématické zpracování Rokkanovy konceptuální mapy nabízí následující diagram.

Schéma 4.1: Rokkanova konceptuální mapa Evropy

* Digram znázorňuje upravené Rokkanovo schéma [Rokkan podle Tilly 1981: 11], v němž je západovýchodní dimenze rozšířena o charakteristiku teritoriálních center jednotlivých regionů (silná/slábá) a o charakteristiku sítě měst (silná/slábá). Pro analýzu formování států je nejzajímavější část diagramu postihující způsoby, jimiž došlo k formování států v různých regionech. Tato část textu je označena červeně (výrazy vzdálené/blízké poukazují na závislost na mezistátním evropském systému).

Rokkan prostřednictvím své koncepce poukazuje na geografickou odlišnost a podmíněnost formování evropských států v jednotlivých regionech. K jinému způsobu formování státu tendovalo protireformační Katalánsko se silnou sítí měst, ale slabým teritoriálním centrem, nacházející se v oblasti přimořských národních říší. Odlišnou trajektorii vývoje sledovaly Čechy. Vyznačující se smíšeným vlivem katolické i protestantské církve, slabými teritoriálními centry a slabou sítí měst, jež se navíc nacházely na vnitrozemské periferii západní Evropy (v tzv. nárazníkovém pásu).

Toto schéma je pouze „prvotním pokusem“ o zachycení geograficko-politické diferenciacie evropských regionů, jelikož Rokkan zemřel ještě předtím, než se mu podařilo vytvořit uspokojivou verzi své konceptuální mapy. Avšak její základní schéma má jasné poselství. Klade důraz na geografické variace ve formách evropských států.

Celé Rokkanovo schéma je vystavěno na zjednodušení rozdílů ve formování států na difference v relacích mezi vladaři, dominujícími třídami, sítěmi měst a náboženskými institucemi, které lze transformovat do určitých geografických regionů. Ovšem norský sociolog při takovémto zjednodušení opustil myšlenku aktuálních sociálních procesů spojených se státními transformacemi [Tilly 1992a: 12-13]. Tilly míní, že je celá Rokkanova teorie přínosná, ale je třeba ji dát do spojitosti s dynamikou společenských tříd – jejich různorodých spojení – a zejména uvažovat o těchto vztazích, jako o určitých dlouhodobých procesech, interakcích mezi geografickými, ekonomickými strukturami a sociálními aktéry [Tilly 1981: 18-20].

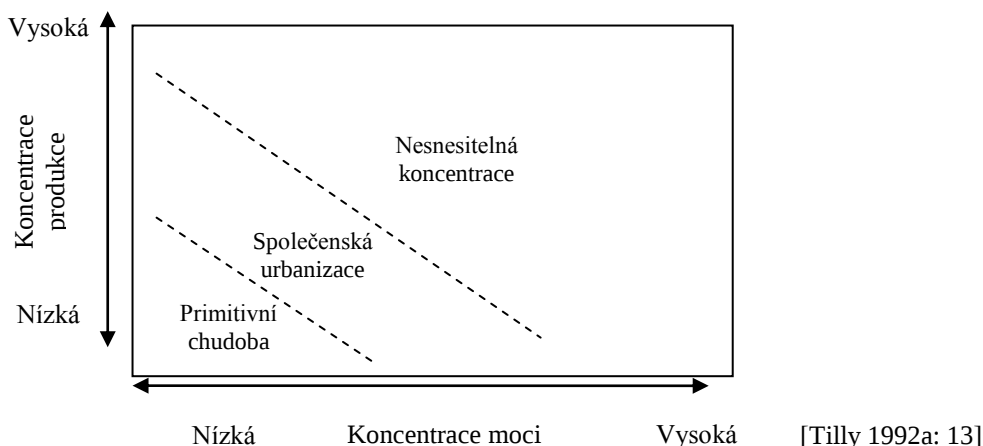
4.2.3 Lewis Mumford: *Proces koncentrace výrobních sil a politické moci*

Americký polyhistor Lewis Mumford učinil na první pohled nejméně zřetelný příspěvek k problematice formování států. Poukázal na určité přechodové prahy a na problém rovnováhy v teorii urbanismu. Mumford, specialista na problematiku urbanismu a techniky, zdůrazňuje dvě hlavní síly řídící růst měst. (1) Je to koncentrace politické moci a (2) expanze zdrojů produkce [Tilly 1992a: 13]. Různorodé kombinace obou těchto složek vytvářejí odlišné úrovně rozvoje urbanismu. Mumford [1970: 346] se na základě toho domnívá, že v historii lze identifikovat dva důležité prahy mezi jednotlivými fázemi urbanismu:

První práh. Označuje hranici minimální koncentrace politické moci a zdrojů produkce. Pokud společnost nepřekračuje tuto hranici/práh, pak existují pouze vesnice a roztroušené skupiny sídel. Dojde-li k překročení tohoto prahu, závisí charakter měst individuálně na poměru úrovně politické moci a zdrojů produkce. Zvýšená a vyrovnaná úroveň obou složek dává vzniknout klasickým řeckým „polis“ a středověkým městům. Další vzrůst koncentrace politické moci je charakteristický pro barokní města (změna typická pro Evropu v XVII. stol.). Naopak hypertrofie produktivních sil v průběhu XIX. stol. vytvořila rozsáhlá industriální sídliště. Současná města (*super cities*) jsou pak výsledkem další zvýšené koncentrace obou zmiňovaných složek.

Druhý práh. Vytýčuje hranici, za níž je lidská existence, či lépe řečeno další rozvoj urbanismu nemožný a představuje neobyvatelné podmínky, nesnesitelnou koncentraci urbanizace. Koncepti Mumfordových prahů zobrazuje následující schéma 4.2.

Schéma 4.2: **Model urbanizace Lewise Mumforda**

V relevanci s formováním států je pro nás podstatné to, že Mumford postuluje stejný efekt nejenom na úrovni měst, ale i na úrovni států, celé společnosti. V průběhu historie dochází k postupnému nárůstu jak koncentrace výrobních sil, tak i politické moci a to se odráží v proměnách celého společenského komplexu [Tilly 1992a: 13-14].

4.3 Závěr 4. kapitoly

Tillyho model, pokud jde o jeho inspirační zdroje, je tedy vystavěn na syntéze tří základních prvků:

Inspirace B. Moorem. Teorie vysvětlující vývoj států musí počítat se zájmy a cíli všech společenských tříd. Důležité jsou vztahy – interakce – mezi odlišnými třídami, především mezi dominantní/vládnoucí třídou a třídami zbylými. Tyto myšlenky se typicky projevují v Tillyho pojetí vztahu společnosti a modelu formování států (viz. podkapitola 5.3).

Inspirace S. Rokkanem. Důraz je kladen na geograficko-ekonomické zázemí jednotlivých regionů při formování států, které strukturují samotný proces formování států. Tilly především používá Rokkanovu tezi o tom, že území s rozsáhlou sítí měst, tudíž i s vysokou koncentrací kapitálu, měla velký problém s transformováním se do podoby centralizovaných národních

států. Pokud k tomu došlo, stalo se tak až v průběhu 19. stol. Zatímco státy se silnými mocenskými centry, v Tillyho modelu reprezentující koncentraci přinucení, se centralizovaly v národní státy nejdříve, ale jen za podmínky, že měly homogenní národní populaci.³⁹

Inspirace L. Mumfordem. Zdůrazňuje postupné zvyšování koncentrace politické moci a výrobních sil a to jak v kontextu vývoje měst, tak i samotných států. Tilly prakticky používá Mumfordovy termíny – *politická moc* a *výrobní síly* jako ekvivalenty svých pojmů *přinucení* a *kapitál*. Podobně využívá i Mumfordovy trajektorie vývoje urbanismu a společnosti, tento model v podstatě replikuje a to i s důrazem na rozdílné poměry politické moci (přinucení) a zdrojů produkce (kapitálu) [srovnej s Tilly 1992a: 56].⁴⁰

Tato část diplomové práce se prozatím soustředila pouze na autorem „přiznané“ přímé explicitní zdroje, synteticky využité pro samotnou analýzu proměn státní organizace evropských zemí. Kdybych však měl být skutečně velmi kritický, je spodivem, nakolik je Tillyho analýza v mnohých ohledech podobná některým jiným předcházejícím monografiím, zaměřeným na formování států. O nichž však v *Coercion, Capital, and European States* není ani zmínka.

Jedná se o práci sociologa německého původu *Norberta Eliase*, zabývající se sociogenezí státu, anglicky prvně publikovanou v roce 1975 (německy 1939). Práce obsahuje mnoho z logiky centralizace politické a ekonomické moci, respektive rozvoje monopolu nad zdroji této moci (v Tillyho žargonu popisované jako koncentrace kapitálu a přinucení) a neodmyslitelné úlohy války v ní [srovnej např. Elias 2007: 161].

³⁹ Tilly používá Rokkanovy termíny, *silná síť měst* a *silná teritoriální centra* pro označení oblastí *bohatých na kapitál* a oblastí *bohatých na přinucení*. Podobná analogie platí i pro slabou síť měst – tzn. oblasti chudé na kapitál a pro slabá teritoriální centra – tzn. oblasti chudé na přinucení. Zajímavá paralela se naskýtá při srovnání „Rokkanovy mapy“ s „Gellnerovými geografickými pásy“, poukazujícími na odlišné projevy nacionalismu napříč Evropou [Gellner 2002: 67-75]. Tilly ji bohužel nijak nevyužil k analýze formování států v období *nacionalizace* (viz dále).

⁴⁰ Tilly ovšem nepřiznává úplně všechny Mumfordovy vlivy. Velmi zřetelný je u Mumforda vztah války a společnosti, respektive vliv války na formování států, který je v logice svého fungování shodný s Tillyho východisky [srovnej s Mumford 1947: 92-107]. Slavný je taktéž Mumfordův výrok: „Nic nepřináší zdraví státu tak jako válka“ [tamtéž: 105], jenž v Tillyho práci více nežli rezonuje.

Rovněž práce *Anthonyho Giddense*, prvně vydaná roku 1985, obsahuje rozsáhlou analýzu vztahu státu, války, ekonomiky a později i industrialismu a kapitalismu. Studie si klade za úkol spojit tradici marxistické analýzy státu, zaměřené na ekonomické zdroje moci (alokativní moc) a weberovské dědictví, v podobě intence věnované politickým zdrojům moci (autoritativní moci). Podle Giddense směřuje proces konsolidace státu též k nárůstu koncentrace obou složek. Souhlasně s Tillym se domnívá, že jednu z nejdůležitějších a nejvíce opomíjených rolí v tomto procesu sehrála válka [Giddens 1985: 7-9, 22]. Téměř „do očí bijící“ je v tomto kontextu Giddensův koncept měst symbolizujících kontejnery na kapitál a států, jakožto specifických časoprostorových kontejnerů moci [op. cit.: 14, 37]. Ty Tilly bez jakékoliv zmínky, ať už úmyslné či nikoliv, převzal [Tilly 1992a: 51].

KAPITOLA 5.

Deskripce a analýza Tillyho modelu formování států

Obr. 4.0 Bitva u Waterloo: 1815

Byly to napoleonské války, které prostřednictvím nových inovací ve vojenské taktice – zavedením masových národních armád – zapříčinily jednu z nejrozsáhlejších změn ve formování států [Tilly 1992a: 114].

„Veškerá historie ukazuje, že národy aktivní v mezinárodní politice se kontinuálně připravují, jsou aktivně zapojeny, nebo se zotavují z organizovaného násilí ve formě války“ [Morgenthau (1948) 2006: 50].

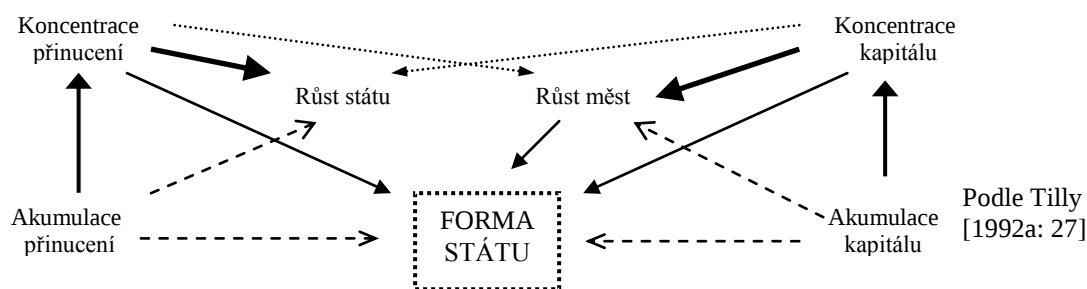
5.0 Deskripce a analýza Tillyho modelu formování států

Než přistoupím ke konkrétnějšímu popisu struktury následující části diplomové práce, chtěl bych se zmínit o specifickém pojetí dvou důležitých složek, jež obsahuje tento oddíl textu: o *deskripci* a *analýze*. Je nesmírně obtížné, při relativní komplexitě Tillyho modelu, disponujícího více jak půltuctem komponent, od sebe rigidně odlišit analýzu a deskripci, popis jednotlivých součástí a výklad logiky jejich fungování. Domnívám se, že by zbytečně schématické oddělení těchto složek nepřispělo k celkovému sledování výzkumného cíle. Proto ani v následujícím textu nebudu striktně odlišovat deskripci od analýzy, jelikož jsou v tomto případě natolik úzce provázány, že to není dostatečně exaktně možné. S jistou shovívavostí bych si dovolil hovořit o deskripci jako analýze a analýze jako deskripci.

Ústřední cíl čtvrté kapitoly tedy představuje komplementární deskripci a analýzu Tillyho modelu formování států. Zaměřím se na: (1) Badatelův popis, rozbor komponent, z nichž se skládá, na vzájemný vztah mezi komponentami a následně na celkovou logiku fungování. (2) Dále budu zkoumat vztah války k tomuto modelu a její vliv na budování státní struktury. (3) Vztah společnosti (societální komunity) k tomu modelu. Respektive vztah společnosti k formování státu tak, jak jej představuje Tilly. (4) Temporalitu celého modelu. Jeho popis a analýzu jako procesu disponujícího určitými trendy a jednotlivými periodami.

5.1 Tillyho model formování států

Co představuje a jak vypadá konkrétní Tillyho model identifikující a postihující procesy formování států? Tilly se domnívá, že podoba států tak, jak byla výše definována, je výslednicí dvou hlavních procesů: Na jedné straně, je to propojený systém akumulace a koncentrace kapitálu, ústící v růst měst a představující tzv. doménu vykořisťování. Na straně druhé, systém aktivit spojených s akumulací a koncentrací přinucení, odrážející se v růstu států a projevující se skrze dominanci. Tyto dva procesy, více než

Schéma 5.0 Vztah mezi přinucením, kapitálem, státy a městy⁴²

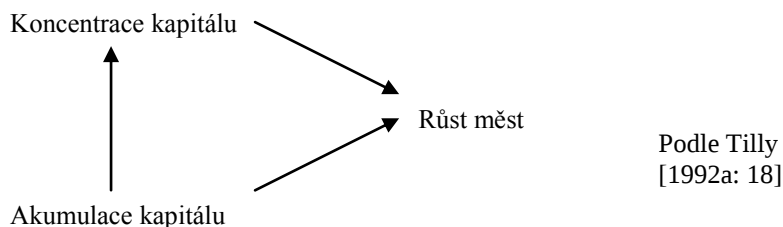
Podle Tillyho *kapitál* představuje mobilní materiální zdroj nebo oprávnění zaručující vynucení si takového zdroje. Kapitalisté jsou lidé, kteří se specializují na akumulaci, nabytí a prodej tohoto kapitálu; využívají kapitál ke zmocnění se zisku, vytvořeného ve vztazích produkce a směny. To je důvod, proč Tilly hovoří o *vykořisťování*. Kapitalismus – v této podobě – začal v Evropě dominovat zhruba po roce 1500, když se kapitalistům jako společenské skupině podařilo uchopit kontrolu nad materiální produkcí [Tilly 1992a: 17].⁴³

⁴¹ V následujícím textu je nutné pečlivě rozlišovat a nezaměňovat dva odlišné termíny: *proces formování států*, jehož výslednicí je určitá forma – typ – státu. Jak bude následně popsáno, jedná se o typ fragmentované suverenity, tribut vymáhající říše a národní státy. Dále *proces růstu států*, jehož důsledkem je rozšiřování státní struktury, tj. rozvoj státního aparátu v určitém typu státu. Oba procesy jsou navzájem propojeny, ale jejich výsledky jsou odlišné. Dá se říci, že proces růstu států je sub-procesem formování států (viz. schéma 5.0).

⁴³ S touto tezí souhlasí i reprezentanti směřů makrosociologického bádání, jež se na problematiku kapitalismu a jeho vztahu ke společnosti primárně soustřeďují. Srovnej s Braudel [1973] a Wallerstein [1979, 1980]. Mimo jiné lze říci, že Tilly, podobně jako tito badatelé, rezignoval na Weberovu protestantskou etiku (respektive na sombartovsko-weberovskou tezi o vzniku kapitalismu).

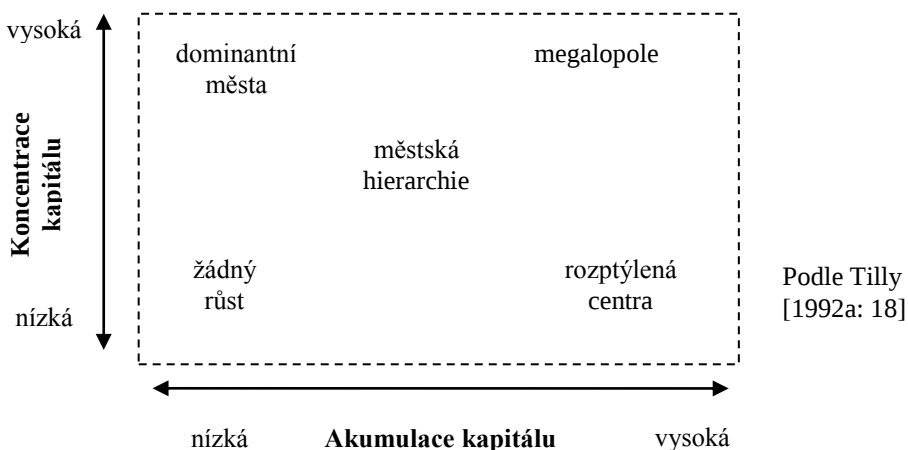
obchodním ruchem, která prostřednictvím obchodu umožňovala další nárůst materiálních zdrojů, dala vzniku procesu *růstu měst*. Tilly tento vztah zobrazuje v následujícím schématu 5.1.

Schéma 5.1 **Jak kapitál přispívá k růstu měst:**

V široce urbanistické definici představují města reprezentanty regionálních ekonomik, jež jsou v přímé interakci s agrikulturní a obchodní zónou. Agrikulturní zónou Tilly rozumí přilehlé zemědělské oblasti zaručující potravinovou autonomii a umožňující městům relativně nezávislou akumulaci kapitálu. Obchodní zónu tvoří směnné trhy, díky kterým je možná jak akumulace kapitálu, tak především jeho koncentrace. Obě složky – akumulace a koncentrace kapitálu – vždy fungují jako tandem a jsou vzájemně úzce provázány [Tilly 1992a: 18]. Tilly pokračuje v úvahách o koncentraci a akumulaci kapitálu ještě dál. Vytváří koncepci, podle níž je možné klasifikovat různorodé způsoby růstu měst (viz následující schéma 5.2).

Schéma 5.2 **Alternativní způsoby růstu měst**

Tilly se domnívá, že pokud nedochází k dostatečné koncentraci kapitálu, ale jen k jeho akumulaci, mohou vzniknout pouze rozptýlená centra, skupiny

vesnic a malých sídel typických pro rurální oblasti. Naopak vysoká koncentrace kapitálu spojená s jeho nízkou akumulací dává vzniknout dominantním, na tržní směně závislým městům [Tilly 1992a: 18-19]. Růst měst, respektive koncentrace a akumulace kapitálu je jedním z hlavních procesů, jež ovlivňují formování států.

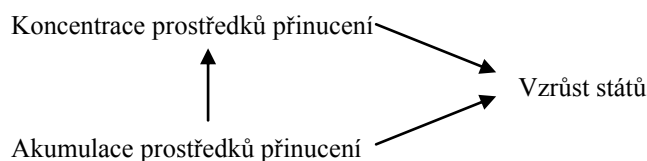
5.1.2 Přinucení – dominance – státy

Kromě kapitálu je formování státu ještě závislé na *přinucení*. To podle Tillyho: „...představuje všechno koordinované jednání, které ohrožuje osoby nebo jim způsobuje faktickou ztrátu či nějakou formu jiné škody. Přinucení se stejně tak může promítat do možností ovlivňovat majetek těchto osob a může se týkat i skupin, jež jsou si vědomé obojího – možnosti takového jednání, vedeného proti nim a následné ztráty“ [op. cit.: 19]. Navíc je nutné si připomenout, že Tilly [op. cit.: 1-2] nepovažuje státy za nic jiného, nežli za specifické organizace disponující přinucením, proto je přinucení prvořadě spojené s utvářením konkrétní formy státní struktury.

O kapitálu jsem výše hovořil jako o doméně vykořisťování. Pro přinucení je typická *dominance*, vystavěná na vlastnictví prostředků přinucení. Na úrovni formování států hovoříme především o vojenských jednotkách a později o policejních složkách. Dominance umožňuje rozšiřovat příležitosti k ekonomickému vykořisťování (zisku – akumulaci – kapitálu) a stejně tak upevňovat moc prostřednictvím veřejných hrozeb reálným i potencionálním oponentům [op. cit.: 19].

Přinucení, stejně jako kapitál, se může akumulovat a koncentrovat. Pokud k takovéto aktivitě začne docházet, následná souběžná akumulace a koncentrace přinucení způsobuje *vzrůst států*. Obrazně je tento proces vyjádřen ve schématu 5.3 [op. cit.].

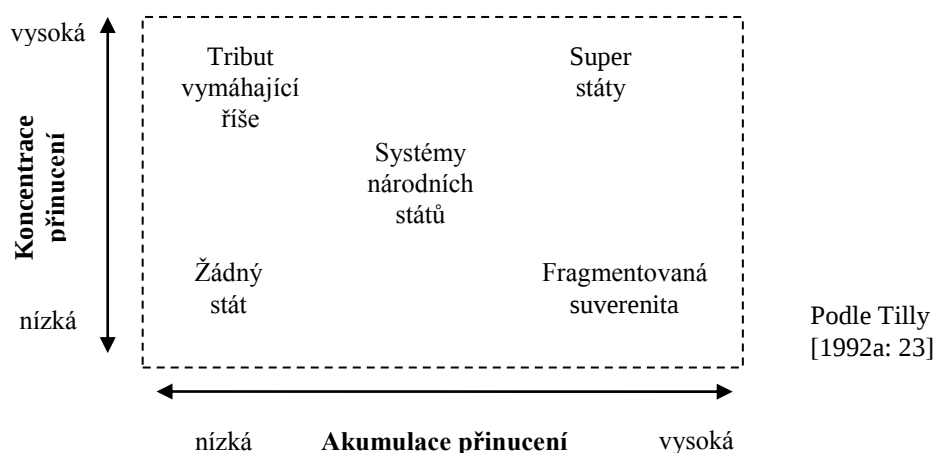
Schéma 5.3 Jak přinucení generuje vzrůst států

Podle Tilly
[1992a: 20]

Pokud dochází k vzrůstu států, tj. vzrůstu organizací ovládajících přinucení a zároveň zastávajících jasnou prioritu a respekt nad všemi ostatními organizacemi na určitém území, může tento proces nabývat několika variant. Tyto varianty se od sebe liší podle případného poměru akumulace a koncentrace přinucení v tom kterém regionu. A právě tento poměr určuje následnou podobu státu (viz. schéma 5.4).

Schéma 5.4 **Alternativní podmínky pro růst států**

Tilly [1992a: 21] na základě tohoto schématu tvrdí, že se v Evropě od roku 990 n. l. vyprofilovaly tři hlavní typy států:

(1) *Tribut vymáhající říše*. Ty budují rozsáhlé vojenské a daně vymáhající aparáty, zajišťující jim přísun prostředků k „přežití“. Na druhou stranu ponechávají většinu místní správy v rukou regionálních držitelů moci, požívajících značné autonomie na centrální vládě. Jinými slovy, tyto říše se spoléhají převážně na koncentraci přinucení, zatímco akumulace prostředků přinucení je na jejich územích slabá.

(2) *Systém fragmentované suverenity*. Představuje městské státy a federace měst často utvářející dočasné koalice a různé poradní instituce pro zajištění mocenské organizace. Ty pak hrají stejně významnou roli ve válce i v míru, při vymáhání daní. Jen málokdy se podaří takovýmto „státům“ vytvořit trvalý organizační aparát, jenž by dosahoval národního rozsahu. Postrádají totiž dostatečnou koncentraci zdrojů přinucení.

(3) *Národní státy*. Jsou to jednotné, vojenské, vykořisťující, správní organizace, sjednocené v relativně koordinovanou centrální strukturu.

Vyznačující se jak akumulací kapitálu, tak i jeho náležitou koncentrací (centralizací).

V průběhu posledního tisíciletí jsme podle Tillyho [1992a: 21] mohli být svědky dlouhé simultánní koexistence všech tří typů států. To je jeden z důvodů, proč není možno sledovat evropské formování států jako jednotný unilineární proces, vedoucí k formování národního státu, později převládající jako nejkvalitnější forma vlády.⁴⁴

V předcházející části textu jsem se věnoval dvěma hlavním procesům spoluutvářejícím Tillyho model formování států – kapitálu a přinucení, respektive jejich akumulaci a koncentraci. Oba prvky jsou zásadní pro vznik státní struktury. Přinucení jako podmínka pro dominanci nad ostatními organizacemi na určitém území. Stát se totiž od všech jiných lidských organizací liší dominancí a to nejenom nad jinými organizacemi, ale i nad samotnou společností. *Kapitál* pak pro materiální zdroje, umožňující udržovat tuto dominanci v chodu. Bez dostatku finančních či jiných zdrojů není možno udržet státní organizaci – ať už v podobě raných feudálních států nebo národních států dvacátého století – funkční. Častokrát je nutno tento kapitál, abych použil Tillyho termín, získat skrze vykořisťování, vyžadující si určitý stupeň přinucení.⁴⁵ Obě složky jsou tedy jistými pomyslnými spojitými nádobami, jedna vždy ovlivňuje druhou. Interakce mezi nimi se zásadně liší podle geograficko-ekonomických podmínek v různorodých regionech, jež v zásadě, jako neměnná materiální struktura, ovlivňují jejich vzájemný poměr/převahu. Pro diskusi a rozbor této problematiky bude vyhrazen prostor v podkapitole 5.4.

Nyní je třeba zodpovědět druhou základní otázku. Pokud je proces formování států produktem koncentrace a akumulace kapitálu společně s přinucením, co tyto procesy způsobuje? Jaké jsou předpoklady k tomu, že

⁴⁴ To např. tvrdí Parsons ve své teorii evolučních obecnin [Parsons 1971a, 1971b], též srovnej s její českou interpretací podle Klofáče a Tlustého [1967: 31-43].

⁴⁵ Tillyho v kontextu problematiky formování států proslavil článek z roku 1985, v němž přirovnává stát – ve všech jeho formách – k organizovanému zločinu. Logika fungování státu a mafie je podle něj v mnoha ohledech naprosto shodná. Státy proti svým občanům používají stejných metod, vydírání, šikany, atd., jakých používají zločinecké organizace. Dokonce i jejich cíle jsou shodné – výpalné za ochranu [Tilly 1985b].

dochází k nárůstu koncentrace obou složek a tím dochází k formování státní struktury a charakteru států samotných? Tillyho [1992a: 28] odpovědí je válka. „Po velmi dlouhou časovou etapu válka a příprava na válku více než jakákoliv jiná aktivita vyprodukovaly hlavní komponenty evropských států“.

5.2 Válka jako hnací síla formace a transformace států

„...vždy zde byla válka všech proti všem“ píše Thomas Hobbes ve svém proslavené knize [Hobbes 1651: 88]. Charles Tilly v mnohém převzal toto konfliktologické východisko a zasadil jej do makrosociální roviny. Svět makrosociální, svět velkých říší i malých městských států nepředstavuje podle Tillyho nic jiného než válku všech proti všem.

Tilly vidí ontologické východisko, narozdíl od Hobbsova přirozeného stavu člověk člověku vlkem, v pragmatismu a racionální volbě: „Proč dochází k válkám? Ústřední, tragický fakt je jednoduchý – přinucení funguje; ti, kteří disponují značnou silou, si mohou vynutit souhlas a tento souhlas může nabývat mnoha podob. Jsou to peníze, zboží či vzdávání poct od méně mocných. Evropané tak následovali válku provokující logiku. Každý, kdo kontroloval dostatečné množství zdrojů přinucení, se pokoušel upevnit své postavení na území, kde mohl požívat souhlasu, jež plynul z přinucení“ [Tilly 1992a: 70].

Domnívám se, že Tillyho zdůvodnění má dva hlavní rysy: (1) Je vyloženě pragmatické, jelikož se podle něj války vedou, protože se vyplácejí a protože jsou nejefektivnějším způsobem, jak si zajistit ve společnosti nedostatkové statky či si je udržet.⁴⁶ (2) Disponuje hlavními atributy teorie racionální volby. Stát se jako racionální organizace (aktér) rozhoduje, jakým způsobem použije přinucení k zisku dalších zdrojů (zejména kapitálu). Ten by mu umožňoval zisk dále rozšiřovat anebo by

⁴⁶ Válka v takovéto koncepci – jako militarizované (masové) přinucení – v mnohém představuje jakousi zvláštní specifickou formu obchodu, zisku kapitálu. Pokud bychom měli parafrázovat Clausewitzův výrok o tom, že „válka je pokračováním politiky jinými prostředky“ [Clausewitz 2008: 36], pak bychom mohli uvést, že Tillyho pojetí vychází z teze, že válka je pokračováním obchodu jinými prostředky. Tak to mimo jiné a při jiné příležitosti, rozboru ekonomických funkcí civilních válek, učinil Keen [1998].

přispíval k zlepšení jeho vlastního postavení, kdyby se proti němu jiný stát pokusil použít zdrojů přinucení.

5.2.1 Příčiny formování států

„Evropské dějiny jsou tedy především dějinami válek a soupeření států“ [Tilly 1992a: 67]. Odpověď na otázku, proč dochází k postupnému nárůstu koncentrace kapitálu a přinucení, dávajících vzniknout nové státní struktuře, zní. Je to válka, respektive konfliktologické východisko. Všechny organizace disponující přinucením nad určitým specifickým územím spolu v posledních staletích vedly boj o přežití. Některé přečkaly do dnešních dnů, jiné naopak zanikly v zapomnění dějin. Právě mechanismem, jenž umožňuje ve světě stále soupeřících států přežít, je zlepšení schopnosti vést válku – porážet nepřátelské organizace a zároveň odolávat útokům.

Válka a příprava na válku je v Tillyho podání pístem, kterýžto vytváří tlak na zisk dostatečného množství kapitálu – na jeho zkoncentrování. Protože, jak bude vedena argumentace později, vedení války je nesmírně drahá záležitost a dále, válka vyvolává vzrůst přinucení, jelikož k zisku dostatečného množství zdrojů použitelných proti rivalům nemusí kapitál stačit.

Pokud si podrobněji rozebereme působení války na formy státní organizace, můžeme uvést, že válka a příprava na válku v sobě konkrétně zahrnuje: (1) *Vladaře*. Ti se snaží získat zdroje pro válečný konflikt. (2) *Osoby, které drží základní zdroje pro vedení války*. Muže, zbraně, zásoby nebo peníze pro jejich nákup. Vladaři, chtějí-li vést válku, musí vyřešit problém kompenzací držitelům zdrojů. Kompenzace následně ovlivňují strategická rozhodnutí jednotlivých vladařů: postupy vedoucí k použití a zisku patřících zdrojů. Válka tak vytváří centrální organizační strukturu států [op. cit.: 28].⁴⁷

Z toho plyne, že organizace hlavních sociálních tříd – v tomto kontextu těch, kdo drží anebo nedrží zdroje pro vedení války – na státním teritoriu spoluvytváří vztah panovníka a držitelů kapitálu a tím i způsob, jakým

⁴⁷ Příprava na válku, speciálně jde-li o válku ve velkém měřítku, umocňuje vládcovo vlastní postavení. Díky přípravě na válečný konflikt se buduje systém daní, zásobování a administrativy [op. cit.: 20].

panovník získává zdroje pro vedení války. Tento vztah nabýval v evropské historii dvou základních (ideálně typických) podob podle geograficko-ekonomických podmínek:

(1) Prvním případem byly oblasti Evropy s *dominujícím „intensivním-přinucením“*. Ty obvykle představují území několika měst s převažující zemědělskou produkcí, kde použití přinucení v produkci a zisku kapitálu (jeho koncentraci) hrálo ústřední roli.⁴⁸

(2) Oblasti Evropy s *dominujícím „intensivním-kapitálem“*. To jsou území mnoha měst zabývajících se obchodní produkcí, kde obchody, směna a tržně orientovaná produkce převládla⁴⁹ [Tilly 1992a: 28].

Způsob extrakce kapitálu se tedy v obou jmenovaných oblastech bude diametrálně lišit.

Ve výkladu práce jsem dospěl k jinému klčovému problému: Jakým způsobem získat prostředky k vedení války? A jak tato extrakce probíhá? Tilly tento problém řeší rozbořením vztahu mezi globálním a lokálním. Tento vztah představuje interakci mezi *panovníkem* a jeho mocí v globálním měřítku a *držiteli moci v lokálním měřítku* (místní/regionální populací). Takový vztah ovlivňuje následné toky kapitálu, tedy jeho akumulaci a koncentraci v určitých centrech (městech). Dále pak systém vymáhání tohoto kapitálu v podobě daní, tzn. přinucení. V kontextu tohoto vztahu je třeba ještě zmínit rozlišení mezi *nedirektivní vládou*, která do toků kapitálu nezasahuje (nebo nemá možnost zasáhnout), a *direktivní vládou*, přímo zasahující do toků kapitálu. K intervencím potřebují panovníci (nebo vládnoucí skupiny) vystavět, financovat a vydržovat rozsáhlý administrativní aparát. Jakákoliv direktivní vláda proto, mimo jiné, vyžaduje – masovou registraci, sčítání lidu a policejní systém, který by zásahy do toků kapitálu legitimizoval (možným použitím přinucení) [op. cit.: 25].

Právě z konfliktu a následného vyjednávání mezi lokálními držiteli kapitálu a globálními držiteli přinucení vyrůstá proces, v němž se lokální

⁴⁸ K oblastem s touto charakteristikou by patřilo např. Německo s berlínským centrem nebo španělské vnitrozemí spravované z Madridu. Právě v takovýchto mocenských centrech bylo možné koncentrovat zdroje přinucení a využívat je k extrakci kapitálu z přilehlých oblastí.

⁴⁹ K typickým reprezentantům by patřily italské městské státy XV. – XVI. stol. – Janov a Benátky nebo holandská přístavní města XVII. století.

populace brání daňovým odvodům a odtoku kapitálu. Z tohoto typu konfliktu – odporu proti direktivní vládě – postupně za pomoci vyjednávání vzniká nová státní struktura [op. cit.].

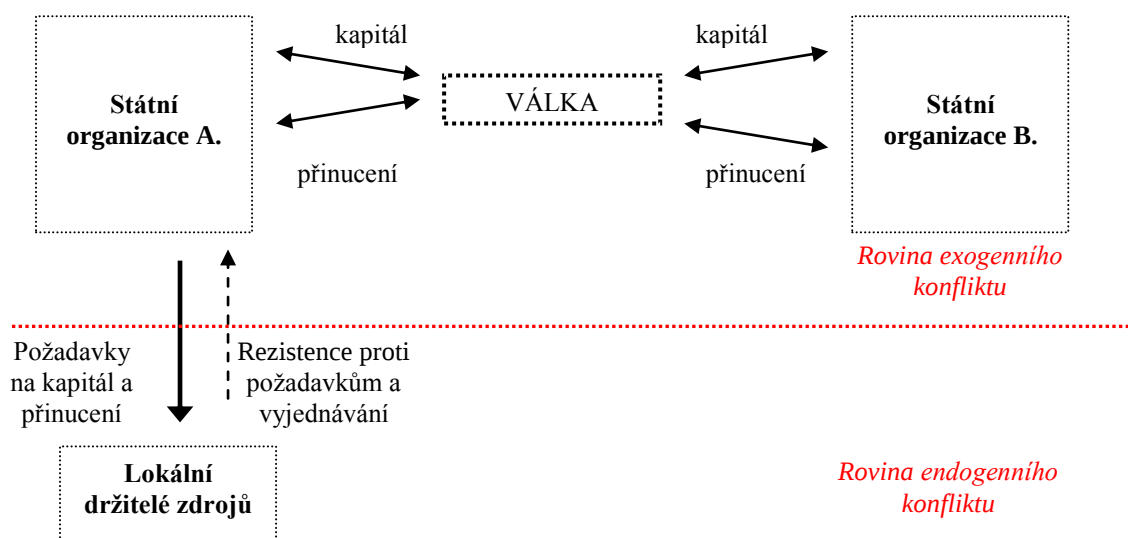
5.2.2 Dvouúrovňový konflikt

Z výše nastíněného můžeme říci, že k formování států, k tvorbě jejich struktury, dochází v rámci dvouúrovňového konfliktu:

(1) *Konfliktu na úrovni států* (exogenní konflikt). To je konflikt probíhající mezi státy, v průběhu dějin společně bojujících o přežití. Tento konflikt se odehrává prostřednictvím válečných střetů, na něž potřebují vlády jednotlivých států získat kapitál anebo prostředky přinucení od jejich držitelů.

(2) *Konfliktu na úrovni lokálních držitelů kapitálu* (endogenní konflikt). Právě tyto držitelé disponují prostředky, jež by bylo možné použít pro vedení války. Ty vláda potřebuje. A tyto prostředky jsou získávány na základě přinucení a hrozeb na straně jedné⁵⁰ nebo díky vyjednávání, ústupkům a výhodám udělených držitelům kapitálu na straně druhé.⁵¹ Výsledkem obou je vždy rozvoj určité části státní struktury, vzrůst státu. Obrazně lze tento dvouúrovňový konflikt zachytit následujícím schématem:

Schéma 5.5: Diagram dvouúrovňového konfliktu

⁵⁰ To je strategie, která je převážně využívána v oblastech s vysokou koncentrací přinucení a nízkou koncentrací kapitálu.

⁵¹ Ta představuje strategii nejvíce používanou v oblastech bohatých na kapitál, zato však s nízkou koncentrací přinucení.

Tyto dva konflikty, konflikt mezi různými státními organizacemi a konflikt mezi státní organizací a držiteli zdrojů, představují základní mechanismy, jež začínají spouštět celé soukolí procesů extrakce a dominance. Projevující se v charakteru formování států.

Podle Tillyho [1992a: 26-27] lze výše popsany proces budování nové státní struktury vystihnout následující čtveřicí prvků: (1) Pouze výjimečně si byli evropští vladaři vědomi určitého modelu státu, který za své vlády, prostřednictvím svých rozhodnutí, vytvářeli. (2) Nikdo cíleně nekonstruoval principiální komponenty národního státu – systém státních pokladen, daní, soudů a centrální administrativy. Všechny tyto prvky se obvykle formovaly v průběhu vývoje států nebo jako nezamýšlený produkt úsilí, vedoucího k řešení okamžitých problémů, speciálně výstavby a udržování vojenských jednotek. (3) Další státy – a eventuálně celé systémy států – byly silně ovlivněny transformačními procesy probíhajícími v ostatní státech a často tyto změny, formou nápodoby, následovaly. (4) Boj a vyjednávání (mezi vládnoucí mocí a lokálními držiteli kapitálu) s rozdílnými třídami ovlivňoval podobu státních útvarů po celé Evropě.

Nyní se pokusím tyto postuláty krátce shrnout. Americký badatel soudí, že státní organizace v průběhu procesu formování států nedisponovaly tím, co soudobá sociologie nazývá *reflexivitou*.⁵² Státní struktura a její rozmanité formy představují *nezamýšlené důsledky řešení endogenních a exogenních sociálních konfliktů*; je tedy dodatečným výsledkem „racionálních“ rozhodnutí, jimiž se snažily státní organizace přežít v „hobbesovské“ realitě. Proces formování států a státní struktury představuje *adaptační mechanismus* na vnější konfliktní prostředí organizací. K adaptacím v těchto organizacích docházelo skrze nápodobu či – jinak řečeno – *kulturní difuzi*. Ty prvky státní struktury, které se osvědčily v adaptaci na vnější prostředí organizací, byly velmi rychle inkorporovány i jinými státy. A samotná

⁵² Srovnej s Giddensem [1998: 39-40], tvrdícím, že současná společnost se liší od předchozí moderní a tradiční společnosti schopností reflexivního monitorování. Svět je regulován a utvářen skrze vědění sociálních aktérů o tomto světě. Avšak ve své ranější práci Giddens připouští reflexivitu i v ranějších formách státních organizací. Reflexivitou disponují všechny organizace, ale k její expanzi a celospolečenské institucionalizaci došlo až v druhé polovině devatenáctého století, prostřednictvím monopolizace kontroly informací administrativní mocí [Giddens 1985].

podoba těchto adaptací se na rovině synchronní analýzy *diferencovala podle geograficko-ekonomických charakteristik jednotlivých regionů.*

5.3 Vztah Tillyho modelu formování států a společnosti

Jaké postavení zaujímá společnost v autorově modelu formování států? Jakou strukturu má společnost v kontextu formování států? Jaké jsou vztahy mezi jednotlivými (individuálními i skupinovými) sociálními aktéry? To jsou hlavní problémy, jež by měly být prozkoumány v rámci této podkapitoly.

Z předchozího bádání je patrné, že Tilly je v mnoha ohledech *strukturalistou*. Jeho výklad disponuje strukturálním konfliktem na úrovni organizací, dále pak strukturálním konfliktem mezi organizacemi a držiteli kapitálu, geograficko-ekonomickou strukturou, ovlivňující podobu tohoto konfliktu, atd. V Tillyho makrosociálním modelu je tedy sociální jednání zmarginalizováno do konfliktních vztahů mezi různými společenskými skupinami a organizacemi. Tilly se ovšem hájí tím, že cílem jeho práce není vysvětlovat formování států z roviny aktéra, ani z interakcí mezi třídami, jak to činili mnozí autoři před ním.⁵³ Zabývá se konkrétními procesy formování států, tak jak je umožňuje zachytit historická metoda (diachronní analýza) [Tilly 1992a: 33].

Na tomto místě je třeba zmínit Tillyho metodologické východisko. Tilly se domnívá, že analýza formování států se musí pohybovat někde uprostřed škály, jejíž dva póly tvoří – sociologická generalizace společenských jevů – snaha o nomotetičnost. Na druhém pólu – historické partikularizování – čistě ideografické vystižení sociální reality.⁵⁴ Tilly tak kombinuje

⁵³ Především K. Marx, J. Schumpeter, S. Rokkan, B. Moore nebo G. Ardant. Tito autoři se v kontextu formování států převážně zajímají o vztah mezi třídami. Starší autoři se zaměřují na boj tříd v podmínkách, v přechodu ke kapitalistické společnosti. U autorů mladších je to zejména vztah mezi hlavními aktéry rurální problematiky: vlastníky pozemků, rolníky a zemědělským proletariátem. Všem těmto autorům je společná snaha o postižení intrastátní (intrasocietálních) relací. Hlavním předmětem analýz je vnitřní struktura a dynamika společnosti. Stát je pak produktem vnitřních vztahů, interakcí, konfliktů jednotlivých společenských skupin [Tilly 1992a: 34].

⁵⁴ V originále formuluje Tilly tento problém následujícími slovy: „...kniha musí mezi těmito otázkami kormidlovat přímou cestou mezi teleologií a důrazem na absolutní náhodnost. (...) teleologie představuje východisko, že formování států lze vysvětlit jako jediný možný směr, zatímco důraz na náhodnost má tendenci vnímat každou historii jako jev sui generis“ [op. cit.: 33].

východiska obou věd⁵⁵, aby dosáh kýženého výsledku. Identifikoval a popsal hlavní příčiny a způsoby, kterými se formovaly evropské státy. „Popis a vysvětlení těchto procesů musí sledovat a popisovat odlišné cesty, kterými docházelo k interakci mezi hlavními složkami společnosti, jež se tohoto formování účastnily“ [Tilly 1992a: 35]. Abychom byli přesní, společenští aktéři (skupiny i jednotlivci) zajímají autora jen do té míry, jak participují nebo naopak neparticipují na formování států. Sociální vztahy, které se nedotýkají této aktivity, nejsou předmětem analýzy.

Na otázku, kdo jsou hlavními aktéry procesů formování států. Tilly odpovídá tím, že rozděluje celou populaci na několik základních elementů, účastnících se celého procesu [op. cit.]:

- (1) *Vladaře*. Osoby oprávněné činit rozhodnutí o nejmocnějších hodnostářích státu.
- (2) *Vládnoucí třída*. Ta se společně s panovníkem podílí na kontrolování hlavních zdrojů produkce na území pod státní jurisdikcí.
- (3) *Klienti*. Jsou to osoby požívající speciální výhody ze svého propojení (asociací) se státem.
- (4) *Oponenti, nepřátelé a rivalové státu*. Vladaři, vládnoucí třídy a také klienti jak na území státu, tak mimo jeho hranice.
- (5) *Zbývající část populace spadající pod státní jurisdikci*.
- (6) *Donucovací aparáty*. Ty zahrnují armády, loďstva a další organizované, koncentrované prostředky přinucení, působící pod státní kontrolou.
- (7) *Občanské aparáty*. Jsou to organizace skládající se z různorodých daňových, administrativních a právních složek, operujících pod státní kontrolou.

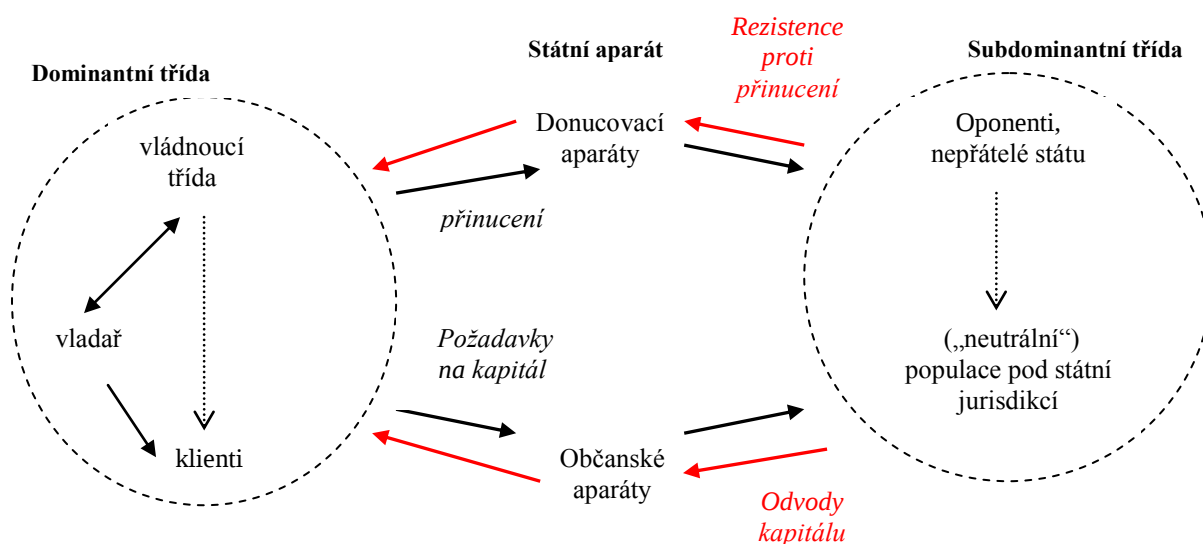
Vztah mezi těmito sedmi složkami determinuje jako struktura společenských vztahů samotný systém formování států. Jinak se budou formovat státy v oblastech, kde vladař a vládnoucí třída nemá – ať již z jakýchkoliv důvodů – silné nepřátele a opozici. Toto formování bude

⁵⁵ Po nutnosti kombinace historických a sociologických metod volá i Fernand Braudel, jenž se domnívá, že jde o jedinou možnou cestu komplexního vědeckého bádání, která by vedla k postžení sociální reality [Braudel 1980: 64-82; 1995: 145-185], podobně i Burke [2004: 6-7] a pro sociology téměř kanonicky Ch. W. Mills [2002: 155-178].

závislé na úrovni rozvoje či centralizace donucovacích a občanských aparátů, zasahujících do výše zmíněných vztahů.

V předchozí části textu bylo uvedeno, že jednou z příčin formování států je konflikt mezi státní organizací a držiteli kapitálu. Rozdělení hlavních aktérů tak napovídá, že státní organizaci v tomto konfliktu reprezentuje vladař společně s vládnoucí třídou a klienty, jež svou moc (přinucení) nad zbytkem populace (opONENTY i „neutrální“ populací) uplatňuje skrze donucovací a občanské aparáty (viz. následující schéma 5.7).

Schéma 5.7 Vztah mezi hlavními společenskými aktéry formování států:

*Na jedné straně jsou společenscí aktéři profitující z existence státu. To jsou především vládci a vládnoucí třída se závislými klienty, vymáhající skrze občanské aparáty kapitál pro svou potřebu a zájmy. Pokud držitelé kapitálu odmítají uvolnit kapitál, využívá vládnoucí třída donucovacích aparátů, aby si patřičné zdroje vydobyla skrze přinucení. Na straně druhé jsou zde oponenti státu a „zbývající“ – neutrální – populace, která buď odvádí kapitál skrze daně, tribut, poplatky, cla (souhrnně *odvody*) anebo proti státním požadavkům zahajuje *rezistenci*, s použitím vlastních prostředků a forem přinucení. Tyto formy se budou lišit na základě toho, jestli se jedná o individua a zejména rivaly mimo teritoriální území státu, či půjde o populaci spadající pod územní správu státu.

Tillyho popis sociální struktury je klasicky marxistický či neo-marxistický. Společnost, tj. společnost pod státní správou se skládá ze dvou tříd:

(1) *Dominantní třída*. Ovládá zdroje přinucení (donucovací aparáty) a která může uplatnit násilí proti populaci žijící na daném státním teritoriu. Moc, reprezentovaná podílem na možnosti uplatnění přinucení, tvoří

základní klasifikační znak pro posouzení postavení sociálního aktéra v populaci.

(2) *Subdominantní třída*. Ta je v opozici proti dominantní třídě a nedisponuje dostatečnými prostředky přinucení, aby mohla legitimizovat své požadavky. Je nucena vládnoucí třídě odvádět kapitál, je vykořisťována.

Z tohoto rozporu vzniká konflikt, jenž jsem výše terminologicky označil jako *konflikt mezi organizací a držiteli zdrojů*.⁵⁶ Nerovný podíl v rozdělení zdrojů přinucení a kapitálu tak vytváří vnitřní endogenní konflikt v jehož průběhu se formuje státní struktura, zejména různé druhy státních aparátů, a následně i samotná forma států.

V další podkapitole bych se měl věnovat tomu, jak na takový prozatím statický (formální) model působí čas. Budu se tedy věnovat diachronní analýze formování států, popisu transformací tohoto procesu, jeho fázím a povaze temporality daného procesu.

5.4 Tillyho model jako dlouhodobý vývojový proces

Po představení Tillyho modelu formování států a objasnění jeho fungování, tj. po zodpovězení hlavních otázek o příčinách a způsobech formování států je možné podívat se na tento model blíže, jako na dlouhodobý historický proces.

Tato podkapitola bude obsahovat popis hlavních procesuálních trendů v koncentraci/akumulaci kapitálu a přinucení, jejich vliv na utváření státní struktury. Zaměřím se na temporalitu celého procesu a jeho možnou periodizaci.⁵⁷

⁵⁶ Tento vztah však nepředstavuje jen jednostranný konflikt a vykořisťování ze strany držitelů přinucení, jelikož v základní logice Tillyho modelu je důvod pro extrakci kapitálu dominantní třídou založen na nutnosti zisku prostředků pro exogenní konflikt. Je tedy vynucen. Pokud dominantní třída reprezentující stát nezíská tyto prostředky, přijde o své postavení. Pozice dominantní třídy je ohrožována dvěma vzájemně propojenými úskalími: (1) Nebezpečím války a zničením ve válce rivalskou státní organizací. (2) Příliš vysokou rezistencí proti odvodům kapitálu na vlastním území. Postavení dominantní třídy tak připomíná spíše pozici mezi dvěma mlýnskými kameny než monopolistickou dominanci uzurpující elity. Právě řešení výše popsanych problémů vedlo k *nezamýšlenému rozvoji* státního aparátu a k formování států. Navíc oslabování dominantní třídy v průběhu válečného konfliktu s cizí organizací mohlo přispívat k posilování postavení subdominantní třídy, jež se za pomoci rezistence a vyjednávání mohla pokoušet o zlepšení svého postavení. Předložený vztah mezi třídami je tedy přísně dialektický.

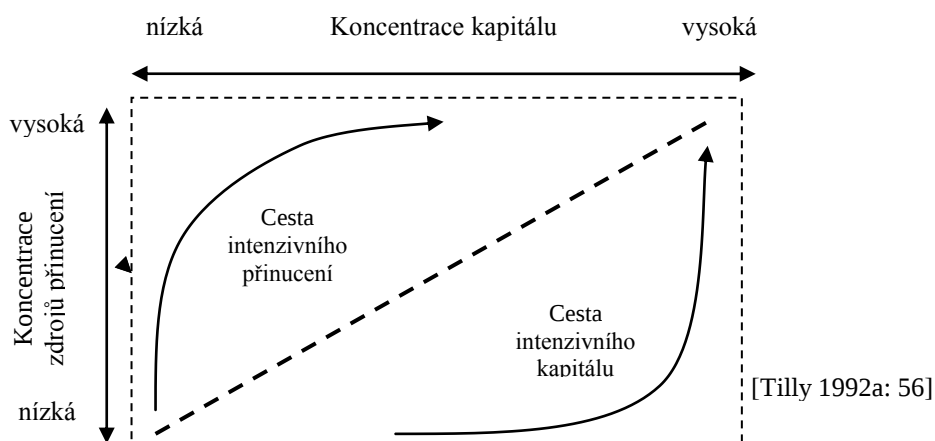
⁵⁷ Právě zkoumání dlouhodobých vývojových procesů patří k jedné z domén historické sociologie, jejímž ukázkovým představitelem je Tilly. Srovnej s Collins [1999], Mahoney, Ruschemeyer [2003], Šubrt [2007a].

5.4.1 Dlouhodobé trendy a interakce

Od roku 990 až po dnešní dny představuje narůstající akumulace kapitálu a přinucení dominantní trend v jejich vývoji. Dalo by se říci, že se jejich akumulace stabilně, i když s určitými konjunkturami, zvyšuje.

Podle Tillyho měla akumulace kapitálu rozhodující vliv na dlouhodobé výkyvy v historii evropské ekonomiky. Koncentrace, dekoncentrace a nová koncentrace přinucení na druhém pólu hrála důležitou roli při formování států. Jak již bylo rozebráno v jedné z minulých podkapitol, byla to válka více než jakákoliv jiná aktivita, která zasahovala do těchto procesů a tím vyprodukovala hlavní strukturální součásti evropských států [Tilly 1992a: 28]. Tilly schematizuje dominující trend v akumulaci a koncentraci přinucení do následujícího diagramu (5.8).

Schéma 5.8 Změny v koncentraci kapitálu a přinucení (1000-1800 n. l.)

*Diagram schematizuje vztah mezi městy a státy do podoby interakce mezi kapitálem a přinucením. Zatímco města jsou v diagramu reprezentována škálou označenou jako koncentrace kapitálu. Státy – organizace převážně závislé na koncentraci přinucení – reprezentuje škála přinucení. Nad diagonálou převažuje přinucení nad kapitálem, zatímco pod diagonálou kapitál převládá nad přinucením [op. cit.: 56].

Hlavní vývojový trend formování států v Evropě v posledních tisíci letech neoddiskutovatelně mířil jako diagonála k stále vyšší a vyšší koncentraci kapitálu a přinucení. Avšak různé státy následovaly odlišné varianty cest ve směru všeobecné transformace, neboť některé státní organizace se vyvíjely v prostředí bohatém na přinucení, ale chudém na kapitál. Jiné státy se naopak formovaly v prostředí přísně ambivalentním. Konkrétní organizace hlavních sociálních tříd byla svázána s pozadím státu – s *regiony*

intenzivního-přinucení nebo *intenzivního-kapitálu*. Vzájemná interakce těchto základních složek se následně „přetavila“ v určitý druh vlády. Odlišné strategie vládnutí pak spoluutvářely různorodé vývojové cesty státní organizace [op. cit.: 57-58].

Hlavní obecný trend nárůstu koncentrace přinucení a kapitálu tedy nebyl unilineární, ale multilineární, determinovaný geograficko-ekonomickou strukturou regionů. Jak tyto multilineární trendy vypadaly? Podle Tillyho [1992a: 30] lze identifikovat tři základní varianty⁵⁸:

(1) *Režim intenzivního přinucení*. V něm panovníci „ždímají“ zdroje na válku z vlastní populace a z území, které se jim podařilo dobýt. Vytvářejí masivní státní strukturu pro vymáhání tributu a daní. Jde o tzv. tribut-vymáhající říše.

(2) *Režim intenzivního kapitálu*. Panovníci spoléhají na smlouvy s kapitalisty, kteří se zajímají o to, jak by mohli nejlépe pronajímat nebo prodávat vojenské síly. Typickými představiteli této „cesty“ jsou: městské státy, městské říše a federace měst.

(3) *Režim kapitalizovaného přinucení*. Panovníci využívají částečně obou z předcházejících strategií. Mnohem více času věnují úsilí vedoucímu k inkorporování kapitalistů a zdrojů kapitálu přímo do státních struktur. Postupně se kapitalizované přinucení ukázalo být prokazatelně nejefektivnější režimem pro vedení války a podle toho, co bylo již uvedeno, vede k přežití státní organizace. To je také důvod, proč národní státy jako nejúspěšnější forma států přecházely až do dnešní doby [op. cit.: 65, 190-191].

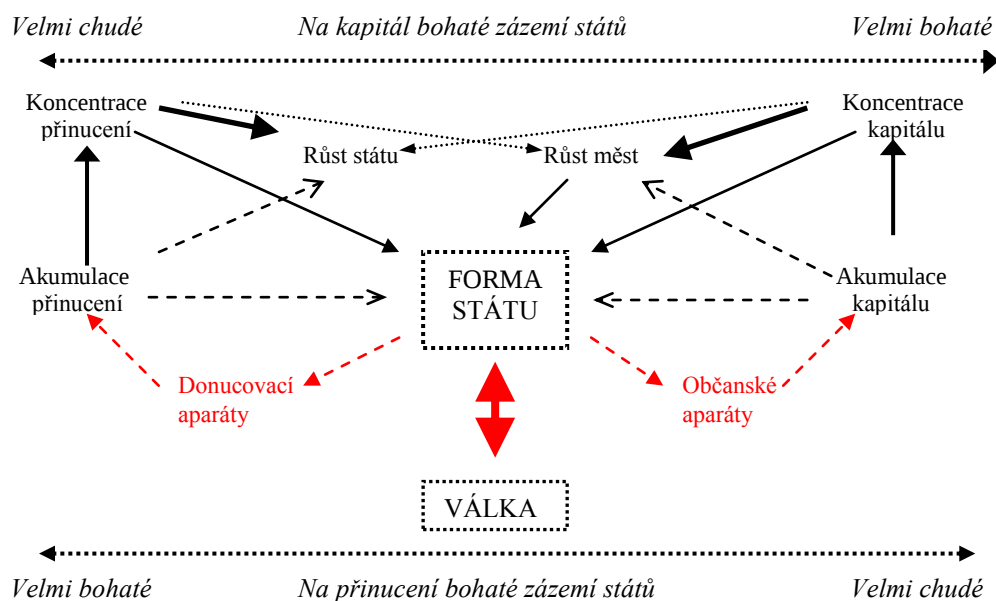
Z popisu všech tří režimů je patrné, že Tilly vysvětluje multilinearitu vývoje států ze dvou prvků: (1) *geograficko-ekonomické struktury* a (2) *způsobu zisku zdrojů na válku*. Jinak řečeno, během dějinného vývoje skrze souhru soutěžení, rivality, technologický inovací a široké škály bojechtivých států, se válka a tvorba zdrojů přinucení stala značně nákladným podnikem. Méně a méně panovníků bylo schopno vytvořit vojenské prostředky ze svých vlastních běžně dostupných zdrojů, a tak se začali obracet ke krátkodobým půjčkám a dlouhodobě vybíraným daním [op. cit.: 29]. Ovšem způsoby,

⁵⁸ Tilly se při identifikaci základních variant zaměřuje na primární režimy vlády, vytvářející odlišné strukturální podmínky pro život v dané společnosti.

jakými byly zdroje pro vedení války získávány, se lišily země od země na základě její participace nebo naopak neparticipace v obchodních sítích.

Vztah závislosti vývoje států – jejich adaptace na válku – v kontextu specifických geograficko-ekonomických regionů lze zachytit následujícím schématem (5.9).

Schéma 5.9: Vztah války, formování států a geograficko-ekonomických regionů

*Státy disponující charakteristikami spíše levé strany schématu se převážně spoléhají na režim intenzivního přinucení, jelikož nemají výrazné zázemí kapitálu. A tak musejí maximálně využívat donucovacích aparátů k zisku alespoň nějakého tak, aby si mohly potencionálně udržet nebo zlepšit své postavení. Státy, jejichž zázemí odpovídá spíše pravé straně diagramu, se vyznačují opačnými charakteristikami a při své „adaptaci“ volí režim intenzivního kapitálu. Spoléhají se na zisk zdrojů skrze občanské aparáty. Skutečný podíl obou sub-procesů formování států – „trajektorie kapitálu a trajektorie přinucení“ – variuje stát od státu.

5.4.2 Periodizace procesu formování států

„Změny ve vojenství a státní organizaci spolu úzce souvisejí“ [Tilly 1992a: 29]. To je jedna z hlavních Tillyho tezí, vedoucí jej i při tvorbě periodizace procesu formování států. Podle tohoto východiska se v průběhu evropské historie vyprofilovaly čtyři hlavní uspořádání vztahu války a na ni reagující státní organizace. Každé z těchto uspořádání mělo určité časové trvání a proměňovalo se od jedné části Evropy k druhé.⁵⁹ Vztah mezi kapitálem a přinucením se taktéž významně proměňoval z jednoho období k druhému.

⁵⁹ Různé etapy měly různá časová trvání v odlišných oblastech Evropy. Např. v Rusku a v Anglii, vlivem geografických a vnitřních sociálně-strukturních podmínek, probíhal vývoj státní organizace jiným rytmem.

Tilly na základě toho identifikuje následující čtyři hlavní etapy formování států [op. cit.]:

(1) *Patrimonialismus* (990 – pozdní 15. století). Pro něj je typické kmenové uspořádání, feudální daně (odvody) a vojenské jednotky v podobě městských milic. Právě ony hrály hlavní roli ve válce. Monarchové se při snaze získat kapitál zaměřovali na zisk tributu nebo na pronájem půdy.

(2) *Věk vyjednávání* (1400 – 1700). Je éra, kdy žoldnéřské síly, naverbované smluvní stranou (nájemcem) začaly dominovat vojenským aktivitám. Panovníci silně podporovali formálně nezávislé kapitalisty tak, aby si od nich mohli půjčovat finanční zdroje, které by jim posloužily k vybudování daňové soustavy a k samotnému výběru daní.

(3) *Nacionalizace* (1700 – 1850). Období, kdy státy vytvořily masové armády složené převážně z jejich vlastní národní populace. Vladaři zcela pohltili armádní jednotky do státní administrativní struktury.

(4) *Specializace* (1850 – dnešek). Je věkem, ve kterém se armádní jednotky staly velmi silnou specializovanou částí národní vlády. Došlo k organizační separaci finančního (rozpočtového) systému a vojenských aktivit. Navíc byla dotvořena hranice mezi policejními a vojenskými složkami.

5.4.3 Temporalita procesu formování států

Temporalitou rozumíme časovost nebo také trvání. Proč se zabývat časem a trváním, když už jsem „klasicky“ periodizoval průběh celého procesu formování států, popsal jsem, kterými fázemi prošel. Nač mluvit o časových proměnách, když hlavní linie, směr anebo trend formování států byl načrtnut (ve směru multilineární akumulace přinucení a kapitálu). To všechno z důvodů jednoho závažného problému. Mají všechny subprocesy formování států stejnou temporalitu? Probíhají ve stejných časových rytmech, shodnou rychlostí a intenzitou? Je Tillyho model formování států temporálně homogenní? Není možné, že proces akumulace a koncentrace kapitálu probíhá v odlišných časových rytmech?

Problematika času a prostoru nepatří v sociologii k nejpopulárnějším tématům a na její pole zavítalo jen několik málo badatelů. Šubrt [2007b: 439] zmiňuje celkově tři nejvýznamnější koncepce: (1) Giddensovo pojetí

časoprostorových dimenzí, (2) Braudelovo rozlišení tří temporalit a (3) Wallersteinův časoprostorový model.⁶⁰

Pro následující analýzu temporality modelu formování států jsem zvolil *Braudelovo řešení*. Zejména z toho důvodu, že zbývající dvě koncepce jsou více či méně na koncepci čelního představitele francouzské školy Annales založena.⁶¹ Fernand Braudel [podle Leduc 2005: 23-27] člení temporalitu na:

(1) *Čas krátkého trvání* (courte durée) neboli *individuální čas*. Je časem tradiční, událostní historie, našeho běžného dne. Jeho hodnota spočívá v tom, že je nejbohatší na lidi: je to čas, který prožívá jednotlivec. Jeho ohrazení vyplývá z toho, že není ničím jiným než krátkými oscilacemi, rozbouřením hladiny, jednoduchou vlnou. Je nebezpečný, protože ještě „pálí vášní“, a zároveň je klamný pro ty, kteří ho „přežívali v slepotě“.

(2) *Čas konjunktury*. Představuje přechodný čas mezi událostí a dlouhým trváním. Je to *společenský čas* nacházející se mezi časem jednotlivce a časem člověka ve „všeobecnosti“, je temporalitou vlastní skupinám. Braudel do něj zahrnuje proměny společnosti v širokém rozsahu. Jedná se o transformace ekonomiky, státu, války, atd. Braudel v tomto kontextu mluví o cyklech, konjunkturách v délce deset až padesát let.

(3) *Čas dlouhého trvání* (longue durée). Je téměř nehybným časem, který plyne pomalu, téměř stojí mimo čas. Předmětem výzkumu „longue durée“ jsou vztahy člověka a jeho prostředí, tak jak to dělají geografové. Proto Braudel nazývá dlouhé trvání *geografickým časem*. Dlouhé trvání tak determinuje, vytváří základ pro zbylé dva druhy temporality.

Všechny tři časy spolu samozřejmě úzce souvisejí. Nejsou nijak násilně odděleny, ale vytvářejí jeden kompaktní celek. Braudel tvrdí, že historický čas je jako budova. Temporality jsou stupňovité roviny, poschodí, plošiny, přičemž dlouhé trvání představuje přízemí. Všechny části do sebe

⁶⁰ Dále je možno zmínit Collinsovo členění společenských procesů mezi událostí a procesy makro a mikroúrovně. Collins na základě metodologického individualismu předpokládá, že všechny společenské procesy jsou složeny z jednání na mikroúrovni [Šubrt 2007b: 440-441]. Obsáhleji je tématika vztahu společnosti a času rozebrána v práci J. Šubrt: *Čas a společnost* [2002].

⁶¹ Navíc Braudel je mnohými současnými koncepcemi řazen na místo zakladatele historické sociologie a interdisciplinárního zkoumání ve společenských vědách [Burke 2003: 59-64].

zapadají a vzájemně se podmiňují. Ovšem, temporality nejsou ničím jiným než konstrukcemi intelektu, prostředky výkladu. Ale takovými konstrukcemi, které ve svém propojení nabízejí nejlepší možnost výkladu, jelikož spojují události, konjunktury a dlouhé trvání [Braudel 1979].

Po představení Braudelovy koncepce bych se věnoval její aplikaci na Tillyho model formování států. Postupně budu pokračovat od analýzy procesů a struktur dlouhého trvání až k událostem krátkého času.⁶²

5.4.3.1 Tillyho model a dlouhé trvání

Geografický čas je v autorově modelu zjevný téměř na každém kroku. Tvoří jej mnohokrát zmiňovaná geograficko-ekonomická struktura evropských regionů.⁶³ Právě toto zázemí – ta skutečnost, jestli se stát vyvíjí v přímořských oblastech nebo ve vnitrozemí závislém na vlastní potravinové produkci, ovlivňuje po celá staletí profil jeho formování. V Tillyho multilineárním vývoji je způsob adaptace státních organizací naprosto determinován jejich geografickou polohou. Rusko se nikdy nemohlo vyvíjet stejnými cestami jako Velká Británie. Možnosti organizací byly již od roku 1000, kterým začíná Tilly analyzovat evropské formování států, jistým způsobem dány a „longue durée“ tvořilo pozadí celého „formačního“ procesu po další staletí.

5.4.3.2 Tillyho model a čas konjunktury

Pokud se chceme zabývat časem konjunktur nebo také *společenským časem*, je nutné si od sebe odlišit dvě strany formování států: (1) procesy koncentrace a akumulace kapitálu a (2) procesy koncentrace a akumulace přinucení.

⁶² Tím v podstatě kopíruji Collinsův postup analýzy sociálních procesů, ale s tou změnou, že postupuji směrem od makroroviny k mikrorovině [viz. Collins 1981: 986-987 podle Šubrt 2007b: 440-441].

⁶³ O specifiku evropského kontinentu – jeho geografické stavbě – se zmiňuje i jeden z nejuznávanějších současných antropologů J. Diamond, který tvrdí, že geografická členitost Evropy zavedla specifickému typu adaptace v podobě neustálého soupeřivého a konkurenčního soutěžení mezi různorodými skupinami. To vyprodukovalo jedinečnou konfiguraci evropské kultury [Diamond 2001, 2005].

(1) *Proces akumulace kapitálu* je podle Tillyho úzce propojen s vývojem evropské ekonomiky.⁶⁴ Ten lze pozorovat na proměnách cen peněz či národního produktu v rámci určitých cyklů. Do historicko-sociologické analýzy byly poprvé zavedeny členem durkheimovské družiny Françoisem Simiandem. V současnosti je čelním představitelem tohoto typu analýzy I. Wallerstein, jenž používá tzv. Kondratěvových cyklů pro identifikaci konjunktur kapitalismu.⁶⁵

Pokud vyjdeme z nejčastěji používané klasifikace, opět původně sestavené F. Braudem a později adaptované Wallersteinem [1974, 1979], rozlišujeme čtyři hlavní, tzv. světské cykly [Braudel 1973]:

- (a) *první cyklus* od roku 1250 do 1507/10, s vrcholem⁶⁶ v roce 1350;
- (b) *druhý cyklus* od roku 1507/1510 do 1733/1744, s vrcholem v roce 1650;
- (c) *třetí cyklus* od roku 1733/1744 do 1896, s vrcholem v roce 1817;
- (d) *čtvrtý cyklus* od roku 1896 až do současnosti, s vrcholem v roce 1974.

Když se budeme úzce držet tohoto vymezení, pak rytmus konjunktur nepřispíval jen k nárůstu akumulace a koncentrace kapitálu, ale na druhou stranu působil i opačným směrem. V etapách dlouhých zhruba 70 až 150 let byly státní organizace vystavovány nárůstům a poklesům či stagnaci kapitálu v podobě relativně autonomního ekonomického procesu.

Problematika extrakce kapitálu je tak byla úzce svázána s rytmem evropské ekonomiky. Podle Tillyho ovšem ne natolik, aby bylo možné formování států vysvětlovat ze závislostí na ekonomických procesech. Je třeba si položit otázku, před níž Tilly mlčí, nakolik tyto výkyvy ovlivňovaly

⁶⁴ Tilly [1992a: 28] přiznává, že se tomuto tématu – ekonomickým proměnám – ve své analýze příliš nevěnuje a že jeho model klade málo důrazu na změny v růstu cen v XIII., XVI. a XVIII. století. Tilly tak, podle mne, činí zcela záměrně, neboť kdyby přiznal značnou závislost formování států na ekonomických cyklech, jak to činí např. Wallerstein [1974: 347-350, 1979: 19-36], nemohl by udržet svou tezi o válce jako hlavní příčině formování států. Je vcelku pikantní, že o něco později Tilly sám kritizuje za ten samý prohřešek – nedostatečnou propojenost teorie vysvětlující formování států, politiku a válku s problémy ekonomických cyklů – Davida Kaisera a jeho knihu *Politics and War* [Tilly 1992c: 190-191].

⁶⁵ Kondratěvovy cykly představují dlouhé vlny o délce 40-60 let, mající dvě hlavní fáze: „A“ fázi, kdy dochází k růstu výroby, inovacím, dobovacím válkám a k vzrůstu diktatur. Celkově lze „A“ fázi popsat jako období *expanze*; „B“ fázi charakterizuje stagnace: dochází k poklesu cen a zisků, prostřednictvím toho k celkovému snížení tempa ekonomického růstu. Díky tomu narůstá sociální nerovnost a snižuje se aktivita širokých vrstev [Holubec 2006: 9].

⁶⁶ Vrchol znamená nejvyšší úroveň ekonomické produkce.

dva základní konflikty, jež s formováním státu úzce souvisejí a jejichž následkem je samotné formování států – endogenní a exogenní konflikt.⁶⁷

Na tomto místě můžeme z předložených informací pouze konstatovat, že jeden ze dvou hlavních subprocesů formování států, akumulace a koncentrace kapitálu, se vyznačuje všemi charakteristikami „času konjunktury“ a že je utvářen především na úrovni cyklů středního dosahu.

(2) *Proces akumulace a koncentrace přinucení* je úzce svázán s růstem států. Jeho charakteristickým znakem je emergence státní struktury, zejména donucovacích aparátů, reprezentovaných armádou a později policií. Ten, kdo vlastní prostředky přinucení, si mohl prosadit dominanci nad určitým územím.

Právě Tillyho periodizace formování států svým pojetím odráží změny, rytmus v koncentraci přinucení. Kdy v každé další periodě došlo k nové, vyšší koncentraci zdrojů přinucení v rukou státu, k jejich centralizaci. Tilly rozlišuje čtyři výše popsané etapy: patrimonialismus, věk vyjednávání, nacionalizaci a specializaci. Kromě kvantitativní změny v koncentraci přinucení docházelo i k jeho „kvalitativní změně“. Proměňovala se forma jeho použití, způsob, jakým bylo s přinucením zacházeno. Všechny čtyři etapy představují specifický „vzorec“ užití přinucení proti oponentům jak na vlastním území, stejně tak i mimo něj. To, zdali bude panovník po vojácích vymáhat jejich účast v boji v rámci lenních povinností či je bude verbovat za žold nebo je bude povolávat do zbraně v rámci národní mobilizace, znamená existenci rozdílných konfigurací – vztahů – mezi válkou, přinucením a státní organizací. Ovšem vznik takovýchto konfigurací nepředstavuje dlouhý, pozvolný proces, ale naopak velmi rychlé a prudké zavedení inovací. Inovace na poli války tak tvoří určité pomyslné prahy mezi jednotlivými periodami formování států.

V rámci této problematiky můžeme mluvit o následujících typech inovací: (1) Zavedení střelných zbraní v přechodu od patrimonialismu k věku vyjednávání, jež se projevilo nutností najímat specializované

⁶⁷ Pro podrobnější analýzu by bylo podle mého žádoucí se zaměřit na tři hlavní otázky: (1) Zdali evropské státy nevedly války jiným způsobem v období ekonomické expanze, než tomu bylo v období ekonomické stagnace. (2) Zdali evropské státy v období ekonomické stagnace vůbec vedly válečné konflikty. (3) Zdali se měnila strategie hlavních aktérů endogenního konfliktu – dominantní a subdominantní třídy – v období expanze a stagnace evropské ekonomiky.

žoldnéře, kteří dovedli efektivně využívat palných zbraní. (2) Změny v taktice během napoleonských válek. Tzn. zavádění masových vojenských jednotek národního charakteru, vedoucí k přechodu od věku vyjednávání k nacionalizaci. (3) Oddělení policejních sil od vojenských, specializujících se na přinucení proti „domácí“ populaci [Tilly 1989b: 567; 1992a: 76-95, podrobněji viz Tilly 1985b].

Z tohoto pohledu můžeme rozlišovat mezi dvojí temporalitou koncentrace přinucení. Mezi temporalitou převážné části vývojových period, dlouhých 150 – 400 let, vyznačujících se stagnací či jen velmi nízkým nárůstem přinucení v průběhu již zmíněných čtyř period evropského vývoje. Následuje temporalita přechodových prahů mezi vývojovými periodami, pro které jsou typické inovace ve vojenství, vyvolávající prudké kvantitativní i kvalitativní změny v koncentraci přinucení.⁶⁸ Tyto časové zlomy jsou relativně krátké a trvají obvykle jen několik let. Temporalita přinucení se tedy vyznačuje jak charakteristikami „longue durée“, tak obsahuje i prvky „courte durée“. „Klidný běh“ dlouhého času je střídán expanzí „krátkého trvání“.

Intenzitu a rychlost přeměn na úrovni přechodových prahů lze vysvětlit z Tillyho [1992a: 27] teze, v níž tvrdí, že státy a eventuálně celé systémy států byly silně ovlivněny transformačními procesy probíhajícími v ostatních státech. A často tyto změny, formou nápodoby, následovaly. Pokud se objevila vojenská inovace, která mohla znamenat a která eventuálně znamenala rozhodující výhodu ve vedení exogenních konfliktů mezi státními organizacemi, státy reagovaly okamžitou nápodobou této inovace. Pokud tak neučinily, byly obvykle odsouzeny k porážce. A tak docházelo k prudkému nárůstu koncentrace přinucení, a to sekundárně ovlivňovalo expanzi státní struktury.

⁶⁸ Tato teze o transformaci charakteristik společnosti v důsledku inovací ve vojenství (vývoje vojenské technologie) je od devadesátých let XX. století let běžně přijímána mnoha sociálními vědci: Např. Giddens [1985], Keegan [2003], McNeill [1982, 1993] nebo van Creveld [1989, 1999]; mezi českými autory jsou kontury takového typu myšlení postřehnutelné u Šmajse [2008: 392-408]. Zmíněné transformace se týkají jak samotné struktury (proměny třídního složení a síly jednotlivých sociálních skupin), tak i organizačních rámců (koordinace a organizace society).

5.4.3.3 Tillyho model a čas krátkého trvání

„Krátký čas“ je v Tillyho modelu nejméně patrný a nejslaběji přítomný. Přece jenom je Tillyho ambicí zmapovat procesy trvající celá staletí, a tak pro aktivitu – jednání – sociálních aktérů nezbývá příliš prostoru. Přesto Tilly i s individuálním časem počítá a to zejména ve dvou případech. (1) V kontextu inovací v oblasti přinucení, které málokdy trvaly déle jak 10 let a nepřekračovaly délku jedné generace. Tato generace tedy zažívala přicházející transformační změny a byla jejich přímým aktérem. Další generace pak tuto změnu přijaly jako danou. (2) Krátký čas se projevuje na úrovni endogenního konfliktu, který vedou jedinci obou protilehlých tříd. Tento konflikt je Tillym často popisován jako různorodé procesy vyjednávání, reprezentované sociálními hnutími a kolektivními akcemi. V těchto akcích, často trvajících jen několik dní či týdnů, se sociální aktéři snaží prosadit své požadavky proti občanským aparátům. Skrze tento proces, tentokrát na společenské mikroúrovni, vzniká specifická podoba státní struktury.

Nebyla by pravda, že Tillyho model formování států nepočítá s individuálními i kolektivními sociálními aktéry a jejich akcí. Toto jejich jednání je patrné pouze na mikroúrovni, v rámci konfliktu mezi dominantní a subdominantní třídou nebo, jinak řečeno, v rámci extrakce kapitálu státních organizací od lokálních držitelů kapitálu. Tyto interakce jsou zastřešeny semiautonomními procesy v podobě cyklů, konjunktur probíhajících skrze lidské generace. V nich dochází k postupnému zvyšování koncentrace přinucení a kapitálu. Právě tyto konjunktury ovlivňují specifické strukturální podmínky pro interakci hlavních aktérů v rámci formování států. Celý pomyslný obraz Tillyho modelu je nakonec dokreslen téměř ničím neovlivnitelnými geograficko-ekonomickými regiony, jež po celých tisíc let přesto ovlivňují cesty – způsoby – formování států. Temporalita Tillyho modelu formování států je tedy heterogenní a vyznačuje se všemi variantami Braudelova času.

5.5 Závěr 5. kapitoly

Pátá kapitola, tak jak bylo v jejím úvodu předestřeno, představovala komplementární deskripci a analýzu Tillyho modelu formování států. Věnoval jsem se jak popisu samotného konceptu, tak i jeho rozložení do jednotlivých komponent a načrtnutí vztahů, závislostí a interakcí mezi nimi. Níže shrnuji poznatky čtyř předcházejících podkapitol a předkládám následující charakteristiky Tillyho modelu formování států:

(1) Formování států je proces skládající se zde dvou hlavních subprocesů: akumulace a koncentrace *kapitálu*, a akumulace a koncentrace *přinucení*. Oba subprocesy jsou semiautonomní a jsou částečně provázány. Výsledkem koncentrace kapitálu je vzrůst měst; pokud dochází ke koncentraci přinucení, rozšiřuje se, „mohutní“ státní organizační struktura. Sekundárně pak oba procesy ovlivňují samotnou formu státu.

(2) Příčinou obou výše popsanych subprocesů je dvouúrovňový konflikt, tj. *exogenní konflikt* – střet státních organizací bojujících o přežití v „konfliktní realitě“ a *endogenní konflikt* – střet státních organizací a lokálních držitelů zdrojů, od nichž se státní aparát snaží získat prostředky pro vedení války.

(3) Tilly uvažuje o individuálních a kolektivních sociálních aktérech pouze ve vztazích spojených s formováním států. Na základě tohoto východiska rozlišuje sedm hlavních společenských skupin a organizací, které lze rozdělit do dvou základních tříd. *Dominantní třída* – profitující z využívání státního aparátu, prostřednictvím extrakce kapitálu a uplatňující proti zbytku populace přinucení. *Subdominantní třída* – je dominantní třídě podřízena. Nedisponuje dostatečnými prostředky přinucení, ale v určitých situacích může své postavení zlepšovat za pomoci kolektivní akce a vyjednávání.

(4) Z pohledu temporality je celý model formování států *heterogenní*. Tzn., že se vyznačuje jak „krátkým časem“, reprezentovaným kolektivními akcemi subdominantní třídy, tak i časem konjunktury ovlivňující proměny akumulace a koncentrace kapitálu a cyklickými vlnami graduálního nárůstu přinucení. Rozhodující roli v celém modelu hraje „pozadí“, reprezentované geograficko-ekonomickými regiony, v nichž se jednotlivé státy profilují.

Geografický čas „dlouhého trvání“ měl tedy neoddiskutovatelnou úlohu při formování států.

(5) Tillyho model formování států tak představuje multilineární, marxisticko strukturalistický koncept, popisující a vysvětlující základní cesty, jimiž se zformovaly evropské státy. Primární tendencí celého procesu byl *nárůst koncentrace přinucení a kapitálu*.

(6) Tyto trajektorie představují *adaptační mechanismus* stáních organizací na povahu „konfliktního prostředí“, v němž se státy neustále snaží expandovat přinucení na stále rozsáhlejší teritoria.

(7) Nejúspěšnější se v této adaptaci ukázala být forma *národního státu*, jež obzvláště v době nasazení rozsáhlých pozemních armád triumfovala nad zbylými formami států, tribut vymáhajícími říšemi a státy s podobou fragmentované suverenity.

Podstatné z výše uvedeného schematizuje následující tabulka:

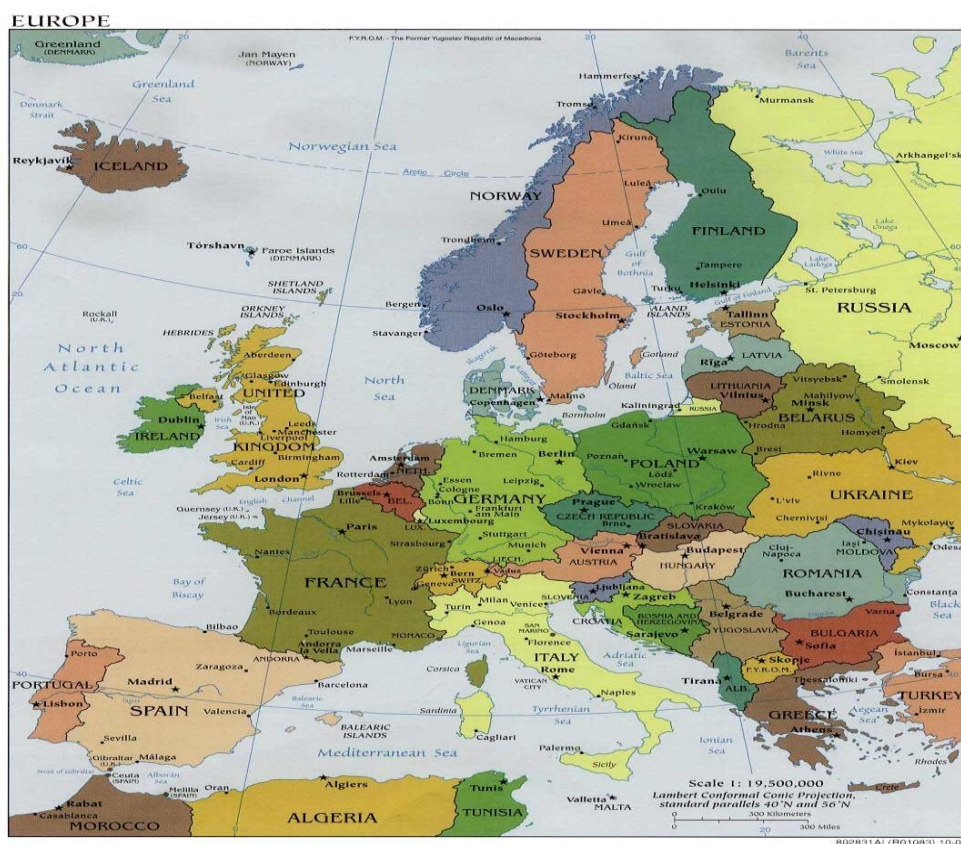
Schéma 5.10: **Multilineární vývoj evropských států**

Geograficko-ekonomická charakteristika regionů	Forma vlády vzhledem k vedení války	Dominující trend ve vývoji států	Forma měst	Forma států
Oblasti Evropy s dominujícím intenzivním přinucením	Režim intenzivního přinucení	Cesta intenzivního přinucení	Dominantní města	Tribut vymáhající říše
Oblasti Evropy kombinujíc kapitál a přinucení	Režim kapitalizovaného přinucení	Cesta kapitalizovaného přinucení	Městské hierarchie	Národní státy
Oblasti Evropy s dominujícím intenzivním kapitálem	Režim intenzivního kapitálu	Cesta intenzivního kapitálu	Rozptýlená centra	Fragmentovaná suverenity

KAPITOLA 6.

Závěr

Obr. 6.0 Evropa dneška

Evropa dneška je výsledkem jednoho milénia trvajícího procesu soupeření organizací disponujících přinucením, z kterého jako vítězná forma vyšel národní stát [Tilly 1992a].

6.0 Závěr

Poslední kapitola magisterské diplomové práce by měla sledovat dvě ústřední oblasti: (1) Hodnocení a kritiku Tillyho modelu formování států z pohledu širší sociologické obce, jak se objevila v reakcích na jeho práci na začátku devadesátých let. (2) Sumarizaci poznatků předchozích kapitol, respektive reflexi splnění dílčích cílů a zejména dosažení cíle hlavního, tedy zhodnocení zde předložené interpretace Tillyho teorie.

6.1 Tillyho model formování států a jeho recepce

Většina autorů reagujících na Tillyho práci ze začátku devadesátých let⁶⁹ na ní shledává jak značná pozitiva, tak i podstatné nedostatky. Ty pro některé badatele dokonce převažují nad kladnými aspekty. Proto bych se v rozboru reakcí na Tillyho monografii nejdříve věnoval (1) pozitivním ohlasům. Té části kritiky, zdůrazňující Tillyho nový a jedinečný přínos k problematice formování států. (2) Dále bych pokračoval popisem nedostatků Tillyho modelu, chyb, jichž se měl ve své analýze dopustit.

6.1.1 Pozitivní hodnocení Tillyho teorie

Autoři pozitivně hodnotící Tillyho teorii obvykle vyzdvihují její originalnost, novost, jedinečnost a schopnost zobecnění nesmírně složitého sociálního jevu, jakým formování států je.

Podle Ertmana [1991: 743]: „Tilly vytvořil ambiciózní, širokým tématem se zabývající monografii, jež probíhající teoretickou diskusi o formování států postavila před nový soubor výzev“. Dále se Ertman domnívá, že si Tillyho kniha zaslouží pozornost díky třem hlavním momentům. (1) Skvělým způsobem rozvíjí teorii Steina Rokkana. Zaměřuje se nejenom na jednotlivé evropské státy, ale na Evropu jako celek, na interdependenci mezi státními organizacemi. (2) Koncentruje se na variace ve státní struktuře. To je podstatný krok kupředu oproti teoriím ze sedmdesátých a osmdesátých let. (3) Snaží se do své analýzy integrovat jak

⁶⁹ Je potřeba dodat, že tyto reakce se týkají prvního vydání Tillyho monografie *Coercion, Capital and European States AD 990-1990*, jenž je prakticky identické se stejně nazvanou prací z roku 1992: *Coercion, Capital and European States AD 990-1992*, z níž je zde předložená analýza ponejvíce vystavěna.

sociopolitické (přinucení), tak i a socioekonomické (kapitál) podmínky života společnosti tak, aby se zároveň vyhnula čistě marxistickému, ale i čistě nemarxistickému přístupu [Ertman 1991: 744].

Michael Mann [1991: 1260] se ve svém hodnocení v mnohém shoduje s Ertmanem: „Je to důležitá, provokativní teorie s množstvím originality a bohatě dokumentovaná. Je to teorie zaměřená na vojenské vlivy (řízení), ačkoliv jednou spojená (implicitně) s marxismem a podruhé kladoucí důraz na závislost států na ekonomických zdrojích zásobujících dominantní třídy.“

I Goldstone [1991: 177] se domnívá, že Tillyho teorie představuje zásadní převrat v oblasti bádání o formování států: „Tillyho teoretický rámec je nepředstavitelně silný a bude adresován všem budoucím studiím zabývajícím se formováním států“.

V podobném duchu pokračuje i Stinchcombe [1991: 178-179]: „Tilly zahodil za hlavu veškerou dosavadní literaturu o relativní autonomii státu, aby ukázal, že pokud má stát autonomní cíle, jeho struktura a chování je lépe předvídatelná z geograficko-ekonomických dispozic dané země“, a o něco dále navazuje: „Tillyho kniha je jednoznačně brilantní koncetrovanou teorií, navíc s mnoha ilustrativními příklady“.

Již méně pozitivní reakce přišla od experta na vzestup Západu W. H. McNeilla [1992: 583]: „Tilly se snaží načrtnout jednoduchou symetrii ve velmi komplexním jevu, to je ovšem velice problematický úkol“. V čem je tento úkol problematický, bude patrné z rozsáhlé kritiky, kterou mnozí autoři Tillymu adresují.

6.1.2 Negativní kritika Tillyho teorie

Zač je některými autory Tilly chválen, jinými je kritizován (mnohdy zároveň i těmi stejnými). Prvním okruhem problémů, na něž kritika útočí, je Tillyho *přílišná generalizace některých sociálních jevů a procesů*. „Tilly se snaží nalézt jednoduchou formuli k vysvětlení politické evoluce Evropy napříč celým miléníem, avšak tato snaha o zjednodušení přináší i určité nedostatky“ [McNeill 1992: 584]. I Ertman se domnívá, že Tilly někdy až příliš generalizuje své poznatky. Ne všechny Tillyho výsledky se zdají být úplně adekvátní. Např. předložené rozdíly mezi ruským a polským státem v osmnáctém století byly mnohem významnější než mezi týmh ruským a

kupříkladu pruským státem ve stejném časovém období. Přestože podle Tillyho první dva sledovaly stejnou cestu vývoje, zatímco druhé dva nikoliv. Stejně tak trajektorie sledované Anglií a Francií by mohly na první pohled vypadat relativně podobně, pokud je srovnáme s trajektoriemi, které sledovaly Benátky či Maďarsko. Podrobná historická studie Johna Brewera podporuje východisko odporující Tillymu, podle něhož tyto dva státy [Anglie a Francie, J.K.] představovaly až do začátku Francouzské revoluce naprosté protiklady, dané formou vlády a způsobem vývoje [Ertman 1991: 745].⁷⁰

Druhým problémem, k němuž směřují výtky, je Tillyho až *příliš zásadní důraz na válku jako hnací sílu, příčinu, formování států*. Tillyho trvání na tom, že to byla válka, jež sama vytvořila stát přináší příliš mnoho nezodpovězených otázek, inklinujících k povrchním zjednodušením. Takovou výtku podporuje např. i Goldstone, jenž tvrdí, že: „Tillyho na válku zaměřená koncepce je až příliš zjednodušující, aby mohla postihnout veškeré důvody a rysy dynamiky evropského formování států“ [Goldstone 1991: 178].

Jiný proslavený sociolog zabývající se formováním států, Michael Mann [1991: 1261], se domnívá, že hodnocení vztahu války k Tillyho modelu formování států je především problémem teoretickým: „Pokud je stát definován jako přinucení držící entita, Tilly musí popisovat válku jako esenciální, a v konečném důsledku i jako determinující veškerou státní aktivitu. Přesto, ekonomické aktivity moderních států pravděpodobně nejsou až takto závislé na vedení války a už vůbec tomu tak není, pokud bereme v potaz náboženské či ideologické aktivity některých států.“

Na tento nedostatek reaguje i Lynn [1991: 86]: „Tilly podle všeho klade až příliš velký důraz na přinucení, jako kdyby zde bylo jediné spojení mezi vládcem a vládou. Jeho kniha by byla vyváženější, kdyby vyhradila určitý prostor pro koncept legitimacy.“

⁷⁰ Goldstone upozorňuje, že Tillyho model, ač se tváří univerzálně, tak ho lze jen obtížně aplikovat na individuální dějiny Velké Británie a jejího formování. Pro ni není typický exogenní konflikt (válečné výboje), ale konflikt endogenní. Charakteristický celospolečenským střetem během reformace, později střídáný konfliktem mezi církví a královskou dynastií a nakonec soubojem o vedení státu mezi vlastníky a nevlastníky půdy. Podobné výtky by podle Goldstonea bylo možno adresovat i Tillyho interpretaci formování Francie nebo Itálie v některých jím popisovaných obdobích [Goldstone 1991: 177].

Lynn tak mimo jiné naráží i na třetí nedostatek Tillyho teorie, *absenci legitimacy v modelu přinucení* – potažmo v modelu formování států, jíž se téměř nijak nedotýká. Jakoby si Tilly vypůjčil Weberovu koncepci panství, ale zapomněl přitom na její legitimizační část. Podobně i McNeill píše, že: „[Tilly, J.K.] opominul roli evropské kleriky (roli náboženství a církve) a později např. intelektuálů při legitimaci užití surové síly; sil tak potřebných a tak nezávislých na Tillyho kapitálu a přinucení“ [McNeill 1992: 584].

Čtvrtou kategorií výtek by bylo *opomenutí určitých proměnných*, jež pravděpodobně mohly ovlivňovat formování států stejným či mnohem výraznějším způsobem než kapitál a přinucení. To pravděpodobně vyplývá z přílišné snahy o rozsáhlou generalizaci sociálních jevů v dlouhém časovém období, která se podle Tillyho kritiků proměnila v přílišnou simplifikaci celého procesu formování států. Co bylo opomenuto?

Především to byla ideologie, ta nehraje v jeho konceptu žádnou roli. Je třeba říci, že reformace nebo nárůst nacionálních ideologií nejsou záminkami k vedení válek, ale ve skutečnosti válku tvarují podle své vlastní logiky. Další, velkou makrostrukturální sociální událostí chybějící v Tillyho konceptu jsou revoluce. Ty zde prakticky nehrají žádnou roli, až na to, že jsou odpovědí na důsledky války. To je podle současného nejvýznamnějšího badatele v oblasti sociologie revolucí „jednoduše bizarní“ [Goldstone 1991: 177].

Podle McNeilla [1992: 584] k nejvýraznějším Tillyho opomenutím patří: (1) Absence agrikulturních rozdílů v modelu formování států a to i přes to, že v představovaném dlouhém časovém období žila velká část evropského obyvatelstva v rurálních oblastech. (2) Taktéž odlišnosti v technikách kultivace, vlastnických zákonech a výsledcích sklizní měly s budováním evropských států více co do činění než obchodování, kapitál a města.⁷¹ (3) Tilly nevěnuje žádnou pozornost demografii a změnám v technologiích, které limitovaly přinucení a kapitál v odlišných trajektoriích a v rozdílných obdobích.

⁷¹ Nemyslím si, že je v tomto bodě McNeillova kritika příliš věcná, jelikož Tilly věnuje dostatek času popisu vztahu měst a přilehlých regionů, jejich vzájemné závislosti a exploataci venkovských oblastí jednotlivými městy. Tilly též neopomíná rozlišovat mezi *městskými sítěmi*, tedy městy ekonomicky závislými převážně na ziscích z obchodu a tzv. *místním centrálním systémem*, jenž redistribuuje pohyb zdrojů: potravin, zboží, atp. v rámci přilehlého regionu [Tilly 1992a: 52; podrobněji k této problematice viz Tilly 1989b].

Za pátou, shrnující, kategorii kritiky by bylo možno považovat *problematiku temporality*. Tillyho model „pasuje“ jen na určitá období historie, není rozhodně temporálně univerzální.

Sonescher [1991: 750] píše, že se Tilly ve svém zjednodušení a zevšeobecnění evropského vývoje nechal až příliš unést obdobím mezi XVI. až XVIII. stoletím a parciální dynamiku evropských států přetavil v základní logiku jednání všech zemí. Léta 1550 – 1815 skutečně představovala období nesmírně intenzivního zápolení evropských států a toto období by snad jako jediné mohlo odpovídat Tillyho analýze procesů formování států, nejlépe „sedí“ na jeho interpretaci. Ovšem pro období od roku 1000 do roku 1550 a též v desetiletích po Vídeňské mírové konferenci lze jen stěží udržet logiku kapitálu a přinucení.

Rovněž Mann [1991: 1260] se domnívá, že: „...tento koncept lépe pracuje pro dřívější etapy historie, kdy byly státy predominantně válečnými stroji, než pro ty následující. Existuje mnoho originálních postřehů ohledně soutěžení států až do 19. století. Tilly je především „dobrý“ v přechodu od nepřímé k přímé vládě v období nacionalizace, ale v konečném období specializace tento argument začíná slábnout. Skutečný rozsah tenze některých státních aktivit v 19. a 20. století je velmi slabě vysvětlen a není široce postižitelný jako výsledek vedení války.“⁷²

Z uvedených ohlasů na Tillyho práci je patrné, že její hodnocení je značně ambivalentní. Tillyho jednoduchý – univerzální – model je nesmírně silným teoretickým konceptem, ale na druhou stranu za své zevšeobecnění platí vysokou daň v podobě mnohých nepřesností a opomenutí. Pokud bych měl parafrázovat samotného Tillyho, tak se mu osobně příliš nedaří plnit, co si ve své knize slíbil. Kormidlovat svou práci mezi přílišnou generalizací a

⁷² Mann nakonec adresuje Tillymu ještě jednu výtku, která zde nebyla zařazena do žádné z pěti výše popsaných kategorií. Jedná se o výtku metodologicko-teoretickou: „Ne všechny historické statistiky jsou vždy předkládány s potřebnou pečlivostí [...] pro knihu s takovými teoretickými ambicemi a mnoha odkazy, Tilly téměř nezmiňuje žádné jiné teoretiky. Po několika zmínkách v úvodu o autorech jako Anderson, Moore, McNeill, Rokkan a Wallerstein zde není ani zmínka o Giddensovi, Hintzem a Marxovi. Skocpol a Weber jsou zmíněni pouze okrajově. Tilly se dokonce ani nezmiňuje o starších teoreticích „válečné teorie“ státu. Z nichž by sám mohl profitovat, kdyby do své práce zahrnul autory jako Spencer, Gumpolwicz, Oppenheimer, Rustow nebo Thurnwald“ [Mann 1991: 1261].

důrazem na absolutní nahodilost – důraz na zevšeobecnění je zde neoddiskutovatelně až příliš silný. O tom mimo jiné píše i Lynn [1991: 86]: „[tato práce, J.K.] je příliš dlouhá na to, aby byla tak provokativní či důrazná a naopak příliš krátká a zjednodušující, aby svá tvrzení dostatečně prokázala“.

Pokud bych měl shrnout problematická místa Tillyho modelu formování států, která by podle mého názoru měla být revidována a na něž by měla být další výzkumná práce v oblasti teorie formování států zaměřena, byly by to následující podněty⁷³:

(1) Nový model formování států – stavějící na Tillyho přístupu – by měl obsahovat koncepci legitimacy s jejími proměnami v jednotlivých periodách formování států tak, aby bylo skutečně možné komplexně vysvětlit problematiku přinucení v celé jeho šíři. Ideové zdroje pro následující doplnění by bylo možné čerpat z mnoha myšlenkových tradic, dokonce z těch klasických, jakými jsou práce Maxe Webera [1998] či Pierra Bourdieua [Bourdieu, Wacquant 1994; Bourdieu 1998: 69 a následující].

(2) Revidovaný model formování evropských států by měl obsahovat hlubší propojení s problematikou ekonomických cyklů, měl by poukazovat na vztah mezi válkou a proměnami ekonomiky. V tomto kontextu se jedná především o zodpovězení následujících otázek: (i) Nevedly evropské státy války jiným způsobem v období ekonomické expanze, než tomu bylo v období ekonomické stagnace. (ii) Vedly-li evropské státy v období ekonomické stagnace vůbec válečné konflikty. (iii) Zdali se proměňovala strategie hlavních aktérů endogenního konfliktu – dominantní a subdominantní třídy – v období expanze a stagnace evropské ekonomiky.

⁷³ Následujících pět tezí představuje nastínění možného výzkumného programu – založeného na Tillyho práci. Proto by měly být vnímány spíše jako náčrt možných doplnění a změn v Tillyho teorii formování států, než aby byly považovány za promyšlenou a koherentní revizi modelu formování států. Takovýto počín je nad rámec této interpretační práce. Je nutné podotknout, že o podobnou revizi – alespoň podle informací, jimiž nyní disponuji – se prozatím nikdo z autorů zabývajících se formováním států nepokusil. Dnes jakoby veškeré výhrady vůči Tillyho teorii ze začátku devadesátých let byly zapomenuty a pokud je Tilly citován, tak obvykle bez výhrad a bez výhrad je přebírán i jeho model do dalších analýz (často krát zaměřených na neevropské státy). Domnívám se, že je tomu z důvodu určité elegance a snadné adaptovatelnosti Tillyho teorie i do jiných geografických oblastí světa [viz. Schwarz 2004] a díky metodologicky „snadnému“ osvětlení složitých jevů; na rozdíl od jiných, značně komplexních koncepcí, jakou je např. teorie M. Manna [1986, 1993].

Jinými slovy lze tento bod formulovat jako nutné sblížení Tillyho modelu s teorií světového systému I. Wallersteina a Christophera Chase-Dunna.⁷⁴

(3) Tillyho model skutečně opomenul jakkoliv počítat s demografickými změnami. Výrazný nárůst fertility v západní Evropě ve XIII. století, pokles populační křivky ve XIV. a XV. století a migrační vlny v průběhu XVI. a XVII. století jsou téměř úplně opomenuty. Jedinou demografickou událostí, která je zmíněna, se stává proces urbanizace spojený s populační explozí zasahující devatenácté století. Osobně se domnívám, že absence demografických změn uškodila Tillyho modelu ze všeho nejvíce a nové bádání v této oblasti je musí rozhodně brát v úvahu. Lze si vzpomenout na vliv demografických proměn odrážejících se v charakteru společnosti a jejich prostřednictvím i v samotné podobě státní struktury, tak jak jsou obsaženy v úvahách o sociální hustotě Emila Durkheima [2004] nebo v práci Davida Riesmana [2007] či antropologa Harrise [1977].⁷⁵

(4) Zůstává otázkou, nakolik by další badatelská činnost v této oblasti měla postihnout i problematiku kulturní superstruktury – zde zmíněnými kritiky schematizované do pojmu ideologie. Ta neoddiskutovatelně ovlivňovala život evropského obyvatelstva. Tilly jakoby do svých úvah o formování států aplikoval pouze první část konceptuální mapy Steina Rokkana, jeho západovýchodní dimenzi postihující vztah státu a ekonomiky (jejich celoevropskou diferenciaci). Přitom opomenul severojižní dimenzi charakterizující kulturní difference mezi jednotlivými evropskými regiony.⁷⁶

(5) Klíčovou oblastí, na niž musí revidovaný model formování států nalézt odpovědi, je otázka periodizace celého procesu v závislosti na syntéze čtyř výše předložených tezí. Jedná se tedy o novou temporalizaci

⁷⁴ Podobně jako i u jiných revizních kroků musí jít o sblížení prvořadě kritické. Jelikož, jak poukázal Patrick O'Brien, ani teorie světového systému není ve svých klíčových premisách bez vady [O'Brien 1982]. Zářným příkladem takového kritického sblížení je v české odborné literatuře Ivo T. Budil [2007].

⁷⁵ Na tomto místě by bylo nutno prošetřit hypotézu, zda zvyšování „sociální hustoty“ samo o sobě nevedlo k centralizovanější vládě, zda právě ono nebylo příčinou zformování evropských zemí do podoby národních států, organizací, jež se ukázaly být nejvhodnějším prostředkem k integraci a regulaci života rostoucího množství populace. Takovou myšlenku bychom mohli latentně nalézt u van Crevelda, který skrze ni vysvětluje přechod od klanů a kmenů k městským státům a nakonec k rozsáhlým impériím ve starověku [van Creveld 1999: 35-36].

⁷⁶ Zůstává otázkou, jestli by takováto činnost nevedla k podstatné konvergenci s civilizační teorií Jaroslava Krejčího [2002] a J. P. Árnasona [2003].

propojení procesů koncentrace a akumulace kapitálu s (a) proměnou legitimacy státní moci (legitimity přinucení), (b) se vztahem války a ekonomických cyklů (propojení sociologie války s teorií světového systému), (c) demografickými transformacemi, (d) s problémem diferenciací kultury – ideologie(i) – v jednotlivých evropských regionech (např. odlišný vliv katolictví a protestantismu v různých státech). Je rozpoznatelné, že Tillymu se na tyto otázky daří – a to jen částečně – odpovídat pouze v období od poloviny šestnáctého a začátku devatenáctého století. Pro ostatní etapy evropské historie se zdá být Tillyho model neadekvátní, a proto je žádoucí provést reinterpetaci tohoto modelu, zejména pro období raného až vrcholného středověku a pozdního novověku, tj. modernity.

6.2 Sumarizace poznatků⁷⁷

Podstatným záměrem této práce byla co nejúplnější interpretace Tillyho teorie formování států. Následujícím textem se pokusím o sumarizaci poznatků, ke kterým jsem v rámci bádání dospěl. Jinými slovy, se pokusím odpovědět na stanovené dílčí cíle, jenž mi umožňovaly sledovat hlavní cíl této práce.

Kořeny teorie formování států Charlese Tillyho leží daleko v jeho badatelské minulosti. Americký sociolog vytvořil konečnou podobu svého modelu až po třiceti letech vědecké činnosti. Formování států se jako jedno z jeho stěžejních témat objevilo sice již na začátku sedmdesátých let XX. stol. Model samotný je ale až výsledkem revize Tillyho předcházející monografie k této problematice z roku 1975. Autor v něm spojil dvě hlavní oblasti svého dosavadního výzkumu. Urbanismus a kolektivní jednání, k nimž připojil dva nové okruhy analýz s tematikou války a kapitálu. Můžeme tedy říci, že model formování států je produktem syntézy poznatků nashromážděných v rámci dvou etap bádání o formování států. (1) První etapy, mezi léty 1969-1975 a (2) druhé etapy, mezi léty 1985-1992.

⁷⁷ Následující pasáž představuje celkové – přehledové – shrnutí poznatků této práce, obsáhlejší sumarizace k jednotlivým kapitolám a dílčím cílům lze nalézt na str. 16. (2. kapitola), 27. (3. kapitola), 37. (4. kapitola) a 67. (5. kapitola).

Pokud se jedná o teoretické zařazení do diskursu formování států. Lze Tillyho teorii zařadit na místo tzv. „válečného přístupu“. To je směr vyzdvihující dopady války na proces formování států. Autoři tohoto přístupu publikují své stěžejní práce především na počátku devadesátých let jako kritickou reakci na předchozí přehlížení úlohy války v sociální teorii. Postavení Tillyho teorie lze ještě lépe specifikovat tím, že ji můžeme považovat za určitý přechod mezi teorií světového systému a teorií mezinárodních vztahů (geopolitickou analýzou). To v podstatě znamená, že Tillyho model počítá jak s určitou ekonomickou dependencí při formování států⁷⁸, tak i se závislostí na vztazích – v tomto případě zejména na válečných relacích – mezi jednotlivými státy.

Ideová východiska Tillyho teorie jsou nesmírně silná. Na straně implicitních zdrojů spojuje tradici amerického rurálního marxismus s evropskou školou historického strukturalismu a to jí umožňuje propojit konflikt jednotlivých společenských skupin a organizací s dlouhodobými determinantami v podobě geografických a ekonomických omezení. Z explicitních zdrojů jsou nejvýrazněji přítomni tři autoři: Barrington Moore, Stein Rokkan a Lewis Mumford. Z určitého úhlu pohledu lze Tillyho knihu považovat za syntézu i další rozpracování stěžejních myšlenek těchto tří teoretiků.

Model samotný představuje multilineární, marxisticko-strukturalistický koncept, jenž popisuje a vysvětluje základní cesty, kterými se zformovaly evropské státy. K tomuto zformování došlo prostřednictvím dvou procesů, akumulace a koncentrace *kapitálu* a akumulace a koncentrace *přinucení*. Oba tyto procesy jsou semiautonomní a jsou částečně provázány. Primárním výsledkem koncentrace kapitálu se stal vzrůst měst, naopak zvýšení koncentrace přinucení způsobilo nárůst státní organizační struktury. Sekundárně pak oba procesy ovlivnily samotnou formu státu. Příčinou obou výše popsaných procesů je dvouúrovňový konflikt, tj. *exogenní konflikt* – střet státních organizací bojujících o přežití v „konfliktní realitě“ a *endogenní konflikt* – střet státní organizace a lokálních držitelů zdrojů, od

⁷⁸ Je třeba uvést, že mám na mysli dependenci vnitřní (endogenní), v podobě geograficko-ekonomických dispozic jednotlivých regionů nežli dependenci vnější (exogenní), založenou na sítích obchodních vztahů, tak jak je originálně formulována v teorii světového systému.

nichž se státní aparát snaží získat prostředky pro vedení extrasocietálního konfliktu (války). Formování států tak představuje adaptační mechanismus jednotlivých státních organizací na jejich „konfliktní prostředí“. Nejúspěšnější se v této adaptaci ukázala být forma *národního státu*, jež obzvláště v době nasazení rozsáhlých pozemních armád triumfovala nad zbylými formami států – tribut vymáhajícími říšiemi a státy s podobou fragmentované suverenity. Proto má podle Tillyho dnes Evropa takovou podobu, jakou má, a my dnes žijeme v národních státech.

Hodnocení Tillyho teorie je více nežli ambivalentní. Jeho koncept byl v době svého vzniku považován za nový, teoreticky nesmírně silný, ale někdy až příliš zjednodušující. Proto mu bylo adresováno mnoho výtek, metodologickými počínaje a kritikou přílišné simplifikace konče.⁷⁹ Je nutno dodat, že dnes – devatenáct let po vydání první verze *Coercion, Capital and European States*, patří Tillyho práce společně s knihami Perryho Andersona [1974a, 1974b], Norberta Eliase [2007] a Michaela Manna [1986, 1993] k základnímu kánonu o formování evropských států.

Domnívám se tedy, že byly splněny dílčí cíle magisterské diplomové práce a skrze ně byl naplněn i cíl hlavní. Byla provedena interpretace Tillyho teorie formování států.

Magisterskou diplomovou práci bych si dovolil ukončit citátem W. H. McNeilla, adresovaným Tillyho teorii. S nímž se názorově plně ztotožňuji: „Domnívám se, že porozumět evropské politické a sociální historii v termínech dvou a pouze dvou proměnných je prohrou, nicméně některá z jeho zjištění a rozpracování určitých částí těchto zjištění by mohlo být tím správným začátkem“ [McNeill 1992: 584].

⁷⁹ Podrobněji k Tillyho kritice viz str. 71-75. tohoto textu.

Seznam použité literatury

- Abrams, P. 1983. *Historical Sociology*. Cornell University Press.
- Árnason, J. P. 2003. *Civilizations in Dispute. Historical Questions and Theoretical Traditions*. Lieden, Boston: Brill.
- Alonso, A.; Guimarães, A., N. 2004. Interview with Charles Tilly. In: *Tempo Social* 16: 289-297.
- Aminzade, R. 2008. *Chuk's Extended Academic Family*. Dostupné přes internet na adrese: [<http://www.ssrc.org/essays/tilly/Aminzade>] (citováno 14. 9. 2008).
- Anderson, P. 1974a. *Passages from Antiquity to Feudalism*. London: Verso.
- Anderson, P. 1974b. *Lineages of the Absolutistic State*. London: NLB.
- Barkey, K.; Parikh, S. 1991. Comparative Perspective on the State. In: *Annual Sociological Review* 17: 523 – 549.
- Barša, P.; Císař, O. 2008. *Anarchie a řád ve světové politice*. Praha: Portál.
- Bendix, R. 1976. *Nation-Building and Citizenship: Studies of Our Changing Social Order*. California: University of California Press.
- Bláha, A., I. 1968. *Sociologie*. Praha: Academia.
- Blážek, T.; Hoder., L. 2007. *Fulbrightovo stipendium. Egoismus a neutralita sociálních věd*. Dostupné přes internet na adrese: [<http://www.globalpolitics.cz/clanek/fulbrightovo-stipendium.html>] (citováno 4. 9. 2008).
- Bourdieu, P.; Wacquant, L. 1994. Rethinking the State: Genesis and Structure of the Bureaucratic field. In: *Sociological Theory* 12: 1-18.
- Bourdieu, P. 1998. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.
- Borgatta E., F.; Montgomery, V., J., R. 2000. *Encyclopedia of Sociology*. New York: Macmillan.
- Braudel, F. 1973. *Capitalism and Material Life 1400 – 1800*. New York. Harper & Row, Publisher, Inc.
- Braudel, F. 1980. *On History*. Chicago: University of Chicago Press.
- Braudel, F. 1979. *Civilization matière, économie et capitalisme – XVe-XVIIIe siècle*. vol. 1., Paris: Colin.
- Braudel, F. 1995. Dlouhé trvání. In: Hubinger, V.; Bazac – Billaud, L. (ed.). *Antologie francouzských společenských věd. Antropologie. Sociologie. Historie*. Praha: Ceres.
- Braudel, F. 1999. *Dynamika Kapitalismu*. Praha: Argo.
- Brenner, R. 1985. The Agrarian Roots of European Capitalism. In: Aston, H., T.; Philipin, C., H., E. (ed.). *Brenner Debate. Agrarian Classe Structure nad Economic Development in Pre-Industrial Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Budil, I., T. 2007. *Zakladatelé Západu a poslední člověk*. Ústí nad Labem: Dryada.
- Burke, P. 1980. *Sociology and History*. London: George Allen & Unwin.
- Burke, P. 2003. The Annales, Braudel and Historical Sociology. In: Delanty, G.; Engin., F., I. (ed.). *Handbook of Historical Sociology*. London: Sage.
- Burke, P. 2004. *Francouzská revoluce v dějepisectví: škola Annales (1929-1989)*. Praha: NLN.
- Calhoun, C. 2008. *The Voice We Will Miss*. Dostupné přes internet na adrese: [<http://www.ssrc.org/essays/tilly/calhoun>] (citováno 14.9.08).
- Clasters, P. 1977. *Society Against the State*. Oxford: Blackwell.

- Clausewitz, C., V. 2008. *O válce*. Praha: Academia.
- Collins, R. 1981. On the Microfoundations of Macrosociology. In: *American Journal of Sociology* 86: 984-1014.
- Collins, R. 1999. *Macrohistory: Essays in Sociology of the Long Run*. Stanford: Stanford University Press.
- Delanty, G.; Engin., F., I. (ed.). 2003. *Handbook of Historical Sociology*. London: Sage.
- Diamond, J. 2001. *Osudy lidských společností. Střelné zbraně, choroboplodné zárodky a ocel v historii*. Praha: Columbus.
- Diamond, J. 2005. *Collapse. How Societies Choose to Faild or Succeed*. New York – London. Penguin Group: Viking.
- Di Perna, P. 2008. *Charles Tilly Interview*. Dostupné přes internet na adrese: [http://www.blauxchange.org/int_ctilly.html] (citováno 4.10.08).
- Downing, M., B. 1992. *The Military Revolution and Political Change: Origins of Democracy and Autocracy in Early Modern Europe*. Princeton: Princeton University Press.
- Duran, P. 1999. État (sociologie del'). In: Boudon, R. (ed.). *Dictionnaire de Sociologie*. Larousse – Bordas.
- Durkheim, E. 2004. *Společenská dělba práce*. Praha: CDK.
- Dülman, V., R. 1999. *Kultura a každodenní život v ranném novověku (16. – 18. století)*. Díl I. Praha: Argo.
- Dülman, V., R. 2005. *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*. Praha: Dokořán.
- Eisenstadt, S., N. 1977. The Formation of National States in Western Europe. By Charles Tilly. In: *The American Journal of Sociology* 83: 216-218.
- Elias, N. 2007. *O procesu civilizace*. Díl II. Praha: Argo.
- Engelmann, F., C. 1975. The Formation of National States in Western Europe by Charles Tilly. In: *Canadian Journal of Political Science* 9: 729-730.
- Ertman, T. 1991. Coercion, Capital, and European States AD 990 – 1990 by Ch. Tilly. In: *Political Science Quarterly* 106: 743-745.
- Evans-Pritchard, E.; Fortes, M. (ed.). 1940. *African Political System*. Oxford: Oxford University Press.
- Fine, R.; Chernilo, D. 2003 Classes and Nations in Recent Historical Sociology. In: Delanty, G.; Engin., F., I. (ed.). *Handbook of Historical Sociology*. London: Sage.
- Gauchet, M. 2004. *Odkouzlení světa*. Praha: CDK.
- Gellner, E. 1993. *Národy a nacionalismus*. Praha: Josef Hříbal.
- Gellner, E. 2002. *Nacionalismus*. Praha: CDK.
- Genet, J-P. 1996. The Origins of the Modern State: A Report. In: Genet, J-P. a kol. *The Heritage of the Pre-industrial European State*. 1992. Second Plenty Conference, Lisabon, Arquivoda Torre de Tombo. 8-11.4. 1992.
- Giddens, A. 1979. *Central Problems in Social Theory*. London: Macmillan.
- Giddens, A. 1981. *A Contemporary Critique of Historical Materialism. Vol. I. Power, Property, and the State..* London: Macmillan.
- Giddens, A. 1985. *Nation State and Violence. A Contenporary Critique of Historical Materialism, vol. 2*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. 1998. *Důsledky modernity*. Praha: SLON.
- Giddens, A. 2004. *Sociologie*. Praha: Argo.
- Gilpin, R. 1981. *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Goldstone, J. 1991. *Revolution and Rebellion in the Early Modern World*. Berkeley: University of California Press.
- Goldstone, J. 1991a. States Making Wars Making States Making Wars...In: *Contemporary Sociology* 20: 176-178.
- Goldstone, J., A. 2000. The State. In: Borgatta E. F.; Montgomery, V., J., R. (ed.). *Encyclopedia of Sociology*. New York: Macmillan.
- Goldthorpe, H., J. 2000. *On Sociology, Numbers, Narratives and Integration of Research and Theory*. New York: Oxford University Press.
- Harris, M. 1977. *Canibals and Kings: The Origins of Culture*. New York: Vintage.
- Held, D. 1997. Development of the Modern Sate. In: Hall, S., Gieben, B. (ed.). (1992) 1997. *Formations of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Hilton, R. 1993. *Bond Men Made Free. Medieval Peasants Movements and the English Rasing of 1381*. London and New York: Routledge.
- Hobbes, T. 1651. *Leviathan*. In: Tuck, R. 1992. *Thomas Hobbes. Leviathan*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobden, S.; Hobson, J., M. (ed.). 2002. *Historical Sociology of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holubec, S. 2006. Teorie světového systému Immanuela Wallersteina. In: Šubrt, J. (ed.). *Soudobá sociologie I. (teoretické koncepce a jejich autoři)*. Praha: Karolinum.
- Hunt, L. 1984. Charles Tilly's Collective Action. In: Skocpol, T. (ed.). 1984. *Vision and Method in Historical Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chevalier, Y. 1999. Modéle. In: Boudon, R. (ed.). *Dictionnaire de Sociologie*. Larousse – Bordas.
- Keegan, J. 2003. *Historie válečnictví*. Praha: Beta.
- Keen, D. 1998. *Economic Functions of Violence in Civil Wars*. Adeplhi Paper 320. Oxford: Oxford University Press.
- Kennedy, P. 1996. *Vzestup a pád velmocí. Ekonomické proměny a vojenské konflikty v letech 1500-2000*. Praha: Lidové noviny.
- Kent, S., A. 2000. Historical Sociology. In: Borgatta E. F.; Montgomery. V., J., R. *Encyclopedia of Sociology*. New York: Macmillan.
- Klofáč, J.; Tlustý, V. 1967. *Soudobá sociologie II., teorie průmyslových společností*. Praha: Nakladatelství Svoboda.
- Krejčí, J. 2002. *Postižitelné proudy dějin*. Praha: SLON.
- Ladurie, L., R. 2005. *Montaillou, okciántska vesnice v letech 1294-1323*. Praha: Argo.
- Lebrun, R., A. 1976. The Formation of National States in Western Europe by Charles Tilly. In: *The American Historical Review* 81: 574-575.
- Lynn, A., J. 1991. Clio in Arms: The Role of Military Variable in Shaping History. In: *The Journal of Military History* 55: 83-95.
- Mahoney, J.; Ruschemeyer, D. (ed.). 2003. *Comparative Historical Analysis in the Social Science*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mann, M. 1984. The Autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results. In: *Archives européennes de sociologie* 25: 185-213.
- Mann, M. 1986. *The Sources of Social Power. Volume. I. A history of power from the beginning to AD 1760*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mann, M. 1991. Coercion, Capital, and European States AD 990 – 1990 by Ch. Tilly. In: *The American Journal of Sociology* 96: 1260-1261.

- Mann, M. 1993. *The Sources of Social Power. Volume. II. The rise of classes and nation-states, 1760-1914*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marshall, G. (ed.). 1994. *The Concise Oxford Dictionary of Sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- Martin, D. 2008. Charles Tilly, Writer, and a Social Scientist, Is Dead. In: *New York Times*. Published 2.5. 2008.
- McCoughrin, C. 1976. The Formation of National States in Western Europe by Charles Tilly. In: *The Western Political Quarterly* 29: 324-325.
- McGrew, A. (1992) 1995. The State in Advanced Capitalist Societies: In: Allen, J.; Braham, P.; Lewis, P. (ed.). *Political and Economic Forms of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- McNeill, H., W. 1982. *The Pursuit of Power: Technology, Armed Force, and Society since A.D. 1000*. Chicago: The University of Chicago Press.
- McNeill, W., H. 1992. Coercion, Capital, and European States AD 990 – 1990 by Ch. Tilly. In: *The Journal of Modern History* 64: 583 – 584.
- McNeill, W., H. 1993. The Age of Gunpowder Empires, 1450-1800. In: Adas, M. (ed.). *Islamic and European Expansion, The Forging of Global Order*, Philadelphia: Temple University Press.
- Mills, Ch., W. 2002. *Sociologická imaginace*. Praha: SLON.
- Moore, B., Jr. 1966. *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Boston: Beacon Press.
- Morgenthau, H., J. (1948) 2006. *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*. Revised by Thomas, K., W; Clinton, W., D. Boston: McGraw-Hill.
- Mulgan, G. 2005. Charles Tilly. In: *Prospect magazine*. Dostupné přes internet na adrese: [http://www.prospect-magazine.co.uk/article_details.php?id=7030] (citováno 4. 10. 08).
- Mumford, L. 1947. *Technika a Civilizace*. Praha: Práce.
- Mumford, L. 1970. *The Myth of the Machine. The Pentagon of Power*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- O'Brien, P. 1982. European Economic Development: The Contribution of the Periphery. In: *Economic History review* 35: 1-18.
- Parsons, T. 1971a. *Společnosti: vývojové a srovnávací hodnocení*. Praha: Nakladatelství svoboda.
- Parsons, T. 1971b. *The System of Modern Societies*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- Pettengil, J., S., 1976. The Formation of National States in Western Europe by Charles Tilly. In: *The Journal of Economic History* 36: 518-519.
- Poggi, G. 1990. *The State: Its Nature, Development, and Prospects*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Poggi, G. 2003. The Formation of the Modern State and the Institutionalization of Rule. In: Delanty, G.; Engin, F., I. (ed). *Handbook of Historical Sociology*. London: Sage.
- Riesman, D. 2007. *Osamělý dav. Studie o změnách amerického charakteru*. Praha: Kalich.
- Rokkan, S.; Urwin, R., D. 1983. *Economy, Territory, Identity. The Politics of West European Peripheries*. London: Sage.
- Scott, J. 2008. *Dear Joan, „Call Me Chuck“*. Dostupné přes internet na adrese: [<http://www.ssrc.org/essays/tilly/scott>] (citováno 14. 9. 2008).

- Schwarz, R. 2004. *States Formation Process in Rentier State: The Middle Eastern Case*. Geneva: Paper for Fifth Pan-European Conference on International Relations.
- Skocpol, T. 1979. *States and Social Revolutions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skocpol, T. 1984. *Visions and Method in Historical Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skocpol, T. 1985. Bringing the State Back In: Strategy of Analysis in Current Research. In: Evans, P.; Rueschemeyer, D.; Skocpol, T. (ed.). *Bringing the State Back In*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skovajsa, M. 2008. Když sociologie potkala historii: Charles Tilly (1929-2008). In: *Sociologický časopis* 69: 800-806.
- Smith, D. 1991. *The Rise of Historical Sociology*. Tample University Press.
- Smith, D. 2006. Historická sociální teorie. In: Harrington, A. a kol. *Moderní sociální teorie*. Praha: Portál.
- Sonescher, M. 1991. Coercion, Capital, and European States AD 990 – 1990 by Ch. Tilly. In: *The Economic History Review, New Series* 44: 749 – 750.
- Sørensen, G. 2005. *Stát a mezinárodní vztahy*. Praha: Portál.
- Spybey, T. 1997. The State as a European Creation. In: Spybey, T. (ed.). 1997. *Britain in Europe. An Introduction to Sociology*. London, New York: Routledge.
- Stave, M., B. 1998. A Conversation with Charles Tilly: Urban History and Urban Sociology. In: *Journal of Urban History* 24: 184-225.
- Stinchcombe, L., A. 1991. Autonomy Makes the State More Predictable. In: *Contemporary Sociology* 20: 178 – 179.
- Strayer, J. 1970. *On the Medieval Origins of Modern State*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Šmajs, J., 2008. *Obrat filozofie k Zemi*. Praha: Academia.
- Šubrt, J. 2002. *Čas a společnost. K otázce temporalizované sociologie*. Praha: ISV nakladatelství.
- Šubrt, J. (ed.). 2007a. *Historická sociologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o.
- Šubrt, J. 2007b. Časoprostorová dimenze analýzy sociálních procesů. In: Šubrt., J. (ed). *Historická sociologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o.
- Šubrt, J. 2008. „Dialog mezi hluchými“? K problematice vztahu sociologie a historie. In: *Sociologický časopis* 44 (5): 969-998.
- Tickamyer, A., R.; Li, J. 2000. Macrosociology. In: Borgatta E. F.; Montgomery, V., J., R. (ed.). 2000. *Encyclopedia of Sociology*. New York: Macmillan.
- Tilly, Ch. 1964. *The Vendée*. Cambridge: Harvard University Press.
- Tilly, Ch. 1967. The Anthropology of the Town. In. *Habitat* 10: 20-25.
- Tilly, Ch. 1969a. Methods for Study of Collective Violence. In. Conant, W., R.; Levin, A., P. (ed.). *Problems in Research on Community Violence*. New York Praeger.
- Tilly, Ch. 1969b. Collective Violence in European Perspective. In. Graham, D., H.; Gurr, R., T. (ed.). *Violence in America*. vol. 1. Beverly Hills, Calif.: Sage Publications.
- Tilly, Ch.; Shorter, E. 1971. The Shape of Strike in France, 1830-1960. In: *Comparative Studies in Society and History* 13: 60-86.

- Tilly, Ch. 1973a. Urbanization, Criminality and Collective Violence in Nineteenth-Century France. In: *American Journal of Sociology* 79: 296-318.
- Tilly, Ch. 1973b. The Chaos of the Living City. In: Hirsch, H.; Perry, D. (ed.). *Violence as Politics*. New York: Harper & Row.
- Tilly, Ch. 1974a. *An Urban World*. Boston: Little, Brown.
- Tilly, Ch. 1974b. Town and Country in Revolution. In: Lewis, W., J. (ed.). *Peasant Rebellion and Communist Revolution in Asia*. Stanford: Stanford University Press.
- Tilly, Ch. (ed.). 1975. *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton: Princeton University Press.
- Tilly, Ch.; Tilly, L.; Tilly R. 1975. *The Rebelious Century 1830 – 1930*. Cambridge: Harvard University Press.
- Tilly, Ch. 1977. *From Mobilization to Revolution*. Michigan: Center for Research on Social Organization.
- Tilly, Ch. 1980. Historical sociology. In: McNall, S., G.; Howe G., N. (ed.). 1980. *Current Perspectives in Social Theory*. vol. I. Greenwich: JAI Press.
- Tilly, Ch. 1981. *Stein Rokkan's Conceptual Map of Europe*. Michigan: Center for Research on Social Organization.
- Tilly, Ch. 1982. Proletarianization and Rural Collective Action in East Anglia and Elsewhere 1500-1900. In: *Peasant Studies* 10: 5-34.
- Tilly, Ch. 1984. Demographic Origins of the European Proletariat. In: Levine, D. (ed.). *Proletarianization and Family Life*. Orlando, Florida: Accademic Press.
- Tilly, Ch. 1984b. The Old New Social History and New Old Social Hisotry. In: *Review* 7: 363-406.
- Tilly, Ch. 1985a. War and Power Warmakers in Western Europe and Elsewhere. In: Wallernstein, P.; Gatung, J.; Portales, C. (ed.). *Global Militarization*. Boulder, Col.: Westview Press.
- Tilly, Ch. 1985b. War Making and State Making as Organized Crime. In: Evans, P.; Rueschemeyer, D.; Skocpol, T. (ed.). *Bringing the State Back In..* Cambridge: Cambridge University Press.
- Tilly, Ch. 1985c. *The Big Structures, Large Processes, Huge Comparisions*. New York: Russell Sage Foundation.
- Tilly, Ch. 1986. Space for Capital, Space for States. In: *Theory nad Society* 15: 301-309.
- Tilly, Ch. 1989a. Geography of European Statemaking and Capitalism since 1500. In: Genovese, E., Hochberg, L., (ed.). *Geografic Perspective in History*. Oxford: Blackwell.
- Tilly, Ch. 1989b. Cities and States in Europe. In: *Theory and Society* 18: 563-584.
- Tilly, Ch. 1992a. *Coercion, Capital, and European States AD 990 – 1992*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Tilly, Ch. 1992b. K čemu je dobrá sociologie města? In: *Sociologický časopis* 28: 437-450.
- Tilly, Ch. 1992c. War in History. In: *Sociological Forum* 7: 187-195.
- Tilly, Ch. 2005. *Biografical Information: Charles Tilly*. Dostupné přes internet na adrese [<http://www.sociology.columbia.edu/pdf-files/tilly.pdf>] (citováno 4. 9. 2008).
- Tilly, Ch. 2006. *Politika kolektivního násilí*. Praha: SLON.
- Tilly, Ch. 2007. *Charles Tilly interview: Concept and State Formation*. Video Interview 15. 12. 2007. Dostupné přes internet na adrese

- [<http://www.youtube.com/watch?v=b51Dkbh8XCA&feature=related>] (citováno 8. 9. 2008).
- Van Creveld, M. 1989. *Technology nad War*. New York: Free Prees.
- Van Creveld, M. 1999. *The Rise and Decline of The State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vincent, A. 1987. *Theories of the State*. Oxford, New York: Basil Blackwell.
- Wallerstein, I. 1974. *The Modern World System. I.:Capitalist Agriculture and the Origins of the Eurooepean World Economy in the Sixteenth Century*. New York, London: Academic Press.
- Wallerstein, I. 1979. *The Capitalist World-economy*. Cambridge: Cambridge University Press 1997.
- Wallerstein, I. 1980. *The Modern World-System II.: Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy, 1600-1750*. New York: Academic Press.
- Waltz, K., N. 1979. *Theory of International Politics*. Reading etc.: Addison-Wesley Publishing Company.
- Ward, A., D.; Prothero G., W. 1912. *Cambridge Modern History Atlas*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weber, M. 1922. Economy and Society. In.: Thompson, K. 2001. *Klíčové citace v sociologii. Hlavní myslitelé, pojmy a témata*. Barrister & Principal.
- Weber, M. 1998. *Metodologie, Sociologie, Politika*. Praha: OIKOYMENH.